

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

MÜNEVVER AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUF

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDANUR KODALAK

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ EDEBİYATI PROGRAMI**

MÜNEVVER AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUF

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EDANUR KODALAK
(180101020)**

**Danışman
(Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL)**

İSTANBUL, 2021

02/07/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 180101020 numaralı Edanur KODALAK'ın hazırladığı "Münevver Ayaşlı Romanlarında Tasavvuf " konulu Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 02/07/2021 Cuma günü saat 11:00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.... da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının .....
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL	02/ 07/2021	KABUL
Prof. Dr. Şaban SAĞLIK	02/07/2021	KABUL
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ	02/07/2021	KABUL
(İkinci Danışman) *	.../ .../20...	.....
*	.../ .../20...	.....

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Edanur KODALAK

İmza

TEŐEKKÜR

Tez'e başlamadan önce Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, "Atalarımız inşâ etmiyorlardı, ibâdet ediyorlardı; çünkü taşa bile sirâyet etmesini istedikleri sağlam bir ruhî değere sahiptiler," sözünü hatırlatarak çalışmalarımın bu bağlamda gerçekleşmesi için bakış açısı sunan Danışmanım Doç. Dr. Dursun Ali Tökel'e ve Prof. Dr. şaban Sağlık'a, aynı zamanda bu çalışmada hiçbir zaman desteklerini üzerimden eksik etmeyip bana inanan hocam Ekrem Saygılı'ya ve aileme teőekkür ederim.

Edanur KODALAK

İmza

MÜNEVVER AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUF

Edanur KODALAK

ÖZET

Bu çalışmada Münevver Ayaşlı'nın birbirini takip eden "Pertev Bey'in Üç Kızı," "Pertev Bey'in İki Kızı" ve "Pertev Bey'in Torunları" adlı romanlarından hareketle Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet Dönemi'nde devam eden Batılılaşma etkisi neticesinde tasavvufa olan yaklaşımın değişimi ve tasavvuf etkisiyle gerçekleşen dönüşümlerin izlekleri ele alınmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Ayaşlı'nın romanlarında tasavvuf merkeze alınarak yazarın tasavvufa bakışı ve karakterlerin tasavvufu yansıtırma biçimleri, kişi, mekân ve zamanın tasavvufu ile olan ilişkisi üzerinden incelenmiştir. Batılılaşmaya ve yeni rejime rağmen tasavvufun etkisinin devam edip etmediği, bu dönemlerin kişilere, zamana ve mekânlara nasıl yansıtıldığı incelenmiştir. Ayrıca, Münevver Ayaşlı'nın romanlarında geçen tasavvufi kavramlar ele alınarak "Ayaşlı Romanlarının Tasavvuf Terminolojisi" çıkarılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf, dönüşüm, kişi, zaman, mekân, Münevver Ayaşlı.

SUFISM IN THE STORIES OF MÜNEVVER AYAŞLI

Edanur KODALAK

ABSTRACT

In this study, based on the successive novels of Münevver Ayaşlı entitled “The Three Daughters of Mr. Pertev”, “The Two Daughters of Mr. Pertev”, and “Grandchildren of Mr. Pertev”, the change of the approach to sufism as a result of the westernization effect that started in the late Ottoman Period and continued during the Republic Period, and traces of transformations under the influence of sufism have been discussed. In order to achieve this aim, through locating the sufism in the center of the novels, Münevver Ayaşlı’s perspective to sufism, the ways in which the characters’ reflect sufism, the relationship of person, place, and time with sufism have been explored. It has been examined whether the effect of sufism continues despite of the westernization process and the new regime, and to what extent it was reflected on people, time, and place in these periods. In addition, Sufism Terminology of Ayaşlı’s novels was composed by taking the sufistic concepts used in Münevver Ayaşlı’s novels.

Key Words; Sufism, transformation, person, time, place, Münevver Ayaşlı.

ÖNSÖZ

Tasavvuf, Münevver Ayaşlı romanlarını besleyen temel konulardandır. Bu bağlamda Ayaşlı romanlarında tasavvuf üzerinden herhangi bir inceleme yapılmamıştır. “Münevver Ayaşlı Romanlarında Tasavvuf” başlıklı çalışmada, romanları tasavvuf çerçevesinde inceleyerek, Batılılaşma etkisinde yaşanan sosyo-kültürel geçişlerin ve bu geçişlerdeki dini-tasavvufi kırılmaların izleklerine rastlanır. Nitekim 18. yüzyıldan itibaren yaşanan askeri, mali ve adli konulardaki değişikliklerin sonucunda sosyal hayat Avrupa’ya yönelmiş, Batılılaşmayla birlikte birey ve toplumun dini-tasavvufi değerlerinden uzaklaştığı görülmüştür. Bu çalışmada medeniyet değişiminin sonucunda ortaya çıkan problemler ve tasavvufun problemlere karşı varlığını koruyarak sunduğu çözüm ele alınır. Ayaşlı’ya ait olan “Pertev Bey’in Üç Kızı” “Pertev Bey’in İki Kızı” ve “Pertev Bey’in Torunları” adlı romanların üzerinden nesillerin bu kırılmalarla birlikte yaşadığı problemleri ve değişimini, tasavvufu karşılaştıktan sonra ise karakterlerin dönüşümünü, kişi, mekân ve zaman üzerinden inceler. Bu bağlamda Münevver Ayaşlı’nın romanları dönemsel geçişlerdeki yaşanan problemleri ve tasavvufun rolünü anlamak açısından öneme sahiptir.

Çalışmamız, Münevver Ayaşlı’nın nesil romanlarını esas almıştır. Münevver Ayaşlı Romanlarında “Tasavvuf” teması üzerinde kurgulayarak dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Ayaşlı’nın hayatı, eserleri, tasavvuf görüşü, roman anlayışı, romanlarının künyesi ve vaka özetlerini içerir. İkinci bölümde tasavvufun konu ve gayesi ele alınmış olup, edebiyat ve romanla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ayaşlı romanlarında tasavvufun yansımaları ise üçüncü bölümde konu edilerek kişi, mekân ve zaman alt başlıkları üzerinden bu yansımalar incelenmiştir. Eserlerinde tasavvuf kavramlarına yer veren Ayaşlı’nın kullandığı tasavvuf terminolojisi ise dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Sonuç kısmında tüm ele alınan konunun

değerlendirmesi yapılmış olup, kaynakça bölümünde ise faydalanılan kaynaklar sıralanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN HAYATI VE ESERLERİ	7
1.1. TASAVVUF GÖRÜŞÜ.....	11
1.2. ROMAN ANLAYIŞI.....	12
1.3. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ROMANLARININ KÜNYESİ VE VAK'A ÖZETİ.....	13
1.3.1. PERTEV BEY'İN ÜÇ KIZI	13
1.3.2. PERTEV BEY'İN İKİ KIZI	16
1.3.3. PERTEV BEY'İN TORUNLARI.....	18
İKİNCİ BÖLÜM	21
2. TASAVVUF	21
2.1. Tasavvufun Konusu ve Gayesi.....	23
2.2. Tasavvuf ve Edebiyat İlişkisi	24
2.3. Tasavvuf ve Roman.....	26
2.3.1. Tasavvuf ve Kişi	27
2.3.1.1. Sembolizasyon.....	27
2.3.1.2. Karakterizasyon.....	30
2.3.2. Tasavvuf ve Mekân	32
2.3.3. Tasavvuf ve Zaman	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	37
3. AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUFUN YANSIMALARI: KİŞİ, MEKÂN VE ZAMAN	37
2.1. Kişi.....	38

2.1.1. Rehber Karakterler	38
2.1.2. Dönüşüm Yaşayan Karakterler.....	49
2.2. MEKÂN.....	67
2.3. ZAMAN.....	90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	96
4. AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUF TERMİNOLOJİSİ	96
4.1. TASAVVUFÎ KAVRAMLAR	97
2.3.1. Çile	97
2.3.2. Fakir	97
2.3.3. Feyz	97
2.3.4. Hikmet	97
2.3.5. Himmet	98
2.3.6. İntisab	98
2.3.7. Rabıta.....	98
2.3.8. Sır/ Sırlanmak	99
2.3.9. Sohbet.....	99
2.3.10. Şeriat	99
2.3.11. Tarikat	100
2.3.12. Tekke.....	100
2.3.13. Tövbe.....	100
2.3.14. Türbe.....	101
2.3.15. Zikir	101
4.2. TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİN ADLANDIRILMASI.....	101
2.3.16. Dede Efendi	101
2.3.17. Evliya	102
2.3.18. Hazret-i Pîr	102
2.3.19. Mevlevi.....	102
2.3.20. Mürid	103
2.3.21. Mürşid.....	103
2.3.22. Şeyh	103
2.3.23. Zât	104
4.3. TASAVVUF KURUMLARI.....	104
2.3.24. Mevleviyye	104
2.3.25. Nakşibendiyye	104

2.3.26. Kâdiriyye	105
4.4. EVLİYALARIN BİYOGRAFİSİ	105
2.3.27. Ahmed Celâleddin Efendi	106
2.3.28. Câhidî Ahmed Efendi	106
2.3.29. Hüsâmeddin Uşşâkî	107
2.3.30. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	107
2.3.31. Said Nursi	109
2.3.32. Sultan Veled Efendi	111
2.3.33. Tâlib-i İrşâdi	112
2.3.34. Yazıcızâde Ahmed Bîcan	112
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.m	Adı geçen makale
a.g.e.	Adı geçen eser
b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
s.	Sayfa/sayfalar

GİRİŞ

18. Yüzyılla birlikte Osmanlı devlet yapısındaki askeri, mâli ve adli konularda gerçekleşen birçok yenilik için siyasi otorite yüzünü Avrupa'ya dönmüştür. İlerleyen dönemlerde, Avrupa merkezli bu yenilik anlayışından toplumla iç içe olan edebiyat da roman ve tiyatro gibi Batılı türlerin Türkçeye çevrilmesi ve Osmanlı topraklarında varlık göstermesiyle nasibini almıştır. Klasik dönemde siyasi, toplumsal ve kültürel bakımdan dönemin ahlaki ve erdemli sosyolojik yapısının rolünü Türk Edebiyatında “şiiir” türü ele alırken, Tanzimat dönemiyle birlikte Türk Edebiyatında “roman” türü varlığını hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'da kaleme alınan romanların aydınlar tarafından Türkçeye çevrilmesi, bazense yabancı eserlerden esinlenerek benzer romanlar yazılması türün Türk Edebiyatı'na girmesinde etkili olmuştur.

Klasik Türk Edebiyatı'nın temel türü olan şiiirin muhtevasında Kur'an, Hadis, Peygamber kıssaları ve tasavvuf önemli bir kaynaktır. Nitekim Klasik Türk Edebiyatı “geleneğinde insanın varlıkla ilişkisinin zirve noktasını ‘aşk’ teşkil ediyordu ve bu aşkın ruhu tasavvuf, ‘hadd-i gâyesi’si, zenit noktası Tanrı idi. Tasavvufun üzerinde yükseldiği zemin ise İslam itikadı ve İslamî epistem idi.”¹ Tanzimat dönemine geldiğimizde ise modern türlerin etkisiyle edebiyatın beslendiği muhteva değişerek yerini Batılı bir yönelişe bıraktığı görülmüştür: “Diyebiliriz ki roman, bizim toplumumuzda da modern (Batılılaşmış) bir hayatı, geleneksel olandan farklı bir sosyal yapıyı öngörüyordu ve toplum içinde böyle bir vizyonla giriyor; ona onu değiştirecek altüst edebilecek bir dünyayı sunuyordu.”² Nitekim roman türünün ilk dönemlerinde halkı eğitmek için çeşitli din ve ahlak konuları ele alınmış gözükse de Batı'dan gelen akılcılık, pozitivizm, materyalizm gibi düşüncelerin etkisiyle bu konuların da giderek önemini yitirdiğini söyleyebiliriz.³

Osmanlı Devleti'nin ve sosyal hayatın içerisinde gelen tasavvuf, Klasik Edebiyat'da, aktüel yaşamın bir parçası olup, kültürü kendi içerisinde barındıran bir

---

¹ Fatih Andı, **Akrebi Kuyruğundan Tutmak**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2018, s.13-14.

² Fatih Andı, **Roman ve Hayat**, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2010, s.18-19.

³ Sema Noyan, “1980 Sonrası Popüler Romanlar Ve Tasavvuf,” **Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi**, S.2, Temmuz 2017, s. 14.

kavramdır. Klasik dönemde meydana gelen eserlerin arka planında tasavvufi düşünce mutlaka yer almaktadır. Bu sebeple, eserleri anlamak için “Osmanlı toplum mozaiğinde yer alan bütün sosyal katmanları buluşturan ortak düşünce haritası (paradigma) olarak ‘tasavvufun ve ortak dil olarak da tasavvufi dilin rolü çok önemli bir anahtar sunmaktadır.’”⁴

Tanzimat döneminde roman türünün etkisiyle, Batılı düşünce yapısının yavaş yavaş yerini almaya başlaması, dini değerlerden kopukluğun da sebeplerinden olmuştur. Ancak bu kopukluğu keskin bir ayırım olarak ifade etmek imkansızdır. Nitekim sosyolojik bağlamda toplum yapısının köklerinde kendi geleneğinin ontolojisi ve epistemolojisi mevcuttur. Toplumun kendi ontolojisinden soyutlanarak yeni bir yaşam tarzı ortaya sunması oldukça zor denilebilir. Dolayısıyla Tanzimat Dönemi kırılmanın yaşandığı ancak roman türünü de toplumun kendi ontolojik yapısıyla uyummadığı için arada kalmış eserlerin verildiği dönemdir. Bu arada kalmışlığın bir tezahürü olarak önce çeviri ve sonra telif ile Tanzimat Döneminde kendine yer bulan romanların halkı ahlaki konularda eğitmek ve erdemli davranışları vurgulamak amacıyla sosyal konuları ele aldığı görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi başta olmak üzere, Emin Nihat, Samipaşazâde Sezai ve Nabizâde Nazım gibi isimler bu konuları ele alır. Ancak konular Batıdan gelen pozitivism ve materyalizm gibi akımların etkisiyle zamanla önemini kaybeder. Bu tarz akımların etkisiyle akılcılık ve maddecilik gibi düşünce yapıları entelektüel kesimin fikir yapısında önemli değişikliklerin yaşanmasına da yol açmıştır. Bu duruma dikkat çeken M. Orhan Okay, “Felsefi fikirlerin, özellikle rasyonalist, pozitivist ve materyalist akımların, dağınık da olsa esintilerinin bazı Osmanlı gençleri üzerinde dinî akideleri sarsıntıya uğrattığı muhakkaktır”⁵ diyerek konunun önemini vurgulamıştır.

Tanzimat dönemiyle birlikte yaşamın dünyevi ve maddi bağlamda merkeze alınışı şiiri de biçim ve muhteva bakımından etkilemiştir. Nitekim, “Bu durum belirli ölçüde doğru olmakla birlikte metafizik atıflı tasavvufi şiirin toplumsal şartlardan

---

⁴ Mahmut Erol Kılıç, **Sûfi ve Şiir**, İstanbul, Sufi Kitap, 2017, s. 37.

⁵ M. Orhan Okay, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016, s.27.

ancak dolaylı tesirlenen şiir olduğu gerçeğinin de unutulmaması gerekir.”⁶ Mahmut Erol Kılıç; Namık Kemal gibi benzeri şairlerin tasavvufun vazgeçilmez yerini muhafaza ettiklerini, Cumhuriyet döneminde ise tasavvufun eski gücünde olmasa da Türk şiirinin kimliğini oluşturmada belirli bir etkiye sahip olduğunu dile getirir. Bu durum tasavvufun, toplumsal dönüşümlere karşı metafizik üstünlüğe sahip olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla tasavvufun tüm dönemlerde varlığını sürdürdüğünün de yansımasıdır.

Servet-i Fünûn döneminde ise entelektüel kesimin yaşam şeklinin tamamen Avrupai bir tarza evrilmesiyle, edebiyatın konusu da değişmiş olmakla birlikte; şiir, hikâye ve romanlarda gündelik olaylar, sıradan insanlar, batıl inanışlar ve çarpık din anlayışlarının ele alınması artmıştır. Halid Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Rahmi Gülpınar gibi isimlerin roman ve hikayeleri bu durumun somut örneği niteliğindedir.

20. yüzyılın başında Türkçülük kavramının edebiyatımıza girdiği “Milli Edebiyat” Döneminde de, savaşlar ve yenilgiler edebiyata yansımış, romanlarda kahramanlık konulu eserler yer almıştır. Bu dönemin en önemli iki ismi “Ömer Seyfettin” ve “Yakup Kadri Karaosmanoğlu” dur.

Cumhuriyet Dönemi ise romanın en etkili olduğu dönemdir. Tanzimat döneminde daha tam mahsul vermeyen ham romanlar tezahür ederken, Cumhuriyet Döneminde Batı formuna uyan romanlar yazılmaya başlamıştır. Bu dönemde tekke ve zaviyelerin kapatılıp, din görevlilerin susturulması, baskı altında tutulması ve ağır şekilde cezalandırılmaları gibi dinin toplumsal uzantılarına yapılan baskılar halkın tasavvuf konusunda doğru bilgilere ulaşma kanallarını zorlaştırmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan “Popüler Kültür” romanları tasavvufu kendi kavramlarından soyutlayarak, insanları nefis terbiyesinden ziyade “huzur” kavramına yöneltmiş ve tasavvufta meydana gelen anlam kaymasında etkin rol oynamıştır. Sinan Yağmur, Elif Şafak, İhsan Oktay Anar gibi yazarların romanlarını bu noktada örnek verebiliriz.

---

⁶ Mahmut Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir*, Sufi Kitap, İstanbul, 2017, s. 41.

Tanzimat Döneminden itibaren dini ve mistik alanları reddeden pozitivism ve maddecilik gibi akımların etkili olması neticesinde edebiyat yazımından dışlanmış olan manevî konular, 1970 sonrasında yeniden dini, tasavvufi ve mistik konuların canlanmasıyla gündeme gelmişlerdir. “Türk romanında özellikle 1970 sonrasında yeniden dinî, tasavvufî ve mistik konulara dönülür. Bu sırada tüm dünyada mistik ve mânevî alanlara büyük bir ilgi başlar. Bu ilginin en temel sebebi, Aydınlanma Çağı sonrası bilimin hızlı yükselişyle Avrupa’da hâkim olmaya başlayan pozitivism ve maddecilik akımlarının dinî ve mistik alanları reddetmesidir. Böyle bir ortamda ruhlarını beslemekten mahrum bırakılan insanlar, yaşadıkları büyük mânevî tatminsizliği çeşitli arayışlarla gidermeye çalışırlar.”⁷ Unutulan dini sorumlulukları yerine getirmekten ziyade daha çok spirüel yaklaşımların ürünü olarak popüler tasavvuf romanları ele alınır.

Cumhuriyet Döneminin romancısı olan Münevver Ayaşlı, Osmanlının son dönemlerine ve rejimin kurulmasına şahitlik etmiş biri olarak tarihi, sosyal ve toplumsal değişimlere eserlerinde yer vermiştir. Bu yönüyle romanları dönemsel geçişlerin ne gibi değişimleri, kabulleri veya aksaklıkları barındırdığını görmek açısından önemli bir yere sahiptir.

Kendisini tarihçi olarak nitelendirmeyen Münevver Ayaşlı yaşadıklarını eserlerine konu aldığını şu sözlerinden hareketle ifade edebiliriz: “Biz tarihçi değiliz ve tarih yazmak iddiasında da hiç değiliz. Biz içinde yaşadığımız devri, gördüklerimizle tanıdıklarımızla, işittiklerimiz veya işitenlerden işittiklerimizle, nüktesiyle, rivayetiyle, dedikodusuyla, efsanesiyle ve bildiğimiz kadar hakikatiyle, bizden sonra gelecek nesillere nakletmek istiyoruz”⁸ Münevver Ayaşlı’nın bu sözlerinden yola çıkarak onun yaşadığı ve gördüğü olayların romanlarında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Osmanlı döneminin ontolojik yapısında tasavvufi yaşam tarzının bulunuşu, tasavvufun hayatın içinden gelen bir kavram olduğunun göstergesidir. Münevver Ayaşlı da bu dönemin son yıllarını yakalamış olmakla birlikte hem tasavvufi kavrama nüfuz etmiş hem de döneme şahitlik ederek Osmanlının savunucusu olmuştur. Nitekim

---

⁷ Sema Noyan, “1980 Sonrası Popüler Romanlar Ve Tasavvuf,” **Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi**, S.2, Temmuz 2017, s. 15.

⁸ Münevver Ayaşlı, **İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim**, İstanbul, Güray Matbaacılık, 1973, s.3.

bir sözünde “Türk İslam hayatı, yani Osmanlıların sürdüğü hayat harikulade bir hayattı. Bu dünya üzerinde kurulmuş medeniyetlerin tabii bir neticesidir”⁹ diyerek, bu tutumunu ifade eder. Tanzimat dönemi ve Cumhuriyet dönemindeki kırılmalara da şahit olan Münevver Ayaşlı, Osmanlı’da nüfuz ettiği tasavvufi yaşam tarzının, yeni dönemlerdeki yansımalarını ve metafizik bağlamdan uzaklaştıkça ortaya çıkan aksaklıkları görmüş bir isimdir. Tasavvufun dönemsel geçişlilik içerisinde edindiği konumu ve değeri görmek açısından Ayaşlı romanları önemli bir yere sahiptir.

Münevver Ayaşlı 1968’de edebiyat tarihinin içerisinde bulunan yukarıda zikrettiğimiz Klasik dönem, Tanzimat dönemi ve Cumhuriyet döneminin tasavvufi yönelimlerini romanları üzerinden ele almıştır. Bu çalışmada, farklı dönemleri içinde barındıran ve birbirinin devamı olan Ayaşlı’nın üç romanı incelenecektir. “Pertev Bey’in Üç Kızı” başlıklı ilk romanı Osmanlı’nın son dönemlerinde tasavvuf kavramının toplumun sosyolojik yapısındaki etkisini yansıtırken, bu romanın devamı olan “Pertev Bey’in İki Kızı” romanı Osmanlı’nın bozulması ve bunu takip eden modern dönemdeki tasavvufa olan yaklaşımı ele aldığı görülür. Serinin üçüncü kitabı olan “Pertev Beyin Torunları” ise tasavvufun Cumhuriyet döneminden itibaren etkisinin devam edip etmediği, bu dönemlerde tasavvufun zamana, mekâna ve olaylara nasıl yansıdığına kaynaklık etmektedir.

Toplumla var olan edebiyat eserleri topluma yer veren değişimleri, toplumun sosyolojik oluşumlarını ve tarihi yapısının ip uçlarını ortaya sunar. Bu açıdan bakıldığında Münevver Ayaşlı romanlarında bildungsroman tarzını kurgu tekniği açısından tercih etmiştir.¹⁰ Nitekim romanlar tasavvuf kavramının üç dönemdeki hareket alanının mekân, zaman ve kişiler üzerinden izleklerini bize vermesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Ayaşlı romanlarında bulunan üç dönemin tasavvufi kavram üzerinden yansımalarını incelerken “Sosyolojik Eleştiri Kuramı” göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir. Bu bağlamda sosyolojik okuma esas alınmıştır. Nitekim sosyolojik okuma eserlerin toplumun içerisinde var olup, edebiyatın toplumla sıkı bir bağı olduğunu ifade ederek, toplum ve eser ilişkisinin önemini ele alması bakımından

---

⁹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 5.

¹⁰ Bkz., Dursun Ali Tökel, “Bir Bildungsroman Olarak Leylâ vü Mecnun Mesnevisi,” **Dergah Dergisi**, S. 104, Ekim 1998, s. 17-19.

ortaya sunacağımız izleklerin sağlaması mahiyetinde önemli yere sahiptir. Dolayısıyla Münevver Ayaşlı Romanlarının dönemsel eğilimleri ortaya çıkarmak için bu eleştiri kuramının yaklaşımına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Ayaşlı romanlarında Batılılaşmayla birlikte kişi, mekân ve zamanda oluşan bozulmanın neticesindeki problemlere cevap olarak tasavvuf, modern bireyin kendisini yeniden inşası için varolma biçimi sunan bir sığınak olarak karşımıza çıkacaktır.

Çalışmada Ayaşlı romanlarından hareketle yapılan alıntılar olduğu gibi aktarılmış olup, kitaplardan kaynaklı yazım yanlışlarına dokunulmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Münevver Ayaşlı 10 Haziran 1906'da Selanik'te dünyaya gelmiştir ve soyu baba tarafından Menlik'in fethinde bulunan akıncı kumandanı Erzincanlı Ali Bey'e dayanmaktadır.¹¹ Annesinin adı Hayriye Şerife Hanım, babasının adı Miralay Caferi Tayyar Bey'dir. Osmanlının son dönemlerinde dünyaya gelen Ayaşlı, babasının Balkan Harbi'nin ardından reji başmüdürü olarak tayininin Halep şehrine çıkmasıyla, 1914'te Diakonessen Schwesterlere isimli bir Alman mektebine gitmiştir.¹² "Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere" adlı eserinde Alman mektebini şu cümlelerle anlatmaktadır: "Beni mektebe verdiler, Alman mektebine, Diakonessen Schwesterler'e. Bunlar Protestan rahibeler idi. Mektep yeni açılmıştı. Temiz mi temiz, güzel mi güzeldi. Aynı zamanda mektepte piyanoya da başlamıştım. Evimizde piyano yoktu, mektepte hem ders alıyor hem de etütlerimi yapıyordum."¹³

Caferi Tayyar Bey'in Halep'te geçirdiği iki seneden sonra tayini Beyrut'a çıkmış ve Münevver Ayaşlı, Beyrut'ta da bir Alman okulunda eğitimine devam etmiştir.¹⁴ Beyrut'taki evinde piyanosu olan Ayaşlı, Dumet isimli piyano hocasından müzik dersi, Arap bir hanımdan da Kuran-ı Kerim dersleri almaya başlamıştır.¹⁵ Cemal Paşa, Münevver Ayaşlı'nın babasına gelip, Halide Edip'in "Biz Arap çocuklarını mektebe istiyoruz, onlar gelmediği gibi Türkler de bize çocuklarını vermiyorlar, onlar da çocuklarını ecnebi mekteplere veriyorlar."¹⁶ sözünü iletmış ve neticesinde Tayyar Bey de Ayaşlı'yı bu sözün etkisiyle Edip'in okuluna vermek durumunda kalmıştır: "Bu taş bize idi. Çok çocuktum ama anlamıştım. Babam durmadan, 'Peki paşam, peki paşam diyordu.' Ertesi günden tezi yok, beni Alman mektebinden aldılar, Halide Edip Hanım'ın mektebine verdiler."¹⁷ Ayaşlı, üç ay Halide Edip'in okuluna gittikten sonra

---

¹¹ Hatice Yıldız, "Münevver Ayaşlı, Eserleri ve Sanatı," **T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 13.

¹² Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 17.

¹³ Münevver Ayaşlı, **Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.15.

¹⁴ Hatice Yıldız, "Münevver Ayaşlı, Eserleri ve Sanatı," **T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s.19.

¹⁵ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s.19.

¹⁶ Münevver Ayaşlı, **Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.34.

¹⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 34.

bu okula gitmek istemediğini ifade etmiş ve babası tarafından tekrar Alman mektebine gönderilmiştir.¹⁸

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetinden sonra Beyrut'taki Alman okulu kapatılınca Ayaşlı, Murat Efendi isimde bir hocadan özel dersler almaya devam etmiştir. İtilaf devletlerinin işgalinden bir süre sonra babası Caferi Tayyar Bey ve ailesi ile birlikte İstanbul'a dönmüştür.¹⁹ İstanbul'da Caferi Tayyar Bey, Beylerbeyi Çengelköy'ü arasında Havuzbaşı'nda bir köşke ailesiyle birlikte yerleşir.²⁰ Ayaşlı, İstanbul'daki yeni evlerinde de kendisine ait piyanoya sahip olmuş ve o dönemde İstanbul'un en meşhur piyano hocası olan Alman Lange Bey'den ders almaya başlamıştır.²¹ Alman okullarında okuduğundan dolayı Türkçe dersler almamış olan Ayaşlı, İstanbul'a geldikten sonra Melahat Hanım isiminde bir hocadan 1919'da Türkçe dersler de alacaktır. Kısa bir süre sonra ise Almanya'da bulunan ağabeyi Mehmet Ali'nin yanına annesiyle birlikte tahsil için gitmiş ve Würtemberg Kraliyet Konservatuvarı'na kaydolmuştur.²² Bir müddet burada eğitim alan Ayaşlı, ailesinin maddi durumları iyiye gitmemesi nedeniyle 8 yaşında başladığı piyano eğitimine 15 yaşında son vermek zorunda kalmış ve ailesiyle birlikte Caferi Tayyar Bey'in İstanbul Kuzguncuk'taki kardeşinin evine yerleşmişlerdir.²³ Ayaşlı, piyanosundan uzak kalışını şu cümlelerle ifade eder:

Piyanom için üzüldüğümü bile belli etmiyordum; zira babam benden daha çok üzülyordu, ikide bir de 'Ben hamallık eder, kızıma piyano alırım', diyordu. Ben babamın hamallık etmeyeceğini, etmiş olsa da dahi, hamallık kazancı ile piyano alınamayacağını pek iyi biliyordum. Ben müzik hayatımın kapandığını daha Stuttgart'ta, konservatuardan ayrılırken anlamış ve kabullenmişim.²⁴

Caferi Tayyar Bey ve ailesinin İstanbul'a geri dönmesiyle birlikte Ayaşlı, daha önce kısa bir süre Türkçe ders aldığı Melahat Hanımdan haftada bir bu dönemde de

---

¹⁸Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁹Hatice Yıldız, "Münevver Ayaşlı, Eserleri ve Sanatı," **T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s.19.

²⁰Münevver Ayaşlı, **Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s. 71.

²¹Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 71-72.

²²Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 94.

²³Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 102-103.

²⁴Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 103.

türkçe ve edebiyat dersleri görmüştür.²⁵ Yüksek öğrenimini ise uzun yıllar sonra 1951-1954 yılları arasında Fransa'da Ecole de Langues Orientales'de okumuş, Arapça ve Farsçayı bu okulda öğrenmiştir.²⁶ Yazar, Şark Dilleri Okulu'na devam ederken bir yandan College de France'ta Louise Massignon'dan aldığı tasavvuf derslerine ve bir yandan da Osmanlı kültürüyle alakalı Albert Gabriel gibi isimlerin konferanslarına da katıldığı bilinmektedir.²⁷

Ayaşlı'nın abisi Mehmet Ali'nin Almanya'dan Ankara'ya gelmesiyle Ayaşlı 1926 yılında Ankaraya gitmiş, bir müddet sonra ise ailesiyle birlikte Ankara'ya taşınmışlardır. Evin geçiminden sorumlu olan Mehmet Ali'nin evlenmesiyle birlikte Ayaşlı iş hayatına atılmak durumunda kalacaktır: "AEG Alman Elektrik Şirketine ağabeyimle ben de girdim. O zamana kadar hiç çalışmamıştım. Hele eski yazı ile daktilo yazmak bir hayli güçtü. Çarçabuk iş hayatına intibak ettim, eski yazı ile daktiloda yazmayı da çok çabuk öğrendim."²⁸

1930 senesinde Ayaşlı, Nusret Sadullah adında bir beyfendi ile evlenmiş ve Nusret Bey'in babasının adını taşıyan Sadullah Paşa yalısında İstanbul'da bir müddet yaşamlarını idame ettirmişlerdir.²⁹ Daha sonra Teşvikiye Karakol Sokağı'nda Ayda Apartmanına yerleşen Ayaşlı ailesinin evlilik hayatları 4 Eylül 1930 senesinden, 12 Aralık 1944 senesine kadar sürmüş ve Nusret Bey'in vefatıyla son bulmuştur.³⁰

1947 senesinde Ayaşlı, İffet Oruz'un başında olduğu ayda bir yayınlanan "Kadın Gazetesi"nde, "Ayaşlı Köşesi" üst başlığı ile yazılarını yayınlamış fakat 4. sayısından sonra gazetede yazmaya devam etmemiştir.³¹ Ayaşlı'nın iş hayatı 1950 senesinde Milliyet Gazetesinde Ortadoğu muhabirliği, 1966 senesinde ise Yeni İstanbul Gazetesindeki "Fikriyat Meydanı" başlığı adı altında gazete yazarlığı olarak devam etmiştir.³² Hac Dönüşü, "Allah'ın Azameti" başlıklı yazı dizisi yayınlayan Ayaşlı, 8 Nisan-1 Mayıs 1967 yılları arası "Fikir Meydanı" başlıklı yazı dizisine

---

²⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.104.

²⁶ Hatice Yıldız, "Münevver Ayaşlı, Eserleri ve Sanatı," **T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s.23.

²⁷ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 23.

²⁸ Münevver Ayaşlı, **Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s.138.

²⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.159.

³⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.183.

³¹ Hatice Yıldız, "Münevver Ayaşlı, Eserleri ve Sanatı," **T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s.26.

³² Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s.26.

devam etmiş, bir yandan da siyasi ve kültürel yazılarını “Merak” başlığıyla aynı gazetede yayınlamıştır.³³ Pertev Bey’in Üç Kızı adlı romanı da bu gazetede tefrika halinde yayınlanmış olmakla birlikte, Pertev Bey’in İki Kızı ve Pertev Bey’in Torunları adlı eserleri tefrika halinde Babıalide Sabah adlı gazetede okurları ile kavuşur.³⁴ Yeni Asya Gazetesi kadrosunda da yer alan Ayaşlı aynı zamanda Türk Edebiyatı Dergisi, Şadırvan, Boğaziçi, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Hayat Mecmuası, Tarih ve Medeniyet dergilerinde de eserler meydana getirmiştir.³⁵

1987 ve 1988 yılları arasında mide rahatsızlığı geçiren Ayaşlı’nın hastalığı gün geçtikçe kronik bir hal almış ve bu rahatsızlık neticesinde kansere yakalanmıştır.³⁶ Hastalığından dolayı hayatının son dönemlerini Florance Nightingale Hastanesi’nde geçiren Ayaşlı, 20 Ağustos 1999 tarihinde tedavi gördüğü hastanede dünyaya gözlerini kapamıştır.³⁷

Münevver Ayaşlı’nın “Pertev Bey’in Üç Kızı”, “Pertev Bey’in İki Kızı,” “Pertev Bey’in Torunları,” “Vaniköyünde Fazıl Paşa Yalısı” olmak üzere dört romanı vardır. Tarih sırasına göre 1971’de “19. Asır” “Teşrîn-i Sâni ve Ötesi” “Kıbrıs Fetvâsı” adlı denemeleri yayınlanmıştır, bu tarihten sonra yine “İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim”i 1973’te, “Dersaadet” 1975, “Edep Ya Hu” 1984, “Avrupai Osmani ve Rumeli ve Muhteşem İstanbul” 1990’da yayınlanmıştır. 1991’de ise “Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru” adlı başlıklarla Ayaşlı’nın son denemeleri yazın hayatında yer almıştır.

Boğaziçi Dergisinde 1984 yılında tefrika edilen, gerçek bir suikast olayını anlattığı “Erken Sönen Işıklar” ve Türk Edebiyatı Dergisinde 1986 yılında, hayal kırıklığına uğrayan bir yazarı ele aldığı “Muharrir Hasan Fehmi Bey” olmak üzere iki hikayesi bulunur.

---

³³ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 45-46.

³⁴ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 27.

³⁵ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 27.

³⁶ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 45.

³⁷ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 46.

Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet dönemine kadarki dönemde Ayaşlı'nın hatıralarıyla harmanlanan portre yazılarından oluşmuş "Haminne'nin Suret Aynası" adlı eser ise 2009 yılında okurlarla buluşmuştur.

1.1. TASAVVUF GÖRÜŞÜ

Münevver Ayaşlı'nın tasavvuf ile bağının küçük yaştan itibaren var olduğu söylenebilir. Zira Dedesi Rıza Bey, Bektaşî tarikatına mensup olup, oğulları Caferî Tayyar Bey'in ismini de bu tarikatın geleneğine uygun şekilde koymuştur.³⁸ Münevver Ayaşlı'nın babası Caferî Tayyar Bey'in ise İbn-i Arabî Hazretlerine olan rabitası oldukça güçlüdür ve kızının da Muhiddin Arabî Hazretlerini tanınmasında etkin rol oynadığı bilinmektedir.³⁹

Ailesinden gelen yetişme tarzının vermiş olduğu yakınlıkla tasavvufa yabancı olmayan Ayaşlı, 1950'li yıllarda Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Hazretlerinin soyundan geldiği bilinen, Mevlevî Şeyhî Çelebi Efendi'ye intisab etmiştir. Ayaşlı, Hisar dergisinde Abdullah Uçman'a yaptığı bir açıklamada bu durumu şu şekilde aktarır: "Hazret kabul ederse Mevlevî tarikatına girdim. Fakat bu eski tarzda değil, tekkeler kapatıldıktan sonra, ancak tarikat görmüş şeyhler vasıtasıyla oldu... Biz görenin, tekkede yetişenin yetiştirdiği kimselerden el aldık, tekke hayatı görmedik."⁴⁰

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Hazretlerine karşı derin bir bağlılığı bilinen Ayaşlı, Şeb-i Arus günlerinde hemen hemen her ay Konya'ya giderek ihtifallere icabet etmiştir.⁴¹ Aynı zamanda vakıf binası olarak tahsis ettiği yalısında Mesnevî okumaları, tasavvuf musikisi, tezhip ve ebru sanatı gibi derslerin verilmesine vesile olarak, tasavvuf geleneğinin geleceğe taşınmasında önemli roller üstlenir.

Ayaşlı, Mevlevî tarikatına mensup olduğu bilinmekle birlikte tüm tarikatların hayattaki önemini kavramış ve aynı zamanda diğer tarikatlara karşı da hürmet duygusunu esirgemeyerek romanlarında ele almıştır. Nitekim incelediğimiz "Pertev Bey'in Üç Kızı," "Pertev Bey'in İki Kızı" ve "Pertev Bey'in Torunları" adlı

---

³⁸ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s.14.

³⁹ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s.38.

⁴⁰ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s.39.

⁴¹ Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s.40.

romanlarda Mevlevi tarikatıyla birlikte, Nakşibendiyye, Kâdiriyye gibi tarikatlar zikredilerek önemlerinin vurgulandığı görülmüştür.

1.2. ROMAN ANLAYIŞI

Cumhuriyet dönemi yazarları arasında yer alan Münevver Ayaşlı aile romanı üzerinden devletin çöküşü ve yeni rejimin kuruluşundaki ortaya çıkan kayıpları, sorunları, çatışmaları ince bir üslupla ele almıştır. Bu bağlamda Ayaşlı eserlerini besleyen kaynakların Osmanlı medeniyeti, tarih ve tasavvuf olduğunu söyleyebiliriz.⁴² Nitekim yazarın babası olan Caferi Tayyar Bey'den öğrendiği tasavvufi literatür ve Osmanlı tarihi onun eserlerinin arka planının oluşmasında birer etkindir.

Osmanlı hayatını özümseyen Ayaşlı, “Biz tarih yazmıyoruz amma, belki tarihçi bizim ‘documents’larımızdan istifade edecektir.”⁴³ diyerek eserlerini bu sözünden hareketle yaşadığı dönemlere ışık tutacak şekilde ele almıştır. Dolayısıyla Ayaşlı romanlarında kişi, zaman ve mekânın kurgusunda yer yer geçmişin izlerini bulmak mümkündür. Aynı zamanda yazarın romanda gerçekleşen tarihi olayları analiz edip, okura anlattığına da şahit olmaktayız.⁴⁴

Batılılaşmayla birlikte değişen hayatın neticesinde yaşanan kültürel tramvaları karakterleri üzerinden ele almış olan Ayaşlı, romanlarında bu tramvaların çözümünü tasavvufi hayatta aramış ve bu bağlamda karakterlerini bir tarikat şeyhiyle buluşturmuştur.

Teknik açısından güçlü olduğunu söyleyemeyeceğimiz Ayaşlı romanları yazarın sanki gördüklerini ve bildiklerini duyurmak için yazılmış ve bu nedenle de edebi kaygının olmadığı bir araç niteliğindedir.⁴⁵ Ayaşlı romanları Osmanlı'nın son döneminden itibaren, Cumhuriyet dönemine kadarki sürecin analizini ortaya koymak bağlamında önem bulmuş eserlerdir.

---

⁴² Hatice Yıldız, **a.g.e.**, s. 96.

⁴³ Münevver Ayaşlı, **İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002, s.5.

⁴⁴ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.7.

⁴⁵ Betül Saydemir, “Münevver Ayaşlı'nın Hikâye ve Romanlarında Kültürel Yabancılaşma Olgusu,” **T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019, s. 3.

1.3. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ROMANLARININ KÜNYESİ VE VAK'A ÖZETİ

1.3.1. PERTEV BEY'İN ÜÇ KIZI

Münevver Ayaşlı'nın "Pertev Bey ve Kızları" adlı ilk romanı 16 Kasım 1966 ve 15 Mart 1957 tarihleri aralığında İstanbul gazetesinde tefrika edilmiş, daha sonra ise 1968'de Sebil Yayınları tarafından kitap haline getirilerek basılmıştır. 1992 yılında ise aynı yayın evi tarafından iki baskı olarak okurları ile buluşmuştur. Timaş Yayınları ise 2014 yılında "Pertev Bey'in Üç Kızı" adlı romanı tekrar basarak üç baskı gerçekleştirmiştir.

Pertev Bey'in kızlarının adları büyükten küçüğe sıralanışıyla Selmin, Berrin ve Nermin, eşinin ise ismi Azize Hanım'dır. Asker olan Miralay Pertev Bey Balkan Savaşı'nda yaralı olarak evine döner. Pertev Bey'in ablası Nuhbe Hanım'ın oğlu Halet de askeri tahsilini tamamladığı zaman Fransa'dan İstanbul'a annesiyle dönecektir. Halet ve Pertev Bey'in büyük kızı Selmin birbirlerine ilgi duyarlar.

1914 yılında I. Dünya Savaşı patlak verince Halet orduya alınmış ve Çanakkale Cephesi'ne atanmıştır. 1915 yılında şehit düşmesi annesi Nuhbe Hanım'ın akli dengesini yitirmesine de sebep olacaktır. Selmin ise nişanlısını kaybetmesiyle birlikte kendisini müziğe vermiştir. Pertev Bey'in arkadaşı olan Rollhausen de bu dönemde sıkça aileye ziyarette bulunur. Selmin gibi müziğe düşkün olması nedeniyle aralarındaki iletişim artmış ve bir süre sonra Selmin'e evlenme teklif etmiştir. Halet'in ölümünden sonra tutunacak bir dal arayan Selmin'e bu teklif makul gelse de ailesi tarafından müslüman bir kızın, müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi hoş görülmemiştir.

Daha önce Kafkas Cephesi ve Galiçya Cephesi'nde görev yapan Pertev Bey'e, Mondros Ateşkesi'nin imzalandığı haberini almasıyla inme incek ve evine dönecektir. Köşk hayatından başka bir hayat görmeyen Selmin de babasının hasta oluşu ve maddi sıkıntılardan ötürü iş hayatına atılmak zorunda kalacaktır. Köşkten ayrılıp uygun bir eve taşınmak durumunda kalan Pertev Bey ve ailesi artık, Kadıköy'de bir evde yaşamlarını sürdürürler. Azize Hanım maddi durumlarından dolayı elmaslarını, antika eşyalarını bir bir satar. Ayaşlı, Pertev Bey'in ve ailesinin başına

gelenleri, Osmanlı'nın son dönemi ile bağdaştırmış, Pertev Bey ve ailesinin yaşadıkları olumsuzlukları da yeni rejimin sonucu olarak ele almıştır.

Soğuk karda mütercimlik yaptığı iş yerine gidip gelirken yorgun düşen Selmin, bu durumdan dolayı işten evine birgün hastalanıp dönememiş ve patronu Gani Bey'in yardımıyla Tokatlıyan otelinde kalmıştır. Durumu daha sonra ailesine izah edemediği için babası tarafından yanlış anlaşılma sebebiyle evinden kovulmuş, sonrasında patronu Gani Bey'in metresi olarak hayatına devam etmiştir. İş seyahati için birgün Selmin ve Gani Bey Viyanaya gideceklerdir. Viyana'da tanıştığı Şehzade Burhaneddin Efendi'yle Selmin bir aşk macerası yaşamış, Gani Bey'in metresi olduğu için kendisini Şehzade'den saklayarak geri Gani Bey'le İstanbul'a dönmüştür.

Pertev Bey'in ortanca kızı Berrin, tıbbi kazanmış aynı zamanda babasının felçli durumundan dolayı postanede işe girerek ailesinin geçimini üstlenmiştir. Pertev Bey ise atak geçirmesiyle kızı Selmin'i yanına çağırarak yanlış anladığı için kızından özür diler. Selmin, babasını affederek onun yanından ayrılmaz. Ancak kız kardeşleri kendisine mesafeli davranmaktadır. Selmin'in eve gelmesinden üç gün sonra Pertev Bey vefat edecektir. Pertev Bey'in ölümünden sonra, kız kardeşlerinin yaklaşımlarından çekindiği için Selmin Gani Bey'in yanına döner. Pertev Bey'in ölümüyle daha küçük bir eve taşınan Pertev Bey ailesinin tüm işleriyle Berrin ilgilenmektedir ve Nermin'i Çamlıca Kız Lisesi'ne yazdırır. Ara ara Selmin'in kız kardeşlerini ve annesini ziyaret etmesi kız kardeşlerinin aralarındaki buzları da yavaş yavaş eritmektedir.

Yaşadığı metres hayatından memnunsuz ve manevi boşlukta olan Selmin'in hayatının ilerleyen kısımlarında da mutsuz bir hayat geçirdiği görülür. Gani Bey Selmin'in refah içerisinde bir hayat geçirmesi için çalışsa da bir türlü mutlu edemez. Bir süre sonra, Selmin'in bu halinden sıkılıp rahatsızlık duymaya başlayınca ayrılmak isteyecektir. Gani Bey'den ayrıldıktan sonra Selmin, Rum bir madamın pansiyonunda oda tutmuştur. Odanın kirasını vermekte zorlanınca pansiyon sahibi tarafından rahatsız edilir. Pansiyonda kalan Cavidan adında Emekli yüzbaşı olan bir adamın Selmin'e yardım etmesiyle birlikte yaşam sürmeye başlarlar. Bu sefer de Cavidan'la metres hayatı yaşayan Selmin, abajur yapıp satarak geçimleri için tek başına mücadele etmektedir. Böyle geçen beş seneden sonra Cavidan Selmin'i bırakıp Beyrut'a giderek bir daha İstanbul'a dönüş yapmamıştır.

Berrin, Tıp eğitimini tamamladıktan sonra çocuk doktoru olarak Haseki hastanesinde çalışmaya başlar. Nermin ise büyümüş, güzel bir genç kız olmuştur. Nermin'in bu güzelliğini fark eden Berrin, kardeşinin daha elit bir semtte büyümesi için Pangaltı'da bir apartman dairesine taşınır. Romanın ilerleyen kısımlarında Nermin Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için okulla birlikte Ankara'ya gidecektir. Ankara'da Nermin'i gören Bankacı Muharrem Bey, Nermin'in ailesine mektup yazarak izdivaça talip olur. Nermin'in teklifi kabul etmesiyle birlikte evlenir ve artık eşyle Ankara'da yaşarlar.

Selmin, Cavidan'ın dönüş yapmasını bir müddet beklese de gelmeyeceğini anlayınca pansiyondan ayrılır. Yaşadığı hayattan oldukça mutsuz ve arayış içerisinde olan Selmin, Ihlamur'da bir konağın selamlığını kiralayacaktır. Kendisine yeni hayat kurmak isteyen Selmin, huzur bulduğu bir eve yerleştikten sonra köşk hayatından beri ailesinin yanında kalan Karanfil ve Bezmiyar Kalfa'yı da yanına almıştır.

Nermin'in hamile olmasıyla Azize Hanım, 1931 senesinde Ankara'ya kızının yanına gitmiştir. Nermin'in evini lüks dizayn edişi ancak eşyaların zevksiz döşenmesi Azize Hanım'ın gözünden kaçmaz. Yeni rejim ve batılılaşma etkisinde refaha düşkün olan Ankara insanlarından memnun değildir. Berrin'de doğumdan sonra Nermin'in yanına Ankara'ya gelir. Ancak annesinin duyduğu rahatsızlıkları kendisi de hissetmiş ve kısa süre sonra İstanbul'a annesiyle birlikte dönmüştür.

Selmin yeni taşındığı konağın yakınında yaşayan Mevlevi Şeyhi Arif Dede ile tanışır. Dede Efendi Selmin'in hayatında dönüm noktası olmuştur. Ayaşlı Batılılaşma etkisinde kalan insanların yaşadığı bunalımlar ve kayıpların neticesinde kendi özlerinden uzaklaştıkça nasıl olumsuzluklar yaşadığını karakterleri üzerinden göstermiş fakat Selmin'in Dede Efendi ile tanışmasından sonra tasavvufî yaşamın insanın kendi özünü tekrar bulmasındaki bir çözüm olduğunu ele almıştır. Selmin'in yeni huzurlu hayatı Dede Efendi ile vuku bulmakla birlikte, Berrin ve annelerinin de romanın sonlarına doğru Selmin'den etkilenerek Allah'ı bulmak istediklerine dair arayışlara girdiği görülür. Roman, Selmin'in Mevlevi Şeyhi Dede Efendi ile tanışması ve namaza başlayıp tarikatın gerektirdiklerini yapmaya çalışmasıyla son bulur.

1.3.2. PERTEV BEY'İN İKİ KIZI

Münevver Ayaşlı'nın "Pertev Bey'in İki Kızı" adlı romanı ilk romanın devamı niteliğinde 15 Kasım 1968 ve 1 Ocak 1969 tarihleri arası "Babıalide Sabah" adlı gazetede tefrika halinde yayınlanmıştır. 1969'da Sebil Yayınları tarafında kitap haline getirilerek yayınlanmış, 1992 yılında ise aynı yayınevi olarak ikinci baskısı yapılmıştır. Timaş yayınlarından da 2014 yılında basılan "Pertev Bey'in İki Kızı" adlı roman iki baskı yaparak okurla buluşur.

Pertev Bey'in İki Kızı adlı romanda Selmin'in Arif Dede ile Mesnevi okumaları yaptığına ve rebapla ilgilendiğine şahit oluruz. Gün geçtikçe benzi sararan Selmin'in bir hastalığa yakalanmasından endişe ederler. Romanın ilerleyen kısımlarında Nermin, ablasının amansız bir hastalığa yakalandığına vâkıf olmuş ve bu üzüntüyle yaşamaya başlamıştır. Azize Hanım, Selmin'in evinde kalıyor, kızının benzinin sararmasından oldukça endişeli şekilde neyi olduğunu merak ediyordu. Nermin ise, Çiftehavuzlar'da aldıkları köşke İstanbul'a tatile gelmiş, ancak ablasının durumundan dolayı o da üzüntü içindedir.

Selmin'in yatağa düşmesinden dolayı Arif Dede sık sık müridini ziyarete gelir ve Selmin'e Mesnevi'den okuyarak son anlarını birlikte geçirirler. Selmin'in manevi anlamda mertebesi artmıştır ve rüyalarında sürekli Hz. Meryem'i görmektedir. Bir rüyasında kendisinin Hz. Meryem olarak görmesiyle, şeyhine durumu anlatacaktır. Şeyhi Selmin'in Hz. Meryem makamına erdiğini söyleyerek dua eder. Ancak bir yandan da onun öleceğini anlamıştır.

Yaz tatilin sonunda Nermin ve eşi Muammer Bey Ankara'ya dönecektir. Bir müddet sonra kız yiğeni olduğunu ve ismini Selmin koyduklarını öğrenen Berrin, kardeşinin doğumu zor geçtiği için Ankara'ya yanına gider. Geri döndüğünde ise ablasını daha da bitap düştüğüne şahit olmuş ve Mevlana'nın vefat tarihi olan 17 Aralık, Şeb-i Arus gecesinde ablasının vefatıyla sarsılır. Cenazenin ardından Arif Dede de sır olmuştur.

Berrin'in Muammer Bey ve Kardeşine Selmin'in ölümünü haber vermesiyle, Muammer Bey Azize Hanım'ı Ankara'ya aldıracaktır. Azize Hanım kızının

ölümünden sonra Muammer'in annesi Sıdıka Hanımla arkadaşlık etmiş ve onun sayesinde biraz teselli bulmuştur. Ancak akli Dede Efendi'de kalan Azize Hanım'ın, Berrin'e sürekli mektup yazdığı ve Dede Efendi'yi bulmasını istediği romanda görülür.

Annesinden gelen mektupların etkisiyle Berrin, Dede Efendi'nin orada olabileceğine dair aldığı duyumlardan dolayı Gelibolu'na gider. Gelibolu'da tanıştığı Albay'ın vesilesiyle, teyzesi Nuhbe Hanım'ın oğlu Halet'in şehit olduğu toprakları dolaşmıştır. Albay ve ailesi Berrin'i Gelibolu'da bulunan evliya türbelerine getirir ve oraları ziyaret ederler. Ayaşlı, Albay'ın ağzından evliyaların memleketi gözleyen ve koruyan değerler olduğunu okuyucuya aktarmıştır.

1937 yılında bankadan ayrılan Muammer Bey, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığında iktisat vekili olmuş, aynı zamanda eşi Berrin'i de milletvekili yaptırmıştır. Muammer Bey'in çapkınlıklarını fark eden Berrin, oğlu Baskın'ın okulu bahanesiyle eşinden uzaklaşmak isteyip İstanbul'a çocuklarıyla beraber gelecektir. Ankara'da kalan Muammer Bey ise sekreteri Ayten Hanım'la bir metres hayatı yaşamaya başlar. Nermin ise dört çocuğunun tüm isteklerini yerine getirmek için kendisini adamıştır. Büyük oğlu Baskın liseyi zor bitirmiş, tahsilini ise Amerika'da tamamlamak istemektedir. Her çocuğunun istediğini yerine getiren Nermin, Muammer Bey'i ikna ederek oğlunu Amerika'ya okuması için gönderir. Ancak Baskın, annesinin çağrılarına rağmen bir daha Türkiye'ye dönmeyecektir. Nermin'in ikinci çocuğu Selmin de abisi gibi sanat tarihine ilgisi olunca yurtdışına gitmek istemiş ve İtalya'da bir okula kaydolmuştur. Hevesini aldıktan sonra okula devam etmeyen Selmin, Demokrat Partisi'nin büyükelçi olarak tayin ettiği Ayhan Bey'le tanışmış ve evlenmiştir. Nermin'in diğer çocukları Tülay ve Aydın ise annesini ve babasını beğenmez ve saygısızca ailesiyle dalga geçerler.

Berrin ve Nermin aynı evde yaşıyor ve birbirlerine destek çıkarlar. Anneleri Azize Hanım ve Nermin'in kayınvalidesi Sıdıka Hanım'ın vefat edişleri iki kızkardeşi derinden etkilemiştir. Bu vefatın neticesinde arayışın içerisine girerek intisap etmek için bir mürşide varmaya karar verirler.

1.3.3. PERTEV BEY'İN TORUNLARI

“Perteve Bey’in İki Kızı” adlı romanın devamı olan “Perteve Bey’in Torunları”, 29 Temmuz ve 7 Kasım 1969 yılları arasında, Babıalide Sabah gazetesinde tefrika halinde yayınlanmıştır. Sebil Yayınları 1976 da ayrı serilerden oluşan “Perteve Bey’in Üç Kızı” ve “Perteve Bey’in İki Kızı” adlı romanlarıyla “Perteve Bey’in Torunları” adlı romanı tek cilt haline getirerek üç romanı beraber “Perteve Bey’in Üç Kızı” başlığı altında okurla buluşturmuştur. 1992 yılında ise Sebil yayınevi serinin üçüncü kitabı olan “Perteve Bey’in Torunları” adlı romanı ayrı olarak da basmıştır. Timaş Yayınları ise 2002 yılında “Perteve Bey Üç Kızı-İki Kızı ve Torunları” adıyla tek cilt olarak basmış, birinci baskıdan sonra 2009 yılından itibaren yayınevi dördüncü baskıyı gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda Perteve Bey’in Torunları adlı romanı 2014 yılında ayrı olarak basan Timaş Yayınları, bu kitaptan da iki baskı yapmıştır.

Serinin sonuncu kitabı olan “Perteve Bey’in Torunları” romanında Nermin ve Muammer Bey, aralarında yaşanan uzaklaşma neticesinde ayrılma kararı alacaklardır. Muammer Bey Nermin’den ayrıldıktan sonra partiden gizlice diğerinden başka bir metres hayatı yaşadığı Hilal Hanım’la İsmet İnönü’nün katıldığı törenle evlenecektir. Nermin’den ayrılrsa da kendisine derin saygı duyan Muammer Bey Çiftelavuzlar’daki köşkünü Nermin’e verir. Nermin’in ise eski hırısından eser kalmamış, bu köşkü kiraya verip küçük eve yerleşmiş, ablasıyla birlikte Nakşibendiye şeyhine intisap ederek yeni bir hayat sürmeye başlamıştır.

Annesi ve babasından nefret eden Aydın ve Tülay ise kendi başlarına kalıyor ve Muammer Bey’in kaydettirdiği CHP gençlik kollarından ziyade, gizli olarak Komünist Parti’ye üye olup, oraya gidiyorlardır. Bir zaman sonra Tülay Komünist Parti’nin önde gelenlerinden serseri tabiatlı Naili isimde karanlık bir çocukla evlenir. Aydın ise Yahudi bir kız olan İren’le birlikte. Aydın ideolojik söylemler içeren tiyatrolar yazar, Naili ve Tülay’da bu oyunları sahneler. Ancak Naili bu sahneye çıkmak istemez ve sürekli Aydın’la kavga halindedir. Aynı zamanda Tülay’ın üvey annesi olan Hilal Hanım’ı ve İren’i taciz etmesi, sürekli içip problem çıkarmasına rağmen Tülay, Naili’nin hatalarını görmezlikten gelecektir.

Kendisini komünist olarak tanıtan İren ise aslında gizli bir Siyonist'tir. Paris'te komünist bir gazetenin yazı işleriyle ilgilenen abisinin yanına gitme kararı alır. İdeolojik propogandalar içerikli yazılar yazan Aydın Paris'te ilgi göreceğini düşünerek İren'le Paris'e gidecektir. Ancak hiçbir şekilde ilgi görmez ve bir zaman sonra İren ondan ayrılır. Ülkesinden nefret ettiği için bir daha Türkiye'ye dönmez ve abisi Baskın gibi yurtdışında yaşar.

27 Mayıs 1960 yıllarında ihtilalin yapılmasıyla Muammer Bey, Naili ve Tülay sevinç içerisindedir. Ancak Muammer Bey'in büyük kızı Selmin, ihtilal sonucunda eşinin tutuklanmasıyla zor günler geçirir. Bu zor günlerde Selmin'e annesi Nermin ve teyzesi Berrin destek olurlar. Yaşadığı sıkıntılardan sonra arayış içerisine girerek, anne ve teyzesi gibi o da tarikat şeyhine intisap etmiş, içki ve kumar gibi alışkanlıkları bırakıp, namaza başlamıştır. Yönetimin sivil idareye geçmesiyle Ayhan da hapisten çıkmış, Selmin'deki değişimi fark edince kendisi de içki gibi kötü alışkanlıkları bırakıp, ailecek huzura kavuşmuşlardır.

Hamile olan Tülay ise Naili'nin partide erken sönen sevinci sonucunda oldukça zor günler geçirmeye başlar. Naili kendisini tamamen içkiye verir ve Hamile eşine şiddet uygular. Ev sahipleri Rum bir kadın bu duruma dayanmadığı için Tülay'ı kendi kızı olarak tanıttığı bir Rum Hastanesine yerleştirir. Burada doğum yapan Tülay, geri döndüğünde ise bu sefer Naili'den kucağında bebekle dayak yiyecektir. Rum Kadının haber vermesi sonucunda Muammer Bey, eşi Hilal Hanımdan dolayı kızını evine alamamış, annesi Nermin'in yanına bırakmıştır. Nermin ve Berrin, Tülay'la bebeğini bağrına basarak tüm yaralarını sararlar. Annesinden şefkat gören Tülay, evini annesini terk ettiği için oldukça pişmandır. Birgün o da arınmak isteğiyle annesine ben de sizin gibi olmak istiyorum diyerek Nakşibendiyye şeyhine intisap eder.

Ayhan ve Selmin'in İstanbul'a dönüş haberini alan Nermin oldukça sevinçlidir ve artık kiraya verdiği köşkü tamir ettirip, orada çocukları için yeni, sıcak bir yuva inşa edecektir. Selmin ile Tülay'ın arası da böylece daha çok ısınır. Haccın yaklaşma sevinciyle 1969 yılında iki kız kardeş Berrin ile Selmin kutsal toprakları ziyarete gideceklerdir. Berrin ise hac vazifesini yaptıktan sonra geriye dönmeyecek ve bundan

sonraki hayatını orada geçirecektir. Selmin ise her sene üç aylarda ablasının yanına gidip çocuklarının yanına geri dönerek yaşamını huzur içinde sürdürür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TASAVVUF

IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf, İslam coğrafyaları üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı tarihinde de siyasi, kültürel ve toplumsal yapıyla birlikte hayatın her alanında varlığını görebileceğimiz konumdadır. Zira Osmanlı’da tasavvufun İslam’dan ayrılmaz bir bütün olarak, toplumun gerek aktüel hayattaki davranış biçimlerini, gerekse hayat tasavvurlarını etkilediği söylenebilir.

Tasavvuf kelimesinin nasıl ve neyden türediği açısından net bir bilgi mevcut değildir. Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Turkî*’sinde tasavvuf kelimesini “[y]ün demek olan ‘sofa’ dan daha doğrusu hikmet denen ‘sophia’ dan hâli vahdet fenâ gibi ahvâl-ı mânevîyeye hasr-ı himmet edenlerin meslek ve tariki”⁴⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Ancak İsmail Hakkı İzmirli “sûfi” kelimesinin Yunanca hikmet manasına gelen “sophia” dan geldiğini kabul etmez. “Çünkü zâhidler tarîkına sülûk eden zevâtın sôfiyye ismiyle meşhur olmaları, Yunan kitaplarının tercümesi şayi’ ve felsefenin münteşir olmasından evveldi,”⁴⁷ diyerek Felsefeden önce tasavvuf ve sôfi kelimelerinin var olduğunu vurgulamaktadır.

Tasavvuf ehlinin yün kıyafetler giydiği iddiasından dolayı yün manasındaki “sûf” kökünden türediği iddia edilen tasavvuf teriminin anlamına İmam Kuşeyri risalesinde karşı çıkmaktadır: “Dil açısından benzerlik olsa da sufilerin kendilerine kıyafet olarak yün elbise seçmiş olmamaları bakımından uzak ihtimaldir.”⁴⁸ Bir diğer görüşe göre ise sûfîlerin, Hz. Muhammed’in mescidinde bulunan “Suffe Ashabi” olduğuna işaret edildiğidir.⁴⁹ Ancak İmam Kuşeyrî; Suffe’ye nisbetin “Sufî” olmadığı, “Suffî” olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰ Başka görüş ise Sufî kelimesinin “Saf” kelimesinden türemesiyle ilgilidir.⁵¹ Sufî’nin kalp temizliğine işaret etmesi bakımından “Saf” kelimesiyle ilişki kurulabilecek olsa da Kuşeyrî, bu kelimeye

⁴⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Turkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2018, s.114.

⁴⁷ Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul, Rahle Yayınları, 1969, s. 78.

⁴⁸ Dilaver Selvi, *Abdulkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi*, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017, s. 27.

⁴⁹ Dilaver Selvi, *a.g.e.*, s.527.

⁵⁰ Dilaver Selvi, *a.g.e.*, s.527.

⁵¹ Dilaver Selvi, *a.g.e.*, s.527.

nisbetin “Sûfi” şeklinde değil “Saffî” şeklinde olacağı için dil açısından uzak bir tespit olduğunu dile getirmiştir.⁵²

İmam Kuşeyri’ye göre kelimenin neyden türediğinden çok mânâ aleminde nasıl anlamlara geldiği üzerinde durmak gerekir.⁵³ Tasavvuf ve sûfi kelimelerini, kelime boyutundan çok sıfat, ilim, marifet, ahlak ve halleriyle anlamak onu daha anlaşılır kılacaktır. Nitekim, tasavvufun anlam derinliği açısından birden fazla mutasavvıfın tanımları mevcuttur.

Cüneydü’l- Bağdâdi “Tasavvuf, Hakk’ın seni senden gidermesi ve kendisiyle ihya etmesidir.”⁵⁴ Şeklinde tasavvufu tanımlayarak, gayenin Allah’ın varlığını kavramak olduğuna dikkat çeker. Yine bir sözünde tasavvufu anlatırken; “Tasavvuf (Allah için nefisle) hiç sulhu olmayan bir savaştır.”⁵⁵ demiştir.

Hallac-ı Mansûr’a sûfinin kim olduğu sorulduğunda şöyle cevap verir: “Sufî, zâtı itibariyle tek başına olan kimsedir. (O hep Rabbi ile meşgul olur.) Ne o kimseyi kabul eder, ne de kimse onu. (Gerçek sûfi Allah ile zengindir, kimseye ihtiyacı yoktur; kimse de onu hakikatiyle anlayıp kabul edemez.)”⁵⁶

Mutasavvıflar, tasavvufu ele alırken, “ahlak” kavramına işaret ederek, kişinin kendi benliğini eritip, havf ve reca arasında Allah’a saygı duymayı amaçlar. Nitekim, Eb’ul Huseyn el Nuri tasavvuf tanımı yaparken; “Tasavvuf ne şekil ne de ilimdir, o sadece güzel ahlaktan ibarettir. Eğer şekil olsaydı mücadele ile hasıl olurdu, ilim olsaydı öğrenmekle meydana gelirdi. Bu sebepten şekil ve ilim hasıl etmez. Tasavvuf Hakk’ın ahlakıyla mütehallî olmaktır,”⁵⁷ şeklinde beyanda bulunur.

İmam Gazalî’nin tasavvuf tanımı ise “Tasavvuf münhasıran kalbi Hakk’a bağlayıp, masivâdan ilgiyi kesmektir,”⁵⁸ şeklindedir.

Tasavvufu tanımlayan birçok mutasavvıf vardır. Hepsinin temel dizgesinin “ihlas” kavramı olduğunu söyleyebiliriz. İhlas, kulun taat ve ibadetlerinde sadece

---

⁵² Dilaver Selvi, **a.g.e.**, s.527.

⁵³ Dilaver Selvi, **a.g.e.**, s.527.

⁵⁴ Mahir İz, **Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yayınları, 1969, s. 40.

⁵⁵ Dilaver Selvi, **Abdulkerim Kuşeyri Kuşeyri Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017, s.529.

⁵⁶ Dilaver Selvi, **a.g.e.**, s. 528.

⁵⁷ Mahir İz, **Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yayınları, 1969, s.34.

⁵⁸ Mahir İz, **a.g.e.**, s. 54.

Allah'ın (cc.) rızasının gözetmek demektir. Bir başka ifadeyle: “İhlâs, yaptığı işi mahlukatın düşüncesinden temizlemektir. Şahısları amelde dikkate almaktan korumaktır.”⁵⁹ Tasavvufun da temel gayesi ihlas kavramında olduğu gibi Allah'ı (cc) görüyormuş gibi ibadet etmeyi ve Allah'ın rızasına ulaşmayı amaçlayan bir terbiye yolu olduğu düşünülebilir.

Tasavvuf hakkındaki tanımları çoğaltmanın mümkün olacağından dolayı özetle tasavvuf için şunları söyleyebiliriz:

1. İnsanın iç alemini (batında) inşa etmesidir.
2. Dünya hayatını, merkezine ahireti yerleştirerek yaşamaktır.
3. Allah dışındaki her şeyden kalbi tasfiye ederek, nefsin kötü huylarından tezkiye edilmesidir.
4. Temelinde kişinin güzel ahlaklı olmasıdır.
5. Gaye Allah'a ve rızasına kavuşmaktır.
6. Bâtın ilim olmakla birlikte, havasa ait ledün ilmidir.

2.1. TASAVVUFUN KONUSU VE GAYESİ

Nefsin tezkiyesi, ruhun tasfiyesi, insanın ruh ve nefis arasındaki yapısı ve ahlakın yüceltilmesi tasavvufun konusunu teşkil eder. Genel anlamda Allah, varlık ve insan kavramlarının tasavvuf ilminin merkezinde olduğunu söyleyebiliriz. Allah'ın zâtını, sıfatlarına ve fiillerine vakıf olmaya gayret ederek, aynı zamanda ona ulaşmak için; vecd, istiğrak, aşk ve sevginin üzerinde durup ahlakı olgunlaştırmak tasavvufun konusuna dahildir.

Tasavvufun gayesi, insanı nefsi arzularından arındırmak, kötü ve çirkin olan huylarından uzaklaştırmak ve bunlarla birlikte Allah ve Resulünün ahlakını benimseyerek güzel ahlaka sahip olmasını sağlamaktır. İnsan-ı kamil olma yolunda Müslümanın ebedi saadeti yakalamasını amaçlar. Bu gaye bütün mutasavvıflar tarafından ön görülen bir amaç olmakla birlikte, bu bağlamda eğildikleri vesile ve

---

⁵⁹ Dilaver Selvi, **Abdulkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017, s. 415.

yollar farklılıklar arz eder. Bu amaca kimi mutasavvıflar ibadet ve zikirle, kimisi riyazet ile kimisi de aşk ve vecd ile ulaşılabileceğini ifade eder.

2.2. TASAVVUF VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Tasavvufun bir ilim olarak ortaya çıkmasından modern öncesi döneme kadar Müslüman toplumlarda toplumsal davranış ve yaşama biçimlerini şekillendiren önemli bir rolü olmuştur. Modern dönem de daha ziyade bireysel veya gruplar arası ilişkilerle kısıtlı bir alanı olmakla birlikte kullanılan dil başta olmak üzere varlığını toplumda hissettirmektedir. Bu duruma basit bir örnek olarak; diyaloglarda kişinin “Nasılsın,” sorusuna verilen “Elhamdulillah, iyiyim” cevabı haline şükreden bir davranış biçimi, tasavvufî bakışın izleklerini bize verir. İnsanın nefsini eğitmesini gaye edinen tasavvufun bu yönüyle hayatla dinamik ilişki kurduğunu söylenebiliriz. Bu bağlamda hayatla bir diğer dinamik ilişkiyi kuran tür de edebiyattır. Nitekim, toplumsal ve tarihi olaylar, gelenekler, yaşam tarzı, sosyal hayat edebiyatın beslendiği kaynaklardır. Dolayısıyla edebiyatın tasavvufu konu almaması kaçınılmaz olur. Şiir, roman ve hikayelerde tasavvuf gerek konu olarak gerek karakter analizlerinde ya da zaman ve mekânlarda edebiyatla iç içe geçer.

Tasavvuf ehli birçok yazarın Türk Edebiyatında neşrettiği eserler tasavvuf konulu eserlerin verilmesinde etkin olmuştur. Türk Tasavvuf Edebiyatı için; “Tekke Edebiyatı, Tasavvufî Halk Edebiyatı, Tasavvuf Edebiyatı, İslâmi Türk Edebiyatı, Dini Tasavvufî Halk Şiiri, Dini Edebiyat” şeklinde isimlendirmeler yapılmış, tasavvufî bağlamda eserlerini icra eden şairler için de tekke şairleri, mutasavvıf şairler gibi adlandırılmalar olmuştur.

İslamiyet’in kabulüyle birlikte tasavvuf, sosyal hayattan siyasete, edebiyattan sanata birçok alana nüfus etmiştir. Osmanlı döneminde edebiyatın özü tasavvufla var olan bir yapıdır diyebiliriz. Hemen her şiirde tasavvufî kavramları ve yaklaşımları görmek mümkündür. Tasavvuf bu dönem eserlerinde iki cihetle karşımıza çıkar: Uyarıcı, yol gösterici olma yönü ve ilahi muhabbetin tecellisiyle ifade edilmiş eserler olma yönü. Bunun neticesinde Türk toplumlarının dinî-kültürel altyapılarının oluşumunda öncü olma yönüyle Ahmet Yesevi’yi Türk-İslam tasavvufunun başlıca mutasavvıf şahsiyetleri arasında alabiliriz. “Divan-ı Hikmet” adlı Türkçe manzum eserini tasavvufun derin mâna iklimini talebelerine öğretmek için kaleme aldığı beyan

edilir. Bununla birlikte Hacı Bektaşî Veli, İbni Arabî, Mevlana Celalettin Rumi, Yunus Emre gibi büyük mutasavvıf isimleri Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın kurucuları olarak karşımıza çıkar. Ahmet Yesevî'nin etkisiyle başlayan bu sürecin en etkili sesi aynı zamanda Yunus Emre olmuştur. Yunus Emre mutasavvıf şairlerin, tasavvufî şiirlerinin kimliğini bize öğretmekle birlikte dil ve edebiyat açısından bir zenginliği edebiyatımıza kazandırmıştır.

“Şiirle tasavvufun irtibatlandırılması gerekirse, bir manada tasavvuf da tek başına bir şiirdir; dine coşku, anlam, ritim katmak suretiyle onu şiirsel kılmaktadır.”⁶⁰ Buradan hareketle, “[Şiirin] konu[su]nun bedeni ‘Osmanlı şiiri’, ruhunun da ‘tasavvuf’ olacağı kendini tebellür ettirmeye başlar.”⁶¹ Bu durumda ‘Edebiyat tarihimiz’ ile ‘tasavvuf tarihimiz’ ruhla beden gibi birbirinden ayrılmaz saha olurlar.”⁶² Edebiyat tarihçisi Hasan Ali Yücel, tasavvufun divan edebiyatında kök felsefesini oluşturduğunu ifade etmiştir. Âgah Sırrı Levend de yine “Divan Edebiyatı,” adlı çalışmasında bu edebiyatın kaynaklarının arasında birinci sırada tasavvufun yer aldığını belirtir. Nihat Tarlan ise edebiyatımızda tasavvufun şiirle ilişkisine dikkat çekerek: “Din felsefesinin bir nevi şiir mahiyetinde olan tasavvufun hemen daima bu dil (şiir) ile konuşmuş”⁶³ şeklinde ifade etmiştir.

Türk Edebiyatı’da Tanzimat döneminden itibaren ise toplumsal yaşamın ve geleneksel yapının zaman zaman çatışmaya ve dini değerlerin sarsılmaya başladığı görülür.⁶⁴ “Yeni kültürle önerilen yeni yaşama biçimleri karşısında halkın uyum gösterememesi edebiyatta da eski-yeni çatışmasını beraberinde getirmiştir. Bir yandan yeni değerler ve Batılılaşma süreci, diğer yandan din ve gelenek karşı karşıya gelmiştir.”⁶⁵ Bu durumun etkisinde Klasik Edebiyatına kaynaklık eden tasavvufun, modern dönemlerde daha geri planda olduğu söylenebilir.⁶⁶ Ancak tasavvuf, pozitivizm gibi akımların sebebiyle kurucu pozisyonunu kaybetmiş olsa da, her dönemde sosyolojik alt yapıda varlığını korumuş, zaman zaman Necip Fazıl, Rasim

---

⁶⁰ Süleyman Arif Oran, “Sûfî ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası,” **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.12, Temmuz 2017, s. 261.

⁶¹ Süleyman Arif Oran, **a.g.m.** s. 261.

⁶² Mahmut Erol Kılıç, **Sûfî ve Şiir**, İstanbul, Sufi Kitap, 2017, s. 38.

⁶³ Mahmut Erol Kılıç, **a.g.e.**, s. 40.

⁶⁴ Cumhuriyet Taş, “Çağdaş Türk Romanında Din ve Tasavvuf (1980 Sonrası)” **Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2009, s. 6.

⁶⁵ Cumhuriyet Taş, **a.g.e.** s. 6.

⁶⁶ Cumhuriyet Taş, **a.g.e.** s. 6.

Özdenören ve Cahit Zarifoğlu gibi İslamî kesimlerin eserlerinde yer alarak, varlığını hissettirmiştir. 1970’ler sonrasında popüler roman türünün içerisinde de sosyolojik bir gerçeklik bağlamında romanlarda tasavvufi konulara yer verilmiştir. Türk romanında özellikle 1970 sonrasında yeniden dinî, tasavvufî ve mistik konulara dönüş, maddecilik akımlarının dinî ve mistik alanları reddetmesiyle doğan manevi tatminsizliğin çeşitli arayışlara girmesi bakımından etkili olmuştur.⁶⁷ Buradan doğan boşluk daha çok dini sorumlulukları yerine getirmekten ziyade spirüel yaklaşımların ürünü olarak popüler romanlarda tasavvuf kavramına yer verilmiştir.

1980 sonrasında Tasavvufu konu alan bir çok roman ele alınmıştır. Bu söz konusu romanların iki cihetle yazıldığını söyleyebiliriz. “İlki; seyr ü sülûk ve nefis terbiyesi gibi tasavvufun temel konularını ele almak; ikincisi, tasavvufi unsurları postmodern romanlarda birer sanat malzemesi olarak kullanmak.”⁶⁸ Popüler romanları kaleme alan, “İhsan Oktay Anar ve Orhan Pamuk gibi yazarlar ikinci gruba dahil edilebilir.”⁶⁹

Münevver Ayaşlı ise 1960 sonrası roman yazarı olarak, tasavvufi kavram, tema ve kişileri konu alan romanlar ele almış ancak söz konusu romanlarında tasavvufun işleniş şekli, seyr ü sülûk ve nefis terbiyesi gibi tasavvufi temel konulara değinmiştir. Bununla birlikte romanlarda manevi boşluktan doğan tatminsizliğin neticesinde çeşitli arayışlar ve şeyhe intisab ettikten sonra karakterlerin olgunlaşmaları dikkat çekicidir.

2.3. TASAVVUF VE ROMAN

Edebiyat, toplumu sanat dalı olarak yansıtan önemli araçlardandır. Toplumun içerisinde şekillenme yönüyle, topluma da yön veren ve etkileyen bir özellik taşır. Bu bağlamda ele alındığında, roman türünün sosyolojik, psikolojik ve tarihi öğeleri içinde barındırdığı görülmektedir. Bu öğelerin temel bileşenleri ise kişi, zaman ve mekân unsurlarıdır. Romanın da unsurları olarak sayabileceğimiz kişi, zaman ve mekân aynı zamanda tasavvufun nüfus ettiği alanlardır. Tasavvuf, kişinin karakterlerinde, davranışlarında ve söylemlerinde önemli etki oluşturur. Bu etki, mekânı ve zamanı da

---

⁶⁷ Sema Noyan, “1980 Sonrası Popüler Romanlar Ve Tasavvuf,” **Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi**, S.2, Temmuz 2017, s. 14.

⁶⁸ Sema Noyan, **a.g.m.**, s.15.

⁶⁹ Sema Noyan, **a.g.m.**, s.15.

kişinin bakışına göre şekillendirmesine alan açar. Dolayısıyla romanda mevcut olan tasavvufun izleklerini ortaya çıkarabilmek için, romanın unsurlarını ve tasavvufun bu unsurlarla ilişkisinin incelenmesi gerekmektedir.

2.3.1. Tasavvuf ve Kişi

Romanın kurmaca dünyasındaki vakaya dil ve kişiler canlılık kazandırır. “Roman kişisi, yokluktan varlık düzlemine çıktığında, bütünüyle yazarın kendisine tanıdığı imkânlar çerçevesinde konuşmaktadır. Yazar, bütün benliğiyle, yarattığı şahsiyetin kendisine biçtiği gerçekliğe uygun bir konuşma seviyesi ayarlamaktadır.”⁷⁰ Bununla birlikte “Pek çok yazar dünya görüşünü yarattığı tip ya da karakterler aracılığı ile dile getirmeye çalışır.”⁷¹ Dolayısıyla “Gerçek dünyada, gündelik hayatta iletişim ve etkileşim ağı nasıl insan tarafından kurulmuşsa, gerçek dünyayı yansıtmak iddiasında olan romanın kurmaca dünyasında da insan veya insanî nitelik kazandırılmış herhangi bir figür aynı konumdadır.”⁷² Bu yüzden kurmaca metinler de gerçek dünyada olduğu gibi, kişi üzerinden anlam ve işlev görür. Nitekim romanda da kişi veya kişi hüviyeti kazanmış varlıklar üzerinden anlatı teknikleri oluşturulmaktadır. Bu teknikleri sembolizasyon ve karakterizasyon kavramlarıyla ifade edebiliriz.

2.3.1.1. Sembolizasyon

Tasavvufun gayesi insanın dünya hayatında kendisini nefsi mertebelerden arındırması ve insan-ı kamil mertebesine ulaşmaktır. Bu eğitim sürecinde yer alan mürid, mürşid, sufi vb. gibi bahsedebileceğimiz kişiler yer almaktadır. Bu gibi isimler tasavvuf romanlarına yansıyan birtakım isimler ve adlandırmalardır. Bu adlandırmalar, karakterin haline, davranışlarına ve yaşayışına uygun olarak bilinçli isim tercihlerinden oluşur. Örneğin, olgun, ilmi ve tasavvufi birikime sahip, aynı zamanda insan-ı kamil diyebileceğimiz karakterlere, Arif, Kamil, Veli ve benzeri adlandırmalar tercih edilir. Bu gibi isimlerin anlamlarıyla karakteristik özellikleri

---

⁷⁰ Dursun Ali Tökel, “Niyet Boyutundan Kurmacayı Okumak: Yazarın Niyeti Romanın Oluşumu,” **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, S.65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s.207-208.

⁷¹ Şaban Sağlık, **Hikâye/Anlatı/Yorum**, Ankara, Hece Yayınları, 2014, s. 103.

⁷² Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s. 60.

birbiriyle ilişkilidir. Aynı zamanda tasavvufi kavramları içeren bir takım şeyh, mürid, mürşid vb. isimler de tasavvufi romanlarda sıklıkla karşılaşılabileceğimiz bilinçli tercihlerden oluşmuş adlandırmalardır. Nitekim bu adlandırmaların anlamlarına bakacak olursak, karakteri çözmemiz için okuyucuya kişi hakkında alt bilgi verdiğini görürüz. Böylelikle isim sembolizasyonu sayesinde okur karakterlerin kişilik özelliklerini öğrenmiş olur. Tasavvuf romanlarında, kişi ve karakter adlandırmalarını inceleyecek olursak karşımıza şu şekilde bazı kavramların haritası çıkacaktır:

Şeyh, arapça kökenli olup, sözlük anlamı “yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder, kabile başkanı”⁷³ gibi anlamlara gelmektedir. Önemli bir tasavvufi kavram olan “şeyh”in temel özelliği insan-ı kamil oluşudur. Tasavvufi terminolojide şeyh, “nefsinden fâni, Hâk’ta baki veli”⁷⁴ ve “taliplere rehberlik etmek ve onları irşad etmek ehliyetine ve liyakatine sâhip olan insan-ı kâmil”⁷⁵ anlamlarına gelir.

Mürşid, “Rehber, delil, kılavuz, yol gösteren”⁷⁶ anlamlarına gelir. İnsanlığı Hakk’ın yoluna, dost doğru yola iletmekle görevli kişilerdir. “Mürşit merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum gibidir, kendisi yanar ama çevresindekileri aydınlatır.”⁷⁷

Mürid, mürşide bağlanarak, onun rehberliğinde ve denetiminde olan kişi anlamına gelir. Bu kimseler alışkanlıklarını terk edip, “kendi şahsi iradesini şeyhinin iradesinde yok etmiştir (Fenâ fi’ş-şeyh).”⁷⁸ Buradan hareketle henüz seyr-i sülûk mertebesine varmamış, ancak nefsin arzularını terk etmeyi talep eden kişilerdir diyebiliriz.

Hazret-i Pîr, şeyh, mürşid, veli gibi isimlerle eş anlamlı olup, Farsça bir kelimedir.⁷⁹ Nefis mertebelerini geçmiş, kamil-i insan mertebesine ererek insanlara yol gösteren tarikat şeyhi anlamına gelen Pîr, bazen mücerret bir şahsiyeti ifade etmek için de kullanılır.⁸⁰

---

⁷³ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 334 .

⁷⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.334.

⁷⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.334.

⁷⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.263.

⁷⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.263.

⁷⁸ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s 263.

⁷⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.263.

⁸⁰ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.286.

Mevlevî, Mevlana Celaleddin-i Rûmî adına nisbetle oğlu Sultan Veled tarafından kuralları tesbit ve tanzim edilen tarikattır.⁸¹ “Mevlevî’nin en önemli iki özelliği semâ ve çiledir.⁸² Sema dönerek yapılan mevlevî ayinidir. Mevlevî ayini ve semânda ney ve kudum gibi mûsikî aletlerine de yer verilmiştir.⁸³ Çile ise 1001 günlük süredir ve çilesini tamamlayan dervîş dede unvanını almaya hak kazanır.”⁸⁴ Mevlana Celaleddin-i Rûmî, mevlevî tarikatının pîri olarak sayılmakla birlikte bu tarikata mensup olan kimseye ise mevlevî adı verilmiştir.⁸⁵

Dede Efendi, efendi kelimesi itirazsız kendisine güvenilen kişi olmakla birlikte sözü geçen kimse anlamlarına gelmektedir. Başta Hz. Muhammed’e “Peygamber Efendimiz” şeklinde efendi denildiği gibi devletin yüksek memurlarına da bu ifade kullanılmıştır. Ayrıca tarikata mensup olan müridler şeyhleri için efendi tabirini kullanmaktadır. Mevlevîler, şeyh, pîr veya mürşid gibi anlamlara gelen yol erlerine Dede Efendi şeklinde hitap ederler.

Zât, “öz bir şeyin kendisi, bir şeyi o şey yapan ve öbür şeylerden ayıran, mahiyet”⁸⁶ anlamlarına gelir. Mutasavvıflar zâtın kendisiyle kaim olan sıfatlara işaret eden varlığa delâlet ettiğini naklederler.⁸⁷ Zât kavramı aynı zamanda kimse, kişi, kendi, özü anlamlarıyla da kullanılır.

Evliya, davranışları, hâli ve gösterdiği kerâmetleri vesilesiyle halk tarafından kabul görmüş, Allah’ın sevgilisi olan, ermiş veli kimselerdir.⁸⁸ Allah bu gibi kimselere keramet ve ilhamda bulunur. “Hakk’ın dostları, Allah’ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlardır.”⁸⁹

Bu tür isimlendirmeler, tasavvufî romanlarda kişilerin karakterleri hakkında okuyucuya alt bilgi verir. Nitekim, şeyh, mürşid, mürid, evliya, zât, pîr vb. kavramların

---

⁸¹ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 252

⁸² H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s.252.

⁸³ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s.252.

⁸⁴ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

⁸⁵ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

⁸⁶ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 391

⁸⁷ Osman Demir, “Zât”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, C. 4, s.148.

⁸⁸ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s.129.

⁸⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.129.

kullanılması neticesinde yazar, kullandığı bu isimlerin manalarına tekabül edecek karakterler örmüş olacaktır.

2.3.1.2. Karakterizasyon

Kurmaca metinlerde vakayı canlandırmak için kişinin söylem ve davranışları üzerinden hareket edilir. “Kişi, vakanın canlandırılması, okuyucunun anlatı dünyasına çekilmesi açısından değeri ve önemi tartışılmaz bir elemandır. Kişinin bu konumu romanın gelişme dönemlerinin ürünüdür ve bu konum, zaman içinde değişir, yeni boyutlar kazanır.”⁹⁰ Romanlarda kişinin vücut bulması karakterin işlenmesiyle gerçekleşir. “Bir hikayeci veya romancının anlatıyı sürükleyecek kişiyi, anlatının niteliğine uygun olarak çizmesine, ona ‘beşeri’ bir yapı kazandırarak canlandırmasına ‘karakterizasyon’ denir.”⁹¹ Roman yazarı canlandırmak istediği kişiye bedensel ve ruhsal bir yapıyı karakterize eder. Tasavvuf konusunu işleyen roman yazarları bilhassa; şeyh, müşid, dede efendi, pîr, mürid, evliya, zât vb. kavramları kullanarak karakterlerini oluştururlar.

Birbirinin eş anlamlısı diyebileceğimiz; müşid, şeyh, dede efendi, pîr, zât, evliya gibi isimlere sahip olan karakterler, insanlara örnek teşkil eder. Bundan dolayı, “Allah’ın zikriyle kalbi uyanmış, şüphelerden arınmış, ihsan halini elde etmiş, müşahade sahibi, yakîn olarak Cenab-ı Hakka kulluk ve dostluk eden, devamlı ilahi tecellilere mazhar bir zat olması gerekir.”⁹² Onların ihsan haline sahip oluşları, takva ve tevazuyu da beraberinde getirir. Dünya kelamı çok konuşmaz, az uyur, az yer ve konuştukları zaman hikmete işaret ederler.⁹³ “Resulullah Efendimiz’in (sav) vârisi olarak ümmetin irşadını üstlenen kişinin, davet ve terbiye işinde de O’nu izlemesi şarttır. Bu yüzden müşid-i kamil olan zatlar, karşısındaki insanların tabiatlarını, kabiliyetlerini, güçlü ve zayıf oldukları noktaları, yaratılışındaki farklılıkları, kendilerine ait özellikleri bilirler.”⁹⁴

---

⁹⁰ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s. 65

⁹¹ Mehmet Tekin, **a.g.e.**, s. 67.

⁹² Dilaver Selvi, **Abdulkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017, s.166.

⁹³ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s.193-194.

⁹⁴ Dilaver Selvi, **Abdulkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017, s.190.

Tasavvuf konulu romanlarda, mürşid, şeyh, dede efendi, pîr, zât, evliya gibi isimlere karakterlerin hidayete ermesinde vesile olma misyonu yüklenir. Bu gibi isimler, gerçek hayatta olduğu gibi romanlarda da yol gösteren, örnek isimler olarak karşımıza çıkar. Romancı karakterize ettiği bu kişiler üzerinden, diğer karakterleri etrafında toplayarak, romanın ilerleyen kısımlarında mürşidin etkisinde olgunlaşan müridlerin hayattaki evrelerini göstermektedir.

Mürid ise şeyhin gösterdiği yolda ilerlemeye çalışan, nefis mertebelerini geçmeye talip olan kişidir.⁹⁵ Ancak onun yolculuğu zaman zaman çatışmalara, yenilgilere ve yanlışlara uğrayabilir. Buradaki tutumu, şeyhinin gösterdiği yoldan gitmesi ve onun dediklerine teslim olmasıdır. Tasavvufi romanlarda da kahraman mürid üzerinden karakterize edilmektedir. Romanın çatışmalarını üstlenen kahraman mürid, mürşidin yol göstermesi sayesinde genellikle ebedi huzura ulaşır. Mürşid ile münasebeti olan ve olmayan karakterler arasında olgunluk, hamlık, dünyevi istek, ahlakilik gibi farklılıklar ortaya çıkar. Romanlarda isim sembolizasyonun yanı sıra “(davranış, düşünce ve duyguların desteğiyle) okuyucunun zihninde pekişmesi dolayısıyla kişinin, okuyucunun hayalinde belirli bir portreyle iz bırakması sağlanır.”⁹⁶ Buradan hareketle karakterlerin söylemleri, giyim kuşama, konuşmaları ve jest mimikleri (eşyayla ilişkisi) kişinin tercihleri, romanlarda birer göstergesi niteliğindedir. Yazar böylelikle anlatı sınırları içerisinde, kendi varlığını büyük ölçüde saklayarak, düşünce dünyasını karakterler üzerinden yansıtır.

Tasavvufi özelliklere sahip olan karakterlerin romanlarda giyim kuşama da yine bu kavram etrafında şekillenir. Nitekim tasavvuf erbabı gösterişe pek önem vermez, bundan dolayı bol, dikkat çekmeyen sade kıyafetler tercih etmektedirler. Aynı zamanda, renk tercihleri sembol içermesi açısından roman kahramanları üzerinde de önem arz eder. Örneğin yeşil, beyaz ya da siyah şeklinde dini manalar taşıyan renkler kıyafetlerde ya da mekân tercihlerinde kullanılır. Dolayısıyla kahramanlarda tercih edilen kıyafet ve renk de onun karakterinin hal ve davranışlarının ya da durumunun birer göstergesi niteliğindedir diyebiliriz.

Tasavvufi romanlarla birlikte tüm roman türündeki eserlerde diyaloglar özenle tercih edilerek kurgulanır. Fakat bu diyaloglar edebî hassasiyetler çerçevesinde

⁹⁵ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 263.

⁹⁶ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s.68.

şekillenmektedir. Tasavvuf konulu romanlarda ise konuşmaların tasavvufi bir anlayışla kurgulandığını söyleyebiliriz. Örneğin mürşid ya da dede efendi olarak adlandırılan karakterlerin çoğunlukla anlam olarak tasavvufi öğretileri içeren cümleleri kullanmasıyla birlikte, bu cümlelerin tasavvufi bir terminolojiyle kurgulandığını söyleyebiliriz. Öte yandan özellikle psikolojik romanlarda bulunan iç diyaloglar tasavvufi romanlarda müridin nefis muhasebesi yaptığı konuşmalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

2.3.2. Tasavvuf ve Mekân

İnsan tipi mekâna ve zamana bağlı olduğu için, belli bir mekân ya da zaman üzerinden kendisini izah eder.⁹⁷ Mekânlar, içlerinde şahsiyetleri barındırarak anlam kazanır ve şahsiyetlerin “kültürel dokusunu,” “tarih ve aktüel kimliğini” kendi içerisinde yoğurur.⁹⁸ “Romanlar gibi gelişmiş anlatı yapıtlarında mekân, varoluş kaygısıyla ilgili bir duraksamadır; zamanın sonsuz akışında yitip gitmek istemeyen insanın tutunduğu “dışardaki içerdelik” niteliğindedir.”⁹⁹ Dolayısıyla mekânın romanlarda ön planda oluşu ve görünürlüğü artarak varlığın mekân olarak ortaya çıkması aynı zamanda karakterin ön planda olması demektir.¹⁰⁰ “Yani kendine ait bir dünya kuran romanda biz, yapılan mekân ve ve kişi tasvirleriyle ve tanınan zamanla o dünyayı tanırız.”¹⁰¹ Anlatıcı mekânların eşliğiyle olayları ve kişileri bir düzlemin üzerine oturtur. Sevinç Ergiydiren bu duruma şöyle açıklık getirmektedir:

İnsanın var oluşunu dünya üzerinde konumlandırılmış olmasına bağlayan Heidegger’den yola çıkarsak, bir tecrübeyi yaşayacak olan varlığın roman içinde de bir zemine yerleştirilmesi gerekir. Bazı kuramcıların dilinde mekân, bazılarının terimiyle çevre romanda da yalnızca bir hareket zemini teşkil etmez. Varoluş biçimini belirleyici bir tarzda rol oynar.¹⁰²

⁹⁷ Şaban Sağlık, **Hikâye/Anlatı/Yorum**, Ankara, Hece Yayınları, 2014, s. 104.

⁹⁸ Fatih Andı, “Ahmet Midhat Efendinin Romanlarından Beykoz” **İlmî Araştırmalar**, S. 21, Şubat 2006, s. 8.

⁹⁹ Ramazan Korkmaz, Veysel Şahin, **Romanda Mekan (Romanda Mekânın Poetiği ve Çözümlenmeler)**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2017, s. 11.

¹⁰⁰ Bekir Şakir Konyalı, “Edebî Anlatılarda Mekânın Poetikası: Abdülhak Şinasi Hisar’ın Romanları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz” **Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Doktora Tezi, Samsun, 2015, s. 3.

¹⁰¹ Şaban Sağlık, “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözlüklerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir,” **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, S.65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 127.

¹⁰² Sevinç Ergiydiren, **Edebiyat Araştırmaları**, İstanbul, Boğaziçi Üniv. Matbaası, 2001, s.19.

Buradan hareketle mekân estetiği üzerinden toplumun düşünüş tarzının, yaşayışının veya hayata bakışının izlekleri ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Çünkü nitelikli romanların şahıs kadrosunun biçimlenmesi için mekân unsuruna ihtiyaç vardır. Kapsamlı bir tür olan bu unsur, toplumun değerlerini yansıtır. “Dolayısıyla mekân, genel ve geniş anlamda maddi ve manevi değerler manzumesini içinde barındırmaktadır.”¹⁰³ Eserin bünyesinde yer alan mekân tasvirleri zaman zaman eşya tercihleri, moda uygun tercihler veyahut köy hayatına ilişkin mekânlar vb. örneklerini artırabileceğimiz toplumu toplum yapan dinamikleri, gelenekleri taşımaktadır. Yazar böylelikle mekânı eserlerinde çizerek, tercih ettiği seçimleri doğrultusunda okuyucunun zihin dünyasında o toplum yapısına, yaşantısına ve karakterlerin yaşam tarzı gibi durumlara ışık tutar. Roman, kahramanlarının kimliği ile ilgili bilgileri, psikolojik duygu durumlarını ve aynı zamanda içinde yaşadığı sosyo-kültürel özelliklerin izleklerini verir. Köy, şehir ve cadde diye nitelendirebileceğimiz çevre ya da bunlarla birlikte şekillenen eşya bir felsefe ürünü olarak kendisini ortaya koyduğu için, onun var oluşundaki anlam ve manalar roman kurgusunu tamamlayan ve kurguyu tahlil edebilmemize yarayan birer gösterge niteliği taşımaktadır.

Mekânın bu önemine binaen roman türünde olduğu gibi tasavvufî romanlarda da tüm mekân çeşitlerinin fiziki ya da metafizik bağlamda yer aldığını söyleyebiliriz. Tarihi süreç içerisinde İslam’ın şekillendiği Mekke ve Medine başta olmak üzere, Tasavvuf büyüklerinin yaşadığı manevi mekânlar olarak görülen İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Şanlıurfa gibi birçok şehir tasavvufî romanlarda açık mekân olarak zikredilmektedir. Özellikle Allah’ın bir mekânı kutsal olarak tanımlaması veya Hz. Muhammed (sav) ve sahabelerinin bir yerde bulunması o yere kutsallık kazandırır. Kâbe’nin inşa edileceği yerin Hz. İbrahim’e Cebrail tarafından bildirilmiş olması buna bir örnektir.¹⁰⁴ Bununla birlikte evliya ve şeyh gibi Allah dostu olarak tanımlayabileceğimiz isimlerin yaşadığı bölgeler ya da türbeler de mekân olarak tasavvufî romanlarda kullanılır.

Tasavvufî metinlerde kapalı mekânlar olarak daha ziyade camii, medrese, zikir meclisleri, tekkeler, dergahlar, türbeler gibi mekânları içerir. “Ancak işaret edilen bu kapalı mekânlar arasında sūfinin zikir yaptığı, tasavvufî sohbetlerde bulunduğu,

¹⁰³ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s.105.

¹⁰⁴ Bkz., Kuran-ı Kerim, Hacc 22/29.

inzivaya çekildiği ve rabıta gibi tarikata ilişkin birçok ibadetini yaptığı tekkeler özellikle dikkat çekmektedir.”¹⁰⁵

Tekkeler şeyh ve müridlerin ya da yöneticilerin iradesiyle yapılmış mekânlardır. Bu mekânların çok fazla eşya ile donatılmaması dikkat çeker. Zira içerisinde genel olarak halı ve minder bulunur. Bununla birlikte bu mekânlar geniş, ışık alan ve ferah ortamlardır. Mekânda tercihe binaen az eşya oluşu tasavvufi geleneklerin birer yansımasıdır diyebiliriz. Nitekim tasavvufun amaçlarından biri Allah’a yakın, dünyaya karşı ise zühd sahibi olmaktır. Mutasavvıflardan, “De ki; Dünyanın nimeti çok azdır. Allah’tan korkan kimseler için ahiret daha hayırlıdır”¹⁰⁶ ayetinden hareketle dünya malına gönül vermemesi ve sadece Allah’ın rızası için çalışması beklenmektedir. Bu durum mutasavvıfların kullandığı mekânlarda bulunan kutsal motiflere, onların para ve benzeri maddi eşyalarla ilişkisine ve topluluk içerisindeki davranışlarına sirayet eder. Dolayısıyla romanlarda bu gibi kullanılan mekânlar temsil niteliği taşımakla birlikte içine nüfus eden karakterlerin düşünce dünyasını ve yaşayışını ele veren unsurlar olarak görülür.

2.3.3. Tasavvuf ve Zaman

Anlatı metinlerinde ele alınan hikaye varlığını ve olay örgüsünü zamanla birlikte ortaya koyar. Hikayenin olay örgüsü zaman içerisinde biçimlenerek anlamını bulur. Bu nedenle her anlatı türünün idraki için belli ya da belirsiz bir zamanın bulunmasına ihtiyaç vardır. “Anlatı ister ‘geleneksel’, ister ‘modern’ nitelikte olsun, mutlaka bir ‘hikaye’ etrafında şekillenir. Anlatıda ‘hikaye’nin varlığını azaltmak mümkün; fakat ortadan kaldırmak imkansızdır.”¹⁰⁷ Yazar buradan hareketle kendi kurguladığı zamanı anlatacağı hikayeye yerleştirir. Anlatıcı metinlerde zaman, okura kurgu hakkında bilgi sahibi olması için kaynak niteliği taşıyarak aynı zamanda “bilgi nesnesi” diye tanımlayabileceğimiz bir işlev görür.¹⁰⁸ Her anlatının ise kendisine ait zamanı sunuş şekilleri bulunmaktadır. Örneğin geleneksel anlatılar olay içerisinde

---

¹⁰⁵ Ethem Demir, “Arap Tasavvufi Romanlarının Yapısı ve Kurgusu,” **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.19, S.1, 2019, s.254.

¹⁰⁶ Kuran-ı Kerim, Nisâ 4/77.

¹⁰⁷ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s. 91.

¹⁰⁸ Şaban Sağlık, “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözlüklerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir,” **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, S.65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 134

zamanı daha çok belirsiz ve soyut kavramlarla ele alırlar. “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, bir memleket padişahının kırk oğlu varmış...”¹⁰⁹

Klasik romanlarda ise zaman kavramı “saat” gerçeği şeklinde romanlarda yer almıştır. Klasik romanın zaman anlayışında, “zaman; geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman olarak adeta kesin kategoriler halinde belirir. Birden diğerine geçişin kuralları vardır, yazar bir zamandan ötekine geçerken genellikle bunu okuyucuya açıklar.”¹¹⁰ Modernite ile birlikte ise bu zaman algısı değişmiştir. “Bundan böyle romancılar, söz konusu zaman dilimlerini, klasik romanda olduğu gibi bağımsız kesitlerle değil, konunun seyrine göre bağımsız veya iç-içe kullanma cihetine giderler.”¹¹¹ Çağdaş romanlarda zaman ve mekân felsefe psikoloji ve sosyoloji gibi alanlardan hareketle kronolojik zaman anlayışından ziyade psikolojik zaman anlayışları eserlere yansımıştır. Bu dönem romanlarda zaman daha çok sezdirme cihetiyle yer alır.

Zamanın romanlarda kullanış şekillerinin arkasında yatan bir felsefe ve bu felsefeye bağlı olarak da mutlaka bir yaşam biçimi bulunur diyebiliriz. Tasavvufi romanlarda zamanı kullanış şekilleri İslam perspektifinden doğan ve ona göre konumlanarak vücut bulan bir kavramdır. Zamanı, “vakt” şeklinde adlandıran sufiler vakti ne gelecek kaygısı ne de geçmişte pişmanlık olarak değil, “anın” yani içinde bulunduğumuz zamanın iyi değerlendirilmesi şeklinde ele alırlar.¹¹² Dolayısıyla mutasavvıflar günlük hayatlarında zaman kavramının bilincinde olmuş ve dünya hayatını ebedi dünyayı kazanmak için bir vesile görmüşlerdir. Bu bağlamda Hücvirî vakti, “sûfinin üzerinde bulunan halin muhafaza edişidir,”¹¹³ şeklinde tanımlar. Dolayısıyla Sûfîlerin zamanı (âna) odaklayarak değerlendirmeleri ve hayatlarını her anda tanzim ederek Allah’ın rızasını kazanmak için sürdürmeleri beklenir.

İbni Arabî’nin zamanı büsbütün kavramanın zor olduğunu ancak onu kavramanın yolunun da zamanı aşmaktan geçtiğini vurgulaması da dikkat çekicidir.¹¹⁴

---

¹⁰⁹ Nakî Tezel, **Türk Masalları 1**, Ankara, Devlet Kitapları, 1971 s. 4.

¹¹⁰ Rasim Özdenören, **Ruhun Malzemeleri**, İstanbul, Risale Yayınları, 1986, s. 97.

¹¹¹ Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s. 93.

¹¹² Betül Gürer, “Allah’ın ed-Dehr Esmâsı Bağlamında Tasavvuf Düşüncesinde Zaman Algısı: Sadreddin Konevî ve Molla Fenârî Örneği,” Konya, **Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu**, 2015, s.166.

¹¹³ Betül Gürer, **a.g.m.**, s.166.

¹¹⁴ Betül Gürer, **a.g.m.**, s.169.

Böylelikle mutasavvıflar için zamanın tanzimi önemli fonksiyona sahiptir diyebiliriz. Bu durumun arka planında İslam düşüncesini yansıtan zaman, matematiksel gerçeklik olarak ifade etmekten ziyade dine göre adlandırılmasına neden olmuştur.¹¹⁵ Örneğin, “sabah namazından sonra,” “akşam namazından önce,” “yatsı namazıyla birlikte” gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz, namazın üzerinden şekillenen ifadelerle, zamanın ibadetlere göre tanzim edilmesi dikkat çekmiştir. Tasavvufun zamana karşı bu yaklaşımı tasavvuf romanlarına da yansımaktadır.

Tasavvuf romanlarında şeyh, mürid gibi ifade edebileceğimiz karakterlerin İslam düşüncesini yansıtan şekilde zaman kavramını kullandığını söyleyebiliriz. Yazar, zamanı bazen karakterler, bazense kendisinin doğrudan kullandığı ifadelerle tasavvufî düşüncenin zamana karşı yaklaşımıyla birlikte bir anlatıma gider. Bu durum, kişilerin zaman algısı üzerinden elde ettiği göstergeler neticesinde romanı ya da roman karakterini çözmeye neden olacaktır. Bununla birlikte İslamın işaret ettiği ramazan ayları, üç aylar, kandil günleri, kuşluk vakti, seher vakti, hac senesi gibi artırabileceğimiz zamanlar da tasavvufî romanlarda tercih edilen vakitler olarak görülebilir.

---

¹¹⁵ Betül Gürer, **a.g.m.**, s.4-5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUFUN YANSIMALARI: KİŞİ, MEKÂN VE ZAMAN

Münevver Ayaşlı'nın romanları "Pertev Bey'in Üç Kızı," "Pertev Bey'in İki Kızı," "Pertev Bey'in Torunları" adlı üç ciltten oluşmaktadır. Bu romanlarda Osmanlı devletinin son dönemi, Tanzimat ve Cumhuriyet döneminin yansımaları bulunur. "Pertev Bey'in Üç Kızı" başlıklı ilk roman Osmanlı'nın son dönemlerinde tasavvuf kavramının toplumun sosyolojik yapısındaki etkisini yansıtırken, bu romanın devamı olan "Pertev Bey'in İki Kızı" romanı Osmanlı'nın bozulması ve bunu takip eden modern dönemdeki tasavvufa olan yaklaşımı ele aldığı görülür. Serinin üçüncü kitabı olan "Pertev Bey'in Torunları" ise tasavvufun Cumhuriyet dönemi sonrası etkisini ele alarak bu dönemlerde tasavvufun zamana, mekâna ve olaylara nasıl yansıdığına kaynaklık etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ve sosyal hayatın içerisinden gelen tasavvuf, Klasik Edebiyat'da, aktüel yaşamın bir parçası olup, kültürü kendi içerisinde barındıran bir kavramdır. Klasik dönemde meydana gelen eserlerin arka planında tasavvuf düşüncesi mutlaka yer almaktadır. Nitekim "Halk, Divan ve Tekke şiirinin müşterekleri konusunda tasavvuf bir kesişim noktasıdır."¹¹⁶ 18. Yüzyıl ile başlayan bu kırılma ile birlikte sosyal hayatın değişmesi neticesinde tasavvufun konumu da zaman zaman değişmiştir. Nitekim, Münevver Ayaşlı romanları bu kültürel değişimi ele alan dönem eserleridir. "Değişen hayat tarzı, buna ayak uyduranlar yahut ayaklar altında kalanlar bu romanlarda hikâye edilir."¹¹⁷

"Pertev Bey'in Üç Kızı," "Pertev Bey'in İki Kızı" ve "Pertev Bey'in Torunları" adlı romanlarıyla birlikte Münevver Ayaşlı, toplum ve bireylerin farklılaşan kültür dünyasında kaybettikleri kimlik arayışlarını yansıtır. Bu kimlik arayışının bir parçası olarak tasavvuf düşüncesi romanlarda zaman zaman yer almaktadır.

Romanların toplum içerisinde şekillenme ve topluma yön verme özelliğine binaen Münevver Ayaşlı romanlarının sosyolojik, psikolojik ve tarihi öğeleri

¹¹⁶ Cemal Kurnaz, *Halk ve Dîvân Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, s. 45-48.

¹¹⁷ Hatice Yıldız, "Münevver Ayaşlı, Eserleri ve Sanatı," *T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 94.

içerisinde barındırdığını söyleyebiliriz. Ayrı üç dönemsel geçişliliğinin izleklerini bize veren Ayaşlı romanları, tasavvufun Batılılaşmanın etkisinde olunan dönemlerde karaktere, zamana ve mekâna nasıl yansıdığını okurlarına vermektedir. Buradan hareketle biz de romanda tasavvufun izleklerini romanın üç ana unsuru olan kişi, zaman ve mekân üzerinden inceleyebiliriz.

2.1. KİŞİ

“Pertev Bey’in Üç Kızı,” “Pertev Beyin İkizi Kızı” ve “Pertev Beyin Torunları” adlı romanlardan hareketle romanın karakterlerini incelerken tasavvuf merkeze alındığında iki ana başlık üzerinden kişiler değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi tasavvufi yolun terbiyesini öğretip, rehber özelliği taşıyan karakterlerdir. İkincisi ise yabancılaşmaya maruz kalan ve neticesinde manevi boşluk yaşayan kimselerdir.

2.1.1. Rehber Karakterler

Tasavvuf, kendi icat ettiğimiz usullerle ya da kitap okuyarak kat edilebilecek bir yol değildir.¹¹⁸ Dolayısıyla yol göstericiye ihtiyaç duyulmuştur. “Müslüman, bir şeyhe bağlanmadan da kâmil bir mümin olabilir. Fakat tasavvufi hayata giren veya girmek isteyen bir kişinin mutlaka bir mürşid arayıp bulması gerekir.”¹¹⁹ Mürşid’in görevi ise bu noktada intisap edene rehber olmasıdır.¹²⁰ Tasavvufu konu alan romanların karakter dizinimlerinde de buradan hareketle yol gösterici rehber kişilere yer verilmiştir.

Birbirleriyle benzer manalar taşıyan mürşid, şeyh, dede efendi, evliya ve zat kavramlarının ortak özelliği yol gösterici olmalarıdır. Bu bağlamda Münevver Ayaşlı’nın üç romanında da mürşid, şeyh, dede efendi, evliya, zât, hazret-i pir şeklinde isimlendirilmiş yol gösterici bir vasfa sahip karakterlerin olduğunu görürüz. Nitekim bu özelliğe sahip karakterler romanda zaman zaman etrafındaki kişilere sohbet vererek onları doğru yolda olmaları için irşad etmektedir. Duruma örnek olarak romanda Dede Efendi karakteri dikkatimizi çeker: “Namazdan sonra Dede Efendi, sohbet ettiler. Ney hakkında Cenab-ı Pîr Hazretleri Mevlana’nın buyurdıkları Mesnevi’den okudu ve

¹¹⁸ Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019, s. 171.

¹¹⁹ Mustafa Kara, **a.g.e.**, s. 181.

¹²⁰ Mustafa Kara, **a.g.e.**, s. 181.

sonra, hanımlar için, anlayabilmeleri için Farisîden Türkçeye tercüme etti.”¹²¹ Dede Efendi karakterinin sohbeti Mesnevi’den okumuş olması mevleviliği ve Hazreti Mevlana’yı da romanın içerisine dahil etmiştir.

Mevlevi Tarikatının öne çıkan özelliği çile ve sema ayinleridir.¹²² Dönerek yapılan sema ayinlerinde tasavvuf musikisine ait olan ney, kudum, rebab gibi musiki aletler de eşlik eder.¹²³ Çile ise mevlevi dergahlarında tamamlanan bir süreçtir ve çilesini tamamlayan kişilere de “Dede” unvanı verilir. Romanda da Mevlevi Tarikatının bu özelliklerini barındıran adlandırmalar ve bu özelliklere binaen karakter dizilimi yapıldığı görülür.

“Pertev Bey’in Üç Kızı” adlı romanda zikredilen Dede Efendi karakterinin de Mevlevilik Tarikatında olduğu gibi çile doldurduğuna şu sözlerle şahit oluruz: “Gelibolu Mevlevihanesinde çile çıkardıktan, Dede olduktan sonra, Konya Çelebisi, kendisini Kalekapı Mevlevihanesine neyzenbaşı tayin etmişti. Bizim merhum bey de muhibbandan olduğu için Dede Efendiyi Galata Mevlevihanesinden tanır idi.”¹²⁴

Dede Efendi karakterinin mevlevilikten geldiği zannını daha da kuvvetlendirecek bir başka delil ise Sultan Veled Efendi’nin isminin zikredilmesidir. Bilindiği üzere Sultan Veled olarak tanınan Bahaeddin Veled, Mevlana Celâlettin Rûmî’nin büyük oğludur.¹²⁵ Aynı zamanda Mevlevi Tarikatının sistemli şekilde kurulmasında önemli rol üstlenmiştir.¹²⁶ Sultan Veled’in, Rebâb-nâme’sinde belirttiği gibi, eserlerini meydana getirmesindeki gaye babasının fikirlerini bir mürşid olarak müridlerine ulaştırmak olmuştur.¹²⁷ Romanda buna binaen Sultan Veled ismi, Dede Efendi karakterinin şu sözleriyle ele alınır: “Cenabı Pir Efendimiz, Rebab’ı pek severdi. Ve Sultan-ı Veled Efendimizin bir Rebabnâmesi de vardır.”¹²⁸

Döneminin en büyük Mevlevisi olan ve romanda zikredilen bir diğer isim ise Ahmet Celaleddin Efendi’dir. “Ahmet Celaleddin Efendi, yaşadığı dönemin ilim ve

---

¹²¹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 183.

¹²² H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 252.

¹²³ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

¹²⁴ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 180.

¹²⁵ Tulga Olcak, “Sultan Veled’in Rebâb-ı Nâmesi,” **Erdem Dergisi**, C.4, S. 11, Mayıs 1988, s. 542.

¹²⁶ Tulga Olcak, **a.g.e.**, s. 543.

¹²⁷ Tulga Olcak, **a.g.e.**, s. 547.

¹²⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 183.

irfan sahibi olması itibariyle en büyük Mevlevisi olarak değerlendirilmiştir.”¹²⁹ Romanda Dede Efendi karakterinin Ahmet Celaledin’in oğlu olduğu şu cümlelerle anlatılır: “Tabii, sohbeti pek güzel ve pek derindir. Ahmet Celalettin Efendi Hazretleri’nin evlatlarındandır, kendilerine müntesiptir.”¹³⁰

Gelibolu ve Kahire Mevlevihaneleri şeyhi Hüseyin Azmî Dede’nin oğlu olan Ahmed Celaledin, Gelibolu Mevlevihanesi’nde yetişmiş olup, tasavvuf ve musiki bilgisine sahip bir sanat adamıdır.¹³¹ Ahmet Celaledin Efendinin tasavvuf ve musiki bilgisine sahip oluşu, romanda Dede Efendi’nin de bu özelliklerle donatıldığını ve musikiye ilgisi olduğunun birer göstergesidir. Romanda bu durum şu diyalogla aşikâr olur:

Selmin de kızara, bozara, en mûnis ve edepli sesiyle:

‘Efendim’ dedi. ‘Ben’ sonra düzeltti: ‘Bendeniz de Ney çalamaz mıyım?’ dedi.

‘Evet Ney üfleyebilirsiniz, hanımefendi kızım lakin Rebab meşketseniz daha güzel olur. Rebab Tanbur; Ney’le pek güzel uyuşurlar, sevişirler.’ dedi

Selmin:

‘Peki Efendim, kimden Rebab ve Tanbur meşk edebilirim?’

‘Kabul ederseniz, hanımefendi kızım, fakir size rebap ve tanbur usüllerini gösterir.’

Selmin: ‘Efendim kim?’

‘Biz Fakir.’¹³²

Dede Efendi karakterinin aynı zamanda davranış biçimlerine baktığımız zaman da mevleviliğe ait olan erkan ve usullere göre hareket ettiğine şahit oluruz. Buna örnek olarak mevlevilerin selamlaşma taksimi romanda şu şekilde yer almaktadır: “Selmin, Dedenin elini öperken, aynı anda Dede, Selmin’in elini öptü. Bu mevlevi görüşmesiydi.”¹³³

---

¹²⁹ Gülgün Yazıcı, “Galata Mevlevihanesi Son Şeyhi Ahmed Celaledin Dede’nin Mevlevilik Tarihine Işık Tutan Şiirleri,” **İstem Dergisi**, S. 14, Temmuz 2009, s. 480.

¹³⁰ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 181.

¹³¹ Gülgün Yazıcı, “Galata Mevlevihanesi Son Şeyhi Ahmed Celaledin Dede’nin Mevlevilik Tarihine Işık Tutan Şiirleri,” **İstem Dergisi**, S. 14, Temmuz 2009, s. 480.

¹³² Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 183.

¹³³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 182.

Dede Efendi, şeyh, zât gibi isimlerin insanlara rehber olmalarıyla birlikte kendi yaşantıları da bu durumla uyum içerisindedir. Nitekim insan-ı kâmil vasfına sahip olan bu gibi isimler gösterişli hayattan uzak şekilde yaşayıp, az uyur ve az yerler. Bunun yanı sıra dünya kelimasını az konuşurlar ve konuştukları zaman hikmete işaret ederler.¹³⁴ Münevver Ayaşlı romanlarında şeyh vasfıyla nitelenen karakterlerin bu özelliğe sahip olduğu görülür. Duruma örnek olarak yemek masasının sofradan olup, zengin ve mükellefiyetten uzak hazırlanması şu şekilde anlatılmaktadır:

Sofraya oturdular, yer sofrası idi. Derviş olmayan yerlerde buna ıhlamur tahtası derler ve üzerinde yufka açarlar. Selmin çok zengin, çok güzel ve mükellef sofralarda oturmuştu. Fakat bu sofraya başka sofraya, bu âlem başka âlem idi. Sofrada dört kişi idiler. Dede Efendi, hanımefendi, Selmin ve İkbâl. Sofrada çit yok, terbiye ve edeple yemek yendi. Dede Efendi bir Gülbank çekti, bir lokma tuz aldı, elhamdulillah, dedi ve sofradan kalktı. Elini ağzını yıkamaya ve abdest tazelemeye musluğa gitti.¹³⁵

“Mürşid, Hz. Muhammed’in (sav.) vârisleri olarak ümmetin irşadını üstlenirler ve çizdikleri yol da Hz. Muhammed’in (sav) sünnetini yaşamaktan geçmektedir.”¹³⁶ Bu bağlamda, romanda Dede Efendi’nin zaman zaman Hz. Muhammed’in (sav) sünnetini uyguladığını görürüz. Nitekim yukarıda alıntılıdığımız “bir lokma tuz aldı, elhamdulillah, dedi ve sofradan kalktı. Elini ağzını yıkamaya ve abdest tazelemeye musluğa gitti”¹³⁷ şeklindeki Dede Efendi’nin davranış biçimi yazar tarafından sünnet usulüne göre tasvir edilmiştir.

Tasavvufi romanlarda, tasavvufa ait kavram olan Dede Efendi şeklinde adlandırmalar görüldüğü gibi olgun, ilmi ve tasavvufi birikime sahip insan-ı kâmil olarak tanımlayabileceğimiz karakterler olduğunu da görmekteyiz. Bununla birlikte yine Veli, Arif, İrşadî vb. adları da kullanarak romanlarda isim sembolizasyonu oluşturulmuştur. Münevver Ayaşlı’nın söz konusu romanlarında da buna benzer örnekler mevcuttur. Dede Efendi karakterinin zaman zaman bu bağlamda Arif Dede olarak zikredildiğine şu şekilde şahit oluruz: “Selmin haftada iki defa teşrif eden Arif

---

¹³⁴ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s.193/194.

¹³⁵ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.182-183.

¹³⁶ Dilaver Selvi, **Abdulkerim Kuşeyri Kuşeyri Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017, s.190.

¹³⁷ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.182-183.

Dede ile odasına çekiliyor, Mesnevi okuyor, Dede Efendi ile beraber Tanbur Rebab çalıyordu.”¹³⁸

Zikredilen bir diğer isim sembolizasyonu olarak tanımlayacağımız şeyh, müşid, hazret-i pîr gibi tasavvufi kavramlar da romanda yer aldığını sıklıkla görürüz. Dolayısıyla buna örnek olarak Hazreti Pîr kavramı romanda şu şekilde kullanılmıştır: “Mevleviler ince, zayıf ve sarı benizli olurlarmış, beni de inşallah Hazreti Pîr kabul ediyorlar ki, işte böyle sararıp soluyorum.”¹³⁹ Müşid ve Dede Efendi gibi adlandırmalar için de romandan şu örneği verebiliriz: “Ana kız büsbütün şaşırıldılar. Müşid... Dede Efendi Hazretleri... Bunlar ne demek, hiç anlamıyorlardı.”¹⁴⁰

Şeyh, Dede Efendi, Müşid ve Hazret-i Pîr isimlerindeki rehber niteliğine sahip isimler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet tarafından desteklenmişlerdir.¹⁴¹ Bu gibi isimler kurucu rol oynadığı tekke, medrese gibi yerlerin etkisiyle, devlet açısından önemli görevler üstlenerek Anadolu ve Rumeli'nin İslamlaşmasında ciddi atılım gerçekleştirmişlerdir.¹⁴² Fethedilen yerlerde bulunan tarikatların oluşu dolayısıyla Osmanlı hâkimiyetinin kalıcılığını da sağlayan unsurlardan birisidir diyebiliriz.¹⁴³ Genellikle klasik dönem eserinin hemen hemen hepsinde tasavvufun yansımalarını görmek mümkündür.

Tanzimat dönemine geldiğimizde ise modernleşme sürecinin etkisi dini ve tasavvufi yaşantıda kırılmalara neden olur. Ancak tasavvufi kurumların Osmanlı'nın son dönemlerinde eskiye nazaran daha az sıklıkla görülse dahi etkisini sürdürdüğünü ifade edebiliriz.¹⁴⁴ Bu bağlamda Mevlevilik ve diğer tarikatlar, Osmanlı'nın son dönemlerinde de varlığını göstermiş olmakla birlikte genel anlamda yaşanan modernleşme sürecine karşılık olarak Osmanlı Devleti'nin ve toplumun ayakta kalması için çaba göstermişlerdir.¹⁴⁵

Osmanlı döneminde önemli bir yere sahip olan “Tekkeler ve Zâviyeler topyekün bir tekkeler tarihi olmanın yanı sıra, tasavvuf tarihi kitabı olarak da

---

¹³⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 5-6.

¹³⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁴⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁴¹ İsmail Kaya, “Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tarikat İlişkileri,” **Journal of Analytic Divinity**, S.2, Aralık 2020, s. 217.

¹⁴² İsmail Kaya, **a.g.e.**, s. 217.

¹⁴³ İsmail Kaya, **a.g.e.**, s. 217.

¹⁴⁴ İsmail Kaya, **a.g.e.**, s. 230.

¹⁴⁵ İsmail Kaya, **a.g.e.**, s. 230.

okunabilecek bir hüviyete sahiptir.”¹⁴⁶ Ancak Batılılaşma hareketinin etkisiyle tekke ve zâviyeler kapatılmıştır. Bu bağlamda Tekke ve zâviyelerin ilga edilmesi ve medreselerin kapatılarak Batı yöntemlerine göre eğitim veren kurumların tesisi talep edilmektedir.¹⁴⁷ Romanda tekkelerin kapatılması sonucunda tarikat şeyhi olan Dede Efendi’nin durumu şöyle anlatılır: “Arif Dede, bizim bahçenin öbür ucunda, eski arabalığın üzerinde oturur. Tekkeler kapatıldıktan sonra, biz teklif ettik, davet ettik. Kendisi gelmek istemedi rahatsız ederim diye, fakat biz çok isteyince, dayanamadı razı oldu.”¹⁴⁸

Batılılaşmanın etkisiyle her ne kadar tekkeler kapatılsa da toplumun dini değerlerinin korunması için Mevlevilik gibi tarikat erlerinin gösterdiği direnişi biz romanda Dede Efendinin bulunduğu ortamı mevlevihane havasına çevirmesinden anlarız: “Hanımefendi sabah namazından sonra, bir yerden güzel bir Kur’an okunuyor, ondan sonra da lâtif bir ses adeta bir nefes daha geliyor. Evet güzelim, bizim Arif Dede Ney üfler o saatlerde.”¹⁴⁹

Dede Efendi, yasaklara ve modernleşmenin etkilerinin gündelik hayatta gözükmeye başlamasına rağmen cemaatle namaz kılmaya ve mesnevi okumalarına devam etmektedir. Dolayısıyla diğer karakterlerde Batılılaşmanın ve dinden yoksun kalışın etkisiyle oluşan manevi boşlukların giderilmesi için insanlarla bağıni koparmayıp onlarla beraber ibadete devam etmesi romanda şu şekilde geçer: “Dede Efendi, akşam namazına durdu. Dedenin arkasında hanımefendi ve İkbâl onlar da namaza durdular ve hemen orada bir cemaat oldular.”¹⁵⁰ Dönemin yasaklarına binaen Dede Efendi’nin direnç göstermesini ve zorluklara rağmen insanlara rehber oluşuna şu cümlelerde de rastlamaktayız:

İki gün sonra Arif Dede Efendi teşrif ettiler. Küçük evin en kuytu ve sokaktan en uzak odasına intihap ettiler. Bütün perdeleri indirdiler. Mesnevi okumaya ve müzik meşk etmeye başladılar. En kuytu ve en ses duyulmaz odasına çekildiler, zira maazallah bir devrimbaz görse, duysa veya bilse; sille tokat, en ağır hakaretlerle ve en galiz küfürlerle muhattap olurlardı. Karakoldan karakola, tabutluktan tabutluğa sürünürlerdi. Ve yine ertesi gün bütün devrimci

---

¹⁴⁶ Abdullah Taha Orhan, “Tekkeler tarih oldu: Tasavvuf Tarihi Literatüründe Öncü Bir Eser Olarak Tekkeler ve Zâviyeler,” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, S.30, 2017, s. 375.

¹⁴⁷ Halis Ayhan, “Batılılaşma (III. Eğitim ve Öğretim),” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, s. 158-159.

¹⁴⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 180

¹⁴⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 180.

¹⁵⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 181.

gazeteler yaygarayı basar: Cürmü meşhud halinde yakalandılar, irtica hortluyor, devrimler elden gidiyor. Daha neler neler, eşirânın slogan çook...¹⁵¹

“Pertev Bey’in Üç Kızı” romanından hareketle Şeyh, Mürşid, Dede Efendi şeklinde ifade edilen Arif Dede karakterinin, Batılılaşmanın etkisiyle oluşan dini eylemleri kısıtlamalara rağmen yaşantısında hiçbir bozulma olmadan rehber olmaya devam ettiğini görmekteyiz. Bir öncekinin devamı olan “Pertev Bey’in İki Kızı” adlı romana geldiğimizde ise yine Arif Dede’nin özelliği devam etmektedir. Bu durum romanda şu şekilde zikredilir: “Selmin Şeyhi ile kâh mesnevi okuyorlar, kâh rebabla ney çalıyorlar ve hazin hazin ilâhiler okuyorlardı.”¹⁵² Dolayısıyla birinci romanda olduğu gibi ikinci romanda da biz Arif Dede karakterinin, devletin Batılılaşma adına attığı yasaklara rağmen müritlerine yaptığı irşadının kesintiye uğramadığına şahitlik ederiz. Bu bağlamda romanda geçen şu cümleler dikkat çekmektedir: “Selmin ilahiler de öğrenmişti, küçük fakat güzel ve hazin sesiyle ilahiler okuyordu. Efendisi onu irşad ediyor, her gün biraz daha Hakka doğru götürüyordu.”¹⁵³

Tasavvuf kavramları arasında kullanılan, gönül ehli dışında başka kimselerin idrak edemediği tasavvufi duyguların manasına sır denir.¹⁵⁴ Sır kelimesi, “kapıyı kapat” emir kipinin olumsuzluğu çağrıştırmamasından dolayı halk arasında “kapıyı sırıla” şeklinde de kullanılmaktadır.¹⁵⁵ Buradan hareketle ölü için de “sırlandı, sır oldu” gibi tabirler kullanılmaktadır. Manevi bir gizlilik halini de içeren sır kelimesinin bu anlamlardan yola çıkarak, Dede Efendi üzerinden romanda kullanıldığını görürüz: “Hey Allah’ım hey, dedi, hikmetinden sual olunmaz, Dedem, Selmin Sultan’ı sırladıktan sonra, kendisi de sırlandı.”¹⁵⁶ Şeyh, romanda Batılılaşmanın sonucu olarak dayatılan dini yasaklara karşılık bir direnç göstermiştir. Ancak vazifesini yaptıktan sonra tasavvufi bir terimle romandan sır olarak ayrılır. Kurgudaki süre gelen varlığı boyunca tasavvufi özelliklerle donatılmış olmakla birlikte, yine romandan ayrılışı da tasavvufi bir kavramla, “sır olmakla” gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık Dede

¹⁵¹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 184.

¹⁵² Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 17.

¹⁵³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁵⁴ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabcacı Yayınları, 2012, s. 317.

¹⁵⁵ Ahmet Ögke, “Tasavvuf Düşüncesinde ‘Sır’ Kavramı ve Marmaravî’nin ‘Keşfü’l-Esrâr’ İsimli Risâlesi,” **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Haziran 2000, s. 230.

¹⁵⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 37.

Efendi'nin gidişindeki akla gelebilecek olumsuz cümleleri def etmek adına romanda şu sözler ele alınır: “Güzelim, o günden sonra, kendisini gören olmamış, intihar etti diyenler var. Avam ne olacak, bir şeyden anlamaz ki, hiç imkanı mı var, öyle ârif, zarif, kâmil bir zâtın böyle bir şey yapmasına? Avam işte ağzına geleni söyler.”¹⁵⁷ Dede Efendinin sır oluşuna binaen onu aramak isteyenlere ise yazar romana dahil olarak durumu özetler: “Arif Efendi bir zuhurattı, bir an için zuhura geldi ve sonra kayboldu. Artık onun bulunamayacağı aşıkardı, zira kendi gizlenmek istiyordu.”¹⁵⁸

“Pertev Bey'in İki Kızı” adlı romanda geçtiği üzere Batılılaşma etkisiyle dini ve tasavvufi yerlerin kapatılması Osmanlı hayatının kültürel yapısının değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak romanda tekkeler kapatılmış olsa da evliyaların varlığının kesintisiz olarak devam ettiğini görürüz. Dede Efendi karakterinin sır oluşundan sonra, irşad kesintiye uğramaz ve başka evliyalar üzerinden ilerler. “Pertev Bey'in İki Kızı” adlı romanında Dede Efendi karakterinden sonra bu bağlamda İrşadi Talibi Hazretleriyle tanışırız. Zâtın romanda tanıtımı şu şekilde gerçekleşir: “İrşadi Hazretleri mi dediniz? Melahat Hanım: Evet, İrşadî Talibi Hazretleri, Uşşakiye Tarikatının dallarından biri, hatta son dalı ad olunan İrşadiye dalının Pîridir kendileri.”¹⁵⁹

İrşadiye dalının Pîri olan İrşadi Hazretlerinden sonra romanda hemen şahit olduğumuz evliya ise Cahidî Hazretleridir. “Bir Türk tarikatı olan Halvetiyenin kollarından biri bulunan Uşşakiye tarikatını Buharalı Hüsametdin Hazretlerine izafe ederler. Uşşakiyenin de bir dalı olan Cahidîye kolunun Pîri işte yukarıda ziyaret edeceğimiz Hazrettir, Edirne’li Cahidî Ahmet Efendidir.”¹⁶⁰

“Pertev Bey'in İki Kızı” adlı romanda diğer evliya ziyaretleri ise sırasıyla Yazıcızâde Mehmet Efendi, Ahmet Bican Efendi ve Bayraktar Baba tarafından yapılmıştır. Yazıcızâde Mehmet Efendi ile Ahmet Bican Efendi romanda şu şekilde anlatılmıştır:

Burada, asıl Gelibolu’da, şehirde yatan iki büyük Zat vardır, onları da siz gitmeden ziyaret edelim. Hacı Bayram Veli'nin büyük halifeleri arasında

---

¹⁵⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁵⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁵⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁶⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 53.

bulunan iki kardeş, Gelibolulu Muhammediye sahibi, Yazıcızad [Yazıcızâde] Mehmet Efendi ile Ahmediye¹⁶¹ sahibi Ahmet Bican Efendi, dedi.¹⁶²

Bayraktar Baba diye ifade edilen evliyanın makamı da romanda şu cümlelerle geçmektedir:

Askerlerin de bir sevgili evliyası vardır burada, Bayraktar Baba, onu ziyaret etmek ister misiniz? ‘Evet Efendim’ dedi Berrin. Daha uzaktan Bayraktar Babaya varmadan gelincik tarlası gibi Bayraktar Babanın makamını gördüler. Bayraklar, bayraklar, bayraklarla süslenmiş neşe içinde makamında yatıyordu.¹⁶³

Tasavvuf geleneğine göre dünya hayatından göçmüş olsalar dahi evliyaların insanlar üzerindeki himmetlerinin tevessül ile devam ettiğine inanılır. Bu anlayış, “başta peygamberler olmak üzere vefat etmiş olan salih zâtları vesile kılınarak, onların ismi hürmetine arzu edilen şeyin gerçekleşmesi ya da arzu edilmeyen şeyin def edilmesi için Allah’a duada bulunmak şekilde ifade edilmiştir.”¹⁶⁴ Romanda zikrettiğimiz evliyaların türbelerini ziyaretleri sırasında onların dünya hayatından ahiret hayatına intikal etmelerinde pek bir fark olmadığını görürüz. Zira insanlara yardımları ve himmetlerinin devam ettiği şu cümlelerle anlatılmaktadır: “Evliyalar bizim burada yardımcımızdır. Bütün bu gördüğümüz tepelerde yamaçlarda en kuytu yerlerde evliyalar yatar, onlar gözcülerimizdir, onlar aziz ve mübarek vatanı küffardan muhafaza ederler.”¹⁶⁵

“Pertev Bey’in Torunları” adlı romana geldiğimizde ise Osmanlı hayatından uzak kalışın ve Osmanlı ile olan bağların neredeyse kopma derecesine gelmesinin bir bakıma dini ve tasavvufi hayatı da etkilediğine şahit oluruz. Bu bağlamda “Pertev Bey’in Üç Kızı” romanıyla başlayan dine yabancılaşmanın, “Pertev Bey’in İki Kızı” adlı romanda da etkisi devam ederken, “Pertev Bey’in Torunları” adlı romanda ise yabancılaşmanın zirveye ulaştığı görülür. Münevver Ayaşlı serinin son romanı olan “Pertev Bey’in Torunları” adlı romanındaki Osmanlıdan kopuşu şu cümlelerle anlatılmaktadır: “Zira Osmanlılıktan uzaklaşınca, Türk hayatı cazibesini, karakterini,

---

¹⁶¹ Ahmed Efendi’nin eseri **Envarü’l-Aşıkîn**’dir. Romanda konu edilen **Ahmediye** adlı eser çok sonraları Diyarbakırlı Ahmed Efendi tarafından yazılmış ve çok okunmuş bir eserdir.

¹⁶² Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 54.

¹⁶³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.54.

¹⁶⁴ Zekeriya Güler, “Vesîle ve Tevessül Hadiselerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme),” **İlam Araştırma Dergisi**, S.1, Ocak-Haziran 1997, s. 85.

¹⁶⁵ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 53.

uslûbunu velhasıl asliyetini kayıp ediyordu. Bir bocalama kendi benliğini kaybetme ve bir türlü bulamamasından mütevellit, Türkler için bir taklid devri başlıyordu. Çok hazin.”¹⁶⁶ Münevver Ayaşlı’ya göre hazin olarak ifade edilen yabancılaşmanın temelinde ise İslam’dan uzaklaşma yatar. Nitekim durumu romanda şu şekilde özetlemektedir:

Gittikleri mekteplerde, yarım yamalak aldıkları kültürlere göre, Amerikan Mektebine giden Amerika, Fransız Mektebine giden Fransız, Alman mektebine giden çocuk da Alman kültürünün tesiri altında kalıyor. Ve bu yabancı tesirin tezâhürü şöyle oluyor. Kendine ait yani Türk- İslam ne varsa fena kabul ediyorlar.¹⁶⁷

Batılılaşma hareketinin sonucunda oluşan yabancılaşmanın en zirvede yaşandığı dönemde dahi, önceki romanlarda bulunan tarikatların ve evliyaların kesintisiz varlığını yine “Pertev Bey’in Torunları” adlı romanda da görürüz. Bu durumun yansımaları üçüncü seride şu şekilde belirtilir: “İki kardeş Berrin ile Nermin birbirlerine kafi geliyorlardı. Yeni girdikleri Nakşî tarikatında, mürşidlerinin irşadı ile namaza da başlamışlardı.”¹⁶⁸

Romanlarından anladığımızı göre Münevver Ayaşlı devletin ayakta kalması için manevi güce ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla bir millet sadece maddi olarak gelişmiş olsa da ayakta kalması için bu yeterli değildir. Devletin ayakta kalabilmesi bir yanı sıra evliyalara ve zatlara dayanır. Bu durumu Pertev Bey’in Torunları adlı romanında şu şekilde ele almıştır:

İşte Saidî Nursî’nin göçtüğü gün Adnan Menderes ve bütün nizamı ve rejimi de beraber yıkıldı. ...Ekseri kimseler, bu ölümle, bu iktidarın yıkılışı arasında bir münasebet göremeyecekler, bulamayacaklardır. Fakat, manevi ve gizli kuvvet ve münasebetlerinin, sûrî ve bâtinî iktidarların beraber yürüdüğünü görmemek, her ne kadar kuvvetli olursa olsun sûrî bir Sultanın manevi bir Sultanın himmetine muhtaç olduğuna inanmamak ve inkar etmek olmaz.¹⁶⁹

Münevver Ayaşlı devlet büyüklerinin manevi bir sultana yani şeyhe ihtiyaç duyduklarını aksi takdirde kendi saltanatlarının garip kalacağını ifade eder. Bu intisap ediş velileri sadece görerek, yanına giderek değil, ekseriya rabita ile dahi olsa mümkün olacağını romanda şu sözlerle vurgulamaktadır:

¹⁶⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.6.

¹⁶⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁶⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁶⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 124.

Bir devlet adamı ile bir Veli'nin hiçbir dünyevi münasebeti olmasa, hatta yüz yüze gelmemiş olsalar, hatta hatta başka asırlarda dahi yaşamış olsalar bile aralarında bir rabita kurmak mümkün olabilir. (...) Fakat, bir iktidar, bir devlet adamı hatta hatta kuvvetli, kudretli şevketli bir padişah bile, bir lokma, bir hırkaya kanaat getirmiş bir Veli'nin himmetine muhtaçtır. Eğer bir devlet başkanı, bir Veli'nin himayesi altında ise, hep hayır işler... Yok değil ise, şer işler...¹⁷⁰

“Pertev Bey'in Torunları” adlı romanda yaşanan yabancılaştırmanın zirve noktasında olduğu devletin ise komünist, sosyalist ve solcu kesim partiler tarafından bir felakete sürüklendiği görülmektedir. Dolayısıyla Adnan Menderes'e yapılan darbe sonucunda onu destekleyenlerin eza gördüğü bir sistemin hakimiyetine dikkat çeker. Romanda bu durum Davud Paşa kışlası üzerinden şu şekilde anlatılmaktadır:

İhbar mektubu ile bir sürü masum vatandaşa zindan olmak yeri değildi Davud Paşa Kışlası. Bu süflî iş onun vekâr ve azametine dokunuyordu. Fakat, içinde barındırdığı masum mahpuslarla beraber o da M.B.K.'sinin eline düşmüş bir esirdi. İçindekilerle bir nevi alın yazısı beraberliği vardı. Berrin Ayhan'ı göremedi fakat orada olduğunu öğrendi. Nöbetçiye sordu: Daha kimler var? Çok, dedi dost Mehmetçik, Necip Fazıl Kısakürek diyorlar.¹⁷¹

Yaşanan bu olumsuzlukların neticesinde “Pertev Bey'in Torunları” adlı romanın diğer önceki romanlarda olduğu gibi evliya, zât, mürşid ve veli olarak adlandırabileceğimiz karakterlerin himmetlerine rastlamak mümkündür. Bu bağlamda üçüncü romandan hareketle Veli olarak zikredilen Saidî Nursî dışında bir diğer söz konusu olan evliya zât ise Nakşibendi tarikatının pîridir. Efendi Hazretleri diyerek adlandırılan bu zât romanda şu sözlere konuk olur: “Fatih'te Efendi Hazretlerini ziyarete gelmişlerdi. Annesi, kızını takdim etti. Selmin de annesi ve teyzesi gibi Efendi Hazretleri'ne intisap etti ve Taruku Aliyyeden [Turûk-ı Aliye] Nakşibendiye tarikatına girdi.”¹⁷²

Münevver Ayaşlı, “Pertev Bey'in Üç Kızı” adlı romanında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan Batılılaşma hareketini ele alırken, “Pertev Bey'in İki Kızı” ve “Pertev Bey'in Torunları” adlı romanlarında ise halkın Tanzimat ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte zirveye ulaşmış olan dine yabancılaştırma, devlete yabancılaştırma, kültüre yabancılaştırma, şehre yabancılaştırma şeklinde sıralayabileceğimiz

¹⁷⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 124-125.

¹⁷¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 139-140.

¹⁷² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 141.

bir değişimle yüz yüze olduğunu göstermektedir. Bunun neticesinde doğan manevi boşluklar, sıkışmışlıklar ve yıkımlar romanda anlatılır. Ancak her ne kadar dini faaliyetlerin yasaklanması gibi bu olumsuz olaylar yaşansa da üç dönemi konu alan romanlarda Şeyh, Evliya, Mürşid, Dede Efendi ve Veli gibi isimlerin her zaman varlıklarını sürdürdüklerini görmekteyiz. “Pertev Bey’in Üç Kızı” adlı romanda Osmanlı’nın yıkılış dönemine isabet eden dönemde zikredilen Mevlana Celaleddin Rûmî, Sultan Veled ve Ahmet Celalettin Hazretlerinin vesilesiyle birlikte bu rolü Dede Efendi üstlenirken, Tanzimat Dönemine denk gelen “Pertev Bey’in İki Kızı” adlı romanında Dede Efendi sıradan olduktan sonra bu görevi üstlenenler İrşadi Talibi Hazretleri, Buharalı Hüsametdin Hazretleri, Edirneli Cahidî Ahmed Efendi, Yazıcızâde Mehmet Efendi, Ali Bican Efendi ve Bayraktar Baba’dır. Cumhuriyet dönemine geldiğimizde ise bu bayraktarlığı Saidî Nursî ile birlikte Nakşibendî Tarikatının Pîri Efendi Hazretleri ele almıştır. Batılılaşma adı altında yasaklara binaen bu gibi isimler romanda varlıklarını ve irşadlarını kesintisiz olarak sürdürürler.

Tasavvufta yol gösteren rehber olarak anılan Mürşid bu üç romanda da devletin, toplumların ve bireylerin parçalanmasına binaen varlıklarını sürdürerek bireylerin doğruya, iyiye, güzele yönelmeleri için bir dayanak noktası olduğu görülür. Ancak bu bağlamda üç romandan hareketle yabancılaşmaya maruz kalmış kişiler üzerinde mürşidin etkilerini görmek için diğer karakterlere değinmek gerekir.

2.1.2. Dönüşüm Yaşayan Karakterler

Münevver Ayaşlı romanlarında yanlış Batılılaşma ve bunun doğurduğu sonuçlar ele alınmaktadır. Ancak Ayaşlı bu durumu romanlarında sadece eleştirmekle kalmamış aynı zamanda çözüm önerileri de getirmiştir. Bu noktada modern bireyin yaşadığı problemlere çözüm olarak, tasavvufun her dönemde insanlığa varolma biçimi sunduğunu vurgular.

Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde toplumun yaşadığı yabancılaşmaya ve Osmanlı Devleti’nin yıkılışına şahit olmuş bir isim olarak Ayaşlı, Osmanlı döneminin son yıllarını Pertev Pey’in Üç Kızı adlı romanında şöyle tasvir ettiği görülür:

Vatanseverler için acı acı düşünmek devri gelmişti. Vaziyet fena idi. Memleket idaresi, Yıldız yağması kadar kolay olmadı. Bu büyük felâketin mesulleri ellerini, kollarını sallaya sallaya dolaşıyorlardı... Ne bir mahkeme ne bir sual!... Bilakis onlardan memnun olmayanları, veya onların memnun

olmadıkları kimseleri Sinop Hapishanesi bekliyordu. Bütün millet için İttihatçıların maskeleri düşmüş, hakiki hüviyetleri meydana çıkmıştı. Fakat iş isten geçmişti. Artık ne yapılabilirdi? Hiç...¹⁷³

Romanda Batılılaşma etkisiyle Osmanlı ruhunun kaybedildiği görülür. Bu bağlamda yabancı milletlere duyulan hayranlık ve onlara karşı kompleks duyguları yaşanmaya başlamıştır. Münevver Ayaşlı bu duruma romanda eleştirel bir tarzla değinmiştir:

Garba karşı öyle aşağılık duygusu doğdu ki, nerede ise yer yarılacak, yerin dibine gireceğiz, artık tarihimiz, dinimiz, an'anemiz, padişahımız lisanımız her ama her şeyimiz feda idi bizim. Bu aşağılık duygusu bizi felce uğrattı. Kendimizi [kendimizi] bu kadar kara ve karanlık görmek, bu kadar ümitsizlik bizi kötürüm etti.¹⁷⁴

Pertev Bey'in ailesi ise Osmanlı döneminin son yıllarında yaşanan yabancılaştırma etkisiyle özlerinden uzaklaşan Osmanlı hanesi olarak karşımıza çıkar. Romanın ilk başlarında bu karakterlerin kendi kimliğine yabancılaştırmalarının sinyalleri şu şekilde tasvir edilmektedir:

Selmin Fransızca, piyona [piyano], kitâbet ve resim dersleri arasında, nârin ve ince gül goncası gibi büyüyor, gün geçtikçe güzelleşiyordu. Berrin yani ikinci kızları henüz çarşıfta bile değildi. Fransız mektebine gidiyordu. (...) Nermin ise en küçükleriydi. O daha kucakta bebektir.¹⁷⁵

Osmanlı döneminde insanların kendi dini değerlerinden uzaklaşmalarının bir sebebi yabancı hocaların ya da dadıların eğitimlerine maruz kalmalarıdır diyebiliriz. Münevver Ayaşlı da Pertev Bey'in üç kızının İslam'dan uzak kalışları ve kendi kültürlerine yabancılaştırmalarının ecnebi mürebbiye ve ecnebi dadılar tarafından yetiştirilmeleri sebebiyle olduğunu düşünür ve kendi dillerinden ziyade yabancı dillerle büyütülmesine de dikkat çekmektedir: "Nermin'in bir Rum dadısı vardı, sabahtan akşama kadar Nermin'e rumca şarkı söyler, Nermin'i rumca sever, rumca oynatır, rumca nazlardı."¹⁷⁶

Batılılaşmanın etkisiyle ecnebi mürebbiye ve dadılar tarafından yetiştirilen Selmin gibi birçok çocuk temel dini bilgileri öğrenmeden yetişmektedir. Örneğin,

¹⁷³ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.17.

¹⁷⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁷⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 9.

İslam dininde Müslüman bir kızın ecnebi bir erkekle evlenmesi yasak iken, Selmin böyle bir evliliğin dinen uygun olmadığını bilmez ve ecnebi Rollhausen isimdeki adamın evlilik teklifini kabul eder. Fakat bu konuda bilgili karakterlerin itirazı neticesinde evlilik gerçekleşmez. Selmin’in annesi Azize Hanım, “Müslüman kızının bir Hristiyan erkekle, bir Türk kızının ecnebi erkekle evlenemeyeceği kat’i olarak”¹⁷⁷ belirterek evliliğe karşı çıkar. Selmin’in ecnebi birinin ilk etapta evlilik teklifini kabul etmeyi düşünmesini Ayaşlı, İslam’dan uzak kalışına vesile olan ecnebi dadıların elinde büyümesine bağlamaktadır: “İşte İstanbul kibarlarının ecnebi mürebbiye, dadı ve ecnebi mekteplerde okuyan çocuklarının yetişme ve büyüme atmosferleri... Allah’ın bu çocuklara, bu masum çocuklara bir imtihanı mıydı? Her halde pek güç bir imtihan. Zira bu havayı esimde [sic] tam Müslüman kalabilmek ve tam Müslüman yetişebilmek pek, pek güç bir iş idi.”¹⁷⁸

Selmin, nişanlısının şehit oluşundan sonra yaşadığı bunalım neticesinde bir kaçış olarak Rollhausen’in evlenme teklifini kabul etmeyi düşünmüştür. Ancak ailesinin rıza göstermemesi sebebiyle babası Pertev Bey’in konağında yaşamaya devam eder. Batılılaşmanın etkisiyle ecneblerden eğitim alan kişilerin dini bilgilerden yoksun oluşundaki bir diğer gösterge ise Selmin ile Karanfil Kalfa arasındaki geçen konuşmalardır: “Kuzum bacım, tesbih çekmek güç mü? A!... A!... Ayol tesbih çekmek güç olur mu? Hem tesbih insanın içini ferahlatır, sıkıntısını, gamını dağıtır.”¹⁷⁹ Bu bağlamda Selmin’in romanda yaşadığı manevi boşluğun neticesinde ona dini tohumları eken ilk isim Karanfil Kalfa olmuştur: “Karanfil kalfa, duvarda asılı Kur’anı aldı, üç defa öptü, başına koydu. Selmin’e de aynı şeyleri yaptırdı ve İhlas Suresini öğretti, ezberletti.”¹⁸⁰ Ayaşlı, ondokuz yaşında olan bu genç kızın manevi değerlerden uzak kalışındaki durumu ise şu cümlelerle okuyucuya aktarmaktadır: “İşte bu gece bu sûretle, Pertev Bey’in büyük kızı ancak 19 yaşına geldiği vakit Arap bacıdan İhlâs Sûresi’ni öğrenebildi.”¹⁸¹

Romanda 30 Teşrinievvel 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi neticesinde Osmanlı ordusu terhis olmaya başlamıştır. Bu durumun neticesinde Pertev Bey de

---

¹⁷⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.48.

¹⁷⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.47.

¹⁷⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.50.

¹⁸⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.50.

¹⁸¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.50-51.

evine dönecektir. Mondros Mütarekesinin imzalanmasından dolayı Pertev Bey'e inme inmesi ailesinin geçim sıkıntısı yaşamasına sebep olmuştur. Selmin babasının durumundan dolayı evin geçimine yardımcı olmak için mütercim katipliğinde işine girer. Ancak bu iş onun evinden kopuşudur denilebilir.

Osmanlı döneminde mahrem hayata oldukça dikkat edilir. Ancak Batılılaşmanın etkisiyle söz konusu bu dini değer zamanla yıkılır. Bu durumun ilk yansımalarını roman karakterleri arasında Selmin üzerinden gerçekleştirdiğini görürüz. Bir gün iş yerinde hasta düşen ve eve gidemediği için Patronu Abdulgani Efendi'nin ayarladığı otelde kalmak zorunda kalan Selmin, babası Pertev Bey'in onu evden kovmasına sebep olacaktır. Bu durum romanda şu şekilde anlatılır: "Pertev Bey, 'Haydi, geldiğin yere git!...', dedi. Benim bir satılmadık namusu askerim [nâmûs-ı askerî] kaldı."¹⁸² Aile içinde yabancılaşmanın bir örneği de Selmin'in yaşadığı bu durumdur. Koca imparatorluğun çöküşüyle birlikte aile de zarar görmüş ve enkaz altında kalmıştır.¹⁸³ Selmin de aileden kovulması neticesinde patronu olan Abdulgani Bey'in eline düşer. Daha sonraki hayatı onun kendi özünden tamamen uzak kalmasına neden olur.

Osmanlı'nın yıkılışıyla birlikte Batılılaşmanın etkisi olarak kadın erkek ilişkisinin değiştiğini görürüz. Osmanlı döneminde kadın ve erkeğin bir arada bulunuşu zor iken yabancılaşmayla birlikte geleneğin yıkıldığına ve manevi değerlerin yok oluşuna şahit oluruz. Dolayısıyla, Selmin'in bu bağlamda başına gelen olaylar yabancılaşmanın bir örneğidir. Romanda durum şu cümlelerle anlatılır: "Böylece yarı sarhoş, yarı baygın bir halde, pek bir şeyin farkına varmadan, bir ameliyat olur gibi, bir fena rüya görür gibi patronu Gani Bey'in metresi oldu."¹⁸⁴ Selmin'in içinde bulunduğu hayata rağmen Osmanlı'ya duyduğu özlemi, Abdulgani Beyle yurtdışına çıktığı zaman karşılaştığı şehzadeye gösterdiği ilgi ve hayranlığından anlaşılmaktadır. Romanda Şehzade ve Selmin arasındaki diyalog üzerinden durum şu şekilde aktarılmıştır:

---

¹⁸² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁸³ Betül Saydemir, "Münevver Ayaşlı'nın Hikâye ve Romanlarında Kültürel Yabancılaşma Olgusu," **T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019, s. 70.

¹⁸⁴ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 72.

Şehzadeyi bir hayli yürüttükten sonra Selmin, gülerek döndü. O tatlı, lâtif, en güzel İstanbul şivesiyle: “Efendim” dedi, “vâkıa Viyana’nın yabancısıyım, lakin efendimizin değil, ben bir teb’anızım, Türk’üm. Efendi Hazretleri şaşırdı, şaşırdı, o şehzadelere mahsus haşmetli, nezaketiyle: “Aman hanımefendi!... Affınızı istirham ederim” dedi. Selmin: “Efendi Hazretleri, Türk olduğumu bilseydiniz, teşerrüf etmeyecek miydiniz?” dedi. Efendi: “Estağfirullah, Estağfirullah, iki saadet bir arada... Böyle bir saadeti hayalimden geçiremezdim de...”¹⁸⁵

Batıda yaşanan pozitivizm gibi akımların etkisiyle dini alandan uzaklaşmıştır. Bu durumun yansımaları olarak İslam’dan ve dini değerlerden uzaklaşan Türk halkı da ruhunu beslemekten mahrum kalmıştır. Yaşadıkları manevi tatminsizlik sonucunda ise bunalım ve huzursuzluk yaşamışlardır. Romanda karakterler üzerinden bu konunun anlatıldığı görülür. İstanbul’a geri döndüğünde Selmin’in yaşadığı hayattan memnuniyetsizliği Gani Bey’le arasındaki iletişimsizliği üzerinden anlaşılır: “Gani Bey: ‘Selmin, senin yüzün hiç gülmez mi?’ Selmin: ‘Hayır hiç gülmez.’”¹⁸⁶ Selmin iç huzurunu kaybetmiş ve Karanfil Kalfadan öğrendiği dini değerlerinden uzak ancak mevcut yaşantısından da memnuniyetsiz bir hayat sürmektedir. Gani Bey de bu durumdan rahatsız olur ve aralarında tartışmalar yaşanır: “‘Selmin, Allah’ın seversen, şu rakıyı ilâç içer gibi içme, yüzünü buruşturma, benim de bütün keyfim kaçıyor.’ diyordu Gani Bey. Selmin: ‘Ne yapayım? Rakıya alışık değilim, sevmiyorum, sevmiyorum’ diyordu.”¹⁸⁷ Selmin’in bu hali, Gani Bey’in süreç içerisinde Selmin’den ayrılmasına neden olur.

Münevver Ayaşlı romanlarında Batılılaşmanın etkisiyle aile kavramının zayıfladığı ve Osmanlı döneminde görülmeyen metres hayatının toplumda normal karşılanmaya başladığı görülmüştür. Bu durumu dini değerlerden mahrum kalışın yansımaları şeklinde yorumlayabiliriz. Dolayısıyla Selmin’in Gani Bey’den ayrıldıktan sonra bu sefer de başkasının metresi olması dikkat çeker:

Selmin o gece orada kaldı. Ertesi günü Cavidan, Selmin’in bodrum katındaki karanlık ve küf kokulu odasından eşyalarını, yukarıdaki kendi odasına taşıyordu. 1925 senesinde Halet’in şehadetinden tam 10 sene sonra Selmin, ikinci defa olarak birinin metresi oluyor ve bununla beraber yaşamaya başlıyordu.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁸⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁸⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁸⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 117.

Batılılaşmanın bir diğer yüzü ise kılık kıyafette yaşanan değişikliklerdir. Romanda bu dönüşümü de Selmin'in kılık kıyafetindeki değişimlerden görürüz. Romanın başında Selmin'in dış giyiminde çarşafı tercih ettiği ile ilgili pasaj şu şekilde yer almaktadır: “Selmin, ceylan gibi nazlı ve ürkek, lacivert çarşafının eteğini beyaz glase eldiveniyle tutarak vapurdan iner. ...Gümüş çantası dantelli şemsiyesi ve yelpazesi çarşafının pelerinine taktığı miden kelebek inesi de hiç eksik olmazdı.”¹⁸⁹ Münevver Ayaşlı, Osmanlı'nın son dönemindeki toplumsal bozulmaları karakterlerin kıyafetleri ve fiziki değişimleri üzerinden gözler önüne serer. Başlarda bakımına dikkat edip, çarşaf giyen Selmin, Osmanlı'nın yıkılmasıyla birlikte Batılılaşmanın sonucu olarak Osmanlı gibi yıpranmış, kılık kıyafetinde de kültürel ve dini bir yabancılaşmaya gitmiştir:

1918-1919 senesi kışı kar ve yağmurda, İstanbul'un iliklere kadar işleyen o rutubetli soğukunda, sırtında bej gabardin pardesü, başında yeni gelmiş Rus mültecilerinin moda haline getirdikleri türban gibi, başına bir türban sarıyordu. Ayağında tabanı ince ve delik su alan bir iskarpin, o zamanın modası 'Guy' marka iki yanı bağıtlı, tek ipek çorabı ayağında, çamur lekeleri içinde.¹⁹⁰

Selmin yaşadığı duruma kardeşlerinin de düşmesinden endişe duyduğu için annesine sık sık kardeşlerini sormaktadır. Kendisinin dini değerlerden uzak kalışından üzüntü duyar. Tek tesellisi ise kardeşlerinin kendisinin düştüğü duruma düşmemeleridir. Romanda Selmin'in bundan sebep kardeşleri için dua ettiğine şu cümlelerle rastlarız: “Allah onları Sırat-ı Müstakîm'den ayırmasın, Allah onları korusun, Allah onları şaşırmasın, benim vaziyetime düşürmesin.”¹⁹¹

Romanın ilerleyen kısımlarında Cavidan'ın yurt dışına çıkması Selmin ile bağlarının kopmasına neden olmuştur. Selmin, Cavidan'dan gelen mektupları okur, ancak mektupta adres belirtmediği için ona dönüş yapamaz. Dolayısıyla bir zaman sonra aralarındaki iletişim tamamen bozulur. Cavidan'dan haber alamamaya başladıktan bir süre sonra Selmin de beklemeyi bırakır: “Üç ay o pis pansiyonda

¹⁸⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁹⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁹¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 123-124.

pisipisine bekledikten sonra, Cavidan'ın avdet edeceği ümidi Selmin'de kesildi. O zaman, bu nefret ettiği pansiyonunu terk etmeye karar verdi.”¹⁹²

Selmin'in yaşadığı bu olayların neticesinde içinde oluşan manevi boşluk giderek artar. Romanda Batılılaşmanın etkisiyle yabancı mürebbiye ve dadıların elinde büyüyen aynı zamanda kendi dini değerlerinden kopuk bu karakterin romanın sonlarında tasavvuf büyüğü olan bir şeyh ile tanışması hayatını da değiştirir. Selmin dinine yabancılaşmasıyla içinde oluşan bu manevi açlığın neticesinde Dede Efendi ile aynı mekanda olabilmek için sabırsızlanır. Bu durum romanda şu cümlelerle anlatılmaktadır: “Selmin akşamı ipe çekti. Ne yapacağını, ne giyeceğini, Dede Efendi'nin huzurunda nasıl hareket edeceğini hiç bilmiyordu. Kapalı, uzun kollu bir elbise giyindi, omuzlarına bir şal aldı. Ve tam saat altı buçukta ev sahibesi hanımefendinin kapısını çaldı.”¹⁹³ Selmin, Dede Efendi'yi gördükten sonra tövbe eder ve eski yaşadığı hayatında neler kaybettiğinin murakabesini Dede Efendi namaza durunca içinden şu şekilde yapar:

Dede'nin arkasında hanımefendi ve yanında İkbâl onlar da namaza durdular, ve hemen orada bir cemaat oluverdi. Selmin kaldı, Selmin hâriç ve yalnız kaldı. Bu yalnızlıktan yandı, yandı, içi yandı. Hayatında ilk defa namazdan uzak olmanın cehennem olduğunu anladı, bunu içinden duydu ve o cehennemde o gece kendisi yandı.¹⁹⁴

Selmin'in Dede Efendi ile görüşükten sonra namaz hocası alıp namaza başladığını ve eski hayatını geride bıraktığını görürüz: “Odasına girdi. Yatsı okunuyordu. Hemen, birkaç zaman evvel satın aldığı ‘Namaz Hocası’ diye küçük kitabı aldı, ve kitaba baka baka namazını kıldı. Dünyalar onun olmuştu. Sevincinden uyuyamadı. Sabah namazını bekledi.”¹⁹⁵ Böylelikle Osmanlı'nın yıkılışı ve Batılılaşmanın neticesiyle kendi özünü bilmeyen dolayısıyla yabancılaşmaya müsait bu karakter Tasavvuf Şeyhine intisap etmesiyle kendi dini değerlerini öğrenmeye fırsat bulmuştur. Nitekim tasavvufta şeyhe intisap ettikten sonra müridlerin hayatını nizam içerisine sokup, eski hatalara düşmemeleri dikkat çekicidir. Selmin'in de bu bağlamda şeyhi ile münasebetinin devam ettiğini ve şeyhinin yolundan gittiğini Pertev Bey'in

---

¹⁹² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.146.

¹⁹³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.182.

¹⁹⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.183.

¹⁹⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.184.

İki Kızı adlı romandan hareketle anlarız: “Selmin şeyhi ile kâh mesnevi okuyorlar, kâh rebabla ney çalıyorlar ve hazin ilahiler okuyorlardı.”¹⁹⁶ Serinin ikinci romanında artık Selmin’in geçirdiği metres hayatından tövbesi ve şeyhe intisap edişinin neticesinde ölümünün son evrelerine doğru Hz. Meryem’in saf ve temiz olduğu gibi onun da temizlendiği ele alınmaktadır. Romanda bu durum ilk olarak Selmin’in gördüğü rüyalar üzerinden anlatılmıştır:

Selmin sık sık Hazreti Meryem’i rüyasında görmeye başlamıştı. Bihidayette Hazreti Meryem’i, Hazreti Meryem olarak görüyor, sonraları kendisini Hazreti Meryem olarak görmeye başlamıştı. Uzun müddet bu rüyaları mürşidine söylemedi, sonra bir evre geldi, uzun bir düşünce ve tereddüt evresi, şeyhine bunları söyleyip söylememe devresi... Fakat bu rüyalar o kadar benliğini sarsıyor, sarsıyor ve benliğine hakim oluyordu ki, mürşitten bir şey saklamayacağını da biliyordu, bilhassa bütün benliğini saracak bu rüyaları nasıl saklayacak söylemeyecekti.¹⁹⁷

Selmin’in gördüğü bu rüyalar neticesinde Dede Efendi ile yaşadığı manevi tecrübenin son evresi şu cümlelerle ele alınmaktadır: “Mürşid ile Mürid arasındaki büyük sır çözülmüş, Mürşit Mürid, Mürid Mürşid olmuş ve ikilik ortadan kalkmıştı. Arif Dede Efendi de kendine gelmiş ağır ağır söylüyordu. Allah feyzini artırsın, Allah feyzini artırsın. Makamı Meryem’e eriştiniz.”¹⁹⁸ Bu bağlamda Selmin’in ömrünün son demlerinde önemli bir tasavvuf kavramı olan seyr-i sülûkunu da tamamladığı anlaşılır:

Tarikatta sülûk ettikten ve musalli sonra, mürşidinin onu doğru yola koymasıyla ve cenab Pîr Hazreti Mevlânânın himmeti ile HAK onun tövbesini kabul etmiş ve tövbesini kabul ettiğini rüyalarıyla ebedî bakire Hz. Meryem’le, ikisini birleştirmekle, her ikisini birlemekle Selmin’i de bakire kabul ettiğini onun yalnız ve yalnız Halet’in nişanlısı Halet’in kadını olduğunu kabul ettiğini tebşir buyurmuştu.¹⁹⁹

Tasavvufun rehber olma özelliğini taşıyan Şeyh Dede Efendi, yaşanan Batılılaşmanın sonucunda kaybedilen dini değerlerini yaşayabilmesi için Selmin karakteri üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Selmin, Dede Efendi sayesinde iyiye, güzele ve doğruya yönelmiş, dini değerlere yabancılaşmanın insanda oluşturduğu bunalımlardan da bu şekilde kurtulduğu romanda görülmüştür.

¹⁹⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.17.

¹⁹⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.17-18.

¹⁹⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.18.

¹⁹⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.19.

Batılılaşmanın izleri romanda diğer karakterler üzerinde de etkilidir. Nitekim Pertev Beyin ortanca kızı olan Berrin'in yeni düzen insanına benzeyen bir karakter olduğunu söyleyebiliriz.²⁰⁰ Batılılaşmanın etkisi Berrin'de daha çok eğitim üzerinden etkili olmuştur. Onun yeni düzene karşı ayakta kalmak için çalışma hırsı, rejim insanının özellikleriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda ablası olan Selmin'i beğenmeyişi ve neticesinde kurduğu cümleleri şu şekilde dikkat çeker: "Abla ben senin gibi olamam ki... Ben okuyacağım, Darülfünun'a gideceğim, meslek sahibi olacağım, hayatımı kurtaracağım."²⁰¹ Bu bağlamda "Pertev Bey'in Üç Kızı" adlı romanda Batılılaşmanın etkisinde mantık odaklı yaşama biçiminin izlerini Berrin'in yeni hayata karşı tutunma çabasını görürüz: "Berrin, 1921 Haziranında mektebini aliyülâlâ derece bitirdi. Yavrucak daha mektep, imtihan yorgunluğunu almadan, postaneye 25 lira maaşla memur oldu."²⁰² Modernitenin getirmiş olduğu iş odaklı yaşama biçimi insanların yalnızlaşmasına da neden olmaktadır. Romanda biz bu durumun vuku bulmasının izleklerini daha çok Berrin üzerinden şahit olmaktadır: "Zavallı Berrin, yine yalnızdı. Ve pek yakında, deliler gibi sevdiği Nermin'i elinden alıp götüreceklerdi. Fakat sevmek için değil, sevmek için yaratılmış, annesini babasını, hele küçük kardeşi Nermin'i çok sevmiş olan Berrin'in gönlü şimdi başka bir yere akmaya başlıyordu, Selmin'e..."²⁰³

Batılılaşma toplumların geleneksel yaşamının dışında radikal bir dönüşümü beraberinde getirir.²⁰⁴ İnsanların başarı odaklı bir hayat yaşamalarının insan ilişkilerini de kökünden zedelediğini söyleyebiliriz. Artık insan kendi başına bir birey olduğundan yalnızlaşmış, kendi sorunlarını tek başına çözüme çabasında olduğu için bu durum dolayısıyla, cemaat olma duygusunun yitirilmesine sebep olmuştur.²⁰⁵ Romanda da Berrin'in yeni düzende alışık olduğumuz çalışma hayatının yoğunluğunda yaşadığı yalnızlığı ve bireyselleşmenin yansımalarını şu cümlelerle görmekteyiz:

---

²⁰⁰ Betül Saydemir, "Münevver Ayaşlı'nın Hikâye ve Romanlarında Kültürel Yabancılaşma Olgusu," **T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Linsans Tezi, Tokat, 2019, s.27.

²⁰¹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.51.

²⁰² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.20.

²⁰³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.152.

²⁰⁴ Büşra Sürgit, "Modern Bireyin Yalnızlaşması ve Yabancılaşması Bağlamında Apartman Yaşamı ve Cahit Zarifoğlu'nun 'Eksik Yol' Başlıklı Öyküsü" **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, S.2, 2019, s.456.

²⁰⁵ Büşra Sürgit, **a.g.e.**, s.456.

Annesi: Vallahi Berrin’ciğim, apartman hayatından bıktım artık. Selmin’in evine bayılıyorum, çocuğu rahatsız etmeyeceğimi bilsem giderim. Fakat seni de yalnız bırakmak olmaz, işte bunları düşünüyorum, dedi.

Berrin: Ablam neden rahatsız olsun, bilakis memnun olur. Bense... Benim perim yalnız olduğunu bilmez misiniz?²⁰⁶

Münevver Ayaşlı romanda Berrin’in yaşadığı hayatın özetini şu cümlelerle anlatır: “Berrin, iki çok güzel kardeşi arasında, sandeviç olmuştu. Aralarında sıkışıp kalmıştı. Aşk ve izdivaç Selmin’den Berrin’de durmadan Nermin’e atlayıvermişti. Berrin hayatta vermekle mükellefti. Sevgisini hislerini aklını istidadını enerjisini ve parasını gözünü kırpmadan veriyordu.”²⁰⁷ İş hayatında ailesinin sorumlulukları nedeniyle yoğun olan Berrin’in diğer iki kardeşe nazaran yaşamdan uzak olduğu görülür.

Tasavvufta bulunan zikir meclisleri, mesnevi okumaları ve benzeri öğretiler insanların maneviyatlarını besler. Bununla birlikte insanların cemaat olarak bir arada durmalarını da sağlamaktadır. Dolayısıyla insanda aidiyet duygusu gelişir ve kişilerin yalnızlaşması gibi durumlar görülmez. Tasavvufun özelliklerinden biri de bu bağlamda halkla Hakk’a doğru bir yolculuktur. Kendisini ailesine ve kardeşlerine adasa da Batılılaşmanın etkisiyle yalnız hisseden Berrin, “Pertev Bey’in İki Kızı” adlı romana geldiğimizde içinde oluşan bu yalnızlığı gidermek için sır olan Dede Efendiyi aramakla yola koyulacaktır: “Hakikaten Berrin yine hastaneden bir haftalık izin aldı ve Gelibolu’ya gitmek üzere Deniz Yollarının güzel küçük bir vapuruna bindi. Marmarada güzel bir yolculuktan sonra Gelibolu’ya geldi, vapurdan indi ve orada şaşırıverdi. Ne yapacak? Nereye gidecek? Kimden soracaktı?”²⁰⁸

Osmanlı’nın yıkılışından sonra Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinin etkisiyle tarikat, türbe, şeyh gibi kelimelerin kullanılmasının olumsuz sonuçlar verdiği bir yaşam görülmektedir. Bu durum Berrin’in Dede Efendi’yi arayışındaki tedirginliğinde de rastlanmaktadır. Münevver Ayaşlı Berrin’in yaşadığı tedirginliği şu cümlelerle ifade etmiştir:

Korkunç seneler yaşıyorduk, tekke, türbe, dede, derviş, din adamının ağza alınmadığı karanlık senelerdi. Bu seneler üstelik kendisi de doktor bir hastanede vazifeli idi. Bununla beraber ürkek ürkek ve ürkütmeden, yavaş

²⁰⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.189.

²⁰⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.189.

²⁰⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.45.

yavaş sormaya başladı. Ona uzak bağlar bahçeler içinde meşhur ve muazzam Gelibolu Mevlevihanesini gösterdiler.²⁰⁹

Münevver Ayaşlı, Berrin'in Dede Efendi'nin sır olduğuna ve onu bulamayacağına kanaat getirmesi sonucunda içinde yaşadığı bekleyişi ve iştiyakını şu cümlelerle ifade etmektedir: “Berrin hep hayalinde, Ablası Merhume Selmin'in Mürşidi Arif Dede Efendi vardı. Onu bulma ümidi kesilince, başı sarıklı ve yüzü nûrani kimi görse, yüreği hop eder ümide düşerdi. Acaba benim kurtarıcım bu mudur? diye.” Berrin'in kurtarıcısının bir şeyh olduğuna inandığını ve içindeki yaşadığı yalnızlığı ve manevi boşluğu gidermek için mutlaka bir şeyhe intisap etmesi gerektiği düşüncesine sahip olduğunu “Pertev Bey'in İki Kızı” adlı romanın sonlarında geçen şu ifadeden anlamaktayız:

Berrin devamla: Fakat, bu gün herbirimiz de kendimizi yalnız ve boş hissediyoruz, yeni yeni çok şükür ki birbirimize destek, manevi destek olabiliyoruz, daha hayatta Pertev Bey'in iki kızı var. Bu kâfi değil, bir Mürşide ilahî bir Mürşide bir kurtarıcıya ihtiyacımız var.²¹⁰

Berrin karakteri üzerinden roman boyunca Batılılaşma etkisinde yalnızlaşan insanın izleklerine şahit olmaktayız. Fakat Berrin de bu bozulmanın neticesinde hissettiği yalnızlığı gidermek ve manevi boşluktan kurtulmak için bir şeyhe intisabın gerektiğini düşünerek arayışa girmiştir. Bu bağlamda, toplumda ortaya çıkan bozulmalara karşı romanda tarikatlar ve şeyhler varlığını sürdürerek insanın kendi özünden kopmaması için koruyucu rolü üstlenmektedir.

Pertev Bey'in en küçük kızı olan Nermin ise üç kız kardeş arasından Batılılaşma etkisine en çok maruz kalan isimdir. Münevver Ayaşlı Nermin'i yeni düzene alıştıran ilk etkenin mahalle mektebi olduğuna dikkat çeker: “Bu yeni hayata Nermin'i Şekerci Cemil Bey sokağında gittiği mahalle mektebi alıştırdı.”²¹¹ Azize Hanım karakteri üzerinden ifade edilen bu cümleler mahalle mektebinin kültürel değişimi empoze eden yerlerden biri olduğunu göstermektedir.²¹² Nermin, sonraki yıllarda, Ankara'da katıldığı bir Cumhuriyet tören geçidi sırasında ilk olarak

---

²⁰⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.45.

²¹⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.119.

²¹¹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.174.

²¹² Betül Saydemir, “Münevver Ayaşlı'nın Hikâye ve Romanlarında Kültürel Yabancılaşma Olgusu,” **T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019, s. 29.

karşılaştığı ve siyasetin içinden bir isim olan Muammer Bey’le evlenecektir. Bu evlilik ciddi bir değişimin de göstergesidir ve romanda şu cümlelerle anlatılır: “Nermin, o akşam annesi, iki ablası, iki dadısı ve mazisinden ayrılıyor, onları arkada bırakıyor, Osmanlı kızı, Yeni Türkiye’nin Cumhuriyetin genç kadını oluyordu.”²¹³ Nermin’in yaşadığı bu değişim üzerinden Münevver Ayaşlı romanda bütün Türkiye’nin Batılılaşma etkisiyle manevi değerlerine ve kültürüne yabancılaştığını da ele almaktadır: “Yalnız Nermin mi? Bütün Türkiye, 1929 senesinde yazısından, lisanından, edebiyatından, an’anesinden, tarihinden kopmuş, kökünden kopmuştu. Köksüz mazisiz, an’anesiz, edebiyatsız, tarihsiz ve sahipsiz oluvermişti. Harf inkılabı; koca Türk çınarını yıkmış, onu mantar gibi köksüz hale getirmişti.”²¹⁴

Nermin, Muammer Bey’le evlendikten sonra Muammer Bey’in işinden dolayı bulunduğu davetlere katılmaya başlar. Kadın-erkek ilişkisine dikkat eden Osmanlı kültürü geri planda kalmış, dolayısıyla davetlerde özellikle başka birinin eşiyle dans etmek artık normal karşılanır hale gelmiştir.²¹⁵ Bu bağlamda kültürel bir yabancılaşmanın etkisiyle Batılı oyunlar Nermin’in hayatının bir parçası haline geldiği halde, eşinin kıskançlığı sebebiyle -bu ortamlarda normal karşılanan- başkalarının kocalarıyla dans etmemektedir.

Nermin şimdi Ankara’da hemen hemen bütün davetlere gidiyordu. Sefarethanelerde davet olunmaya başlamıştı. Nermin dans etmiyordu, bol bol briç ve bezik oynuyordu. Zira Muammer güzel karısını kıskanıyor bütün devrimciliğine, ilericiliğine rağmen Yozgatlılığı galip geliyor, güzel Nermin’i Türk veya ecnebi erkeklerin kolları arasında göremiyordu. Bütün dünyanın bir asırdan beri oynadığı briç ve beziği Ankara yeni yeni keşfediyor, benimsiyor seviyordu ve bu iki kağıt oyununu lanse etmenin ve moda haline getirmenin zavallı gururu içinde idi.²¹⁶

Batılılaşma ile şekillenen yeni hayatın bir parçası da konforlu hayattır. Bunun neticesinden insanlar kanaat etmek kavramını da yitirir. Nermin’in bu bağlamda, Muammer Bey’le evlendikten sonra eşine uyum sağlayarak yeni rejim insanının özelliklerini taşıdığı görülmüştür: “Nermin ve Muammer birbirlerine pek benzemeye

---

²¹³ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.139.

²¹⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.140.

²¹⁵ Betül Saydemir, “Münevver Ayaşlı’nın Hikâye ve Romanlarında Kültürel Yabancılaşma Olgusu,” **T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019, s. 60-61.

²¹⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 16.

başlamışlardı, muayyen şeylerde eş gibi idiler, Ankara her ikisini de damgasını vurmuştu. Her ikisinin birleştiği mühim nokta, lükse ve israfa olan düşkünlükleriydi. İki ayrı kutuplardan gelme bu iki genç insan, bir noktada birleşiyordu: HIRS”²¹⁷

Muammer Bey’den dört evlat edinen Nermin çocuklarının her istediklerini elde etmelerine vesile olmuş ve neticesinde ise evlatlarını tamamen yeni düzene teslim etmiştir. Muammer Bey’le de evliliği zaman içerisinde zayıflamıştır. Değerlerinden uzak yaşama biçimi kendisine mutluluk getirmeyen Nermin’in de huzuru bir tarikat şeyhine intisap etmekte bulduğu görülür: “İki kız kardeş Berrin ile Nermin birbirlerine kafi geliyorlardı. Yeni girdikleri Nakşî tarikatında, mürşitlerinin irşadı ile namaza başlamışlardı.”²¹⁸ Berrin ve Nermin de sonuç itibarıyla Batılılaşmanın getirmiş olduğu manevi değerlerden uzak kalışın huzursuzluğundan şeyhe intisap etmekle arınmışlardır.

Pertev Bey’in eşi olan Azize Hanım’ın da romanda yaşadığı değişim dikkat çekmektedir. Ayaşlı, serinin ilk romanının başlarında çocuklarına dini eğitim vermediği için Azize Hanım’ı Bezmiyar kalfa üzerinden bir eleştiriye tabii tutar:

Evet Miralay Pertev Beyin üç kızını da yabancılar büyütüyorlardı. Bu hale ara sıra Azize Hanımefendinin Çerkez dadısı Bezmiyar Kalfa, itiraz eder, isyan eder, söylenirdi. Fakat kim dinler. Arada bir Azize Hanımı yalnız bulunca odasına girer ve bu gayet ciddi ve vahim durumu haber verirdi. Çerkez şivesiyle: ‘Ayol, çocuklar artık büyüdüler. Selmin Hanım büyüdü, Berrin Hanım da büyüyor, vallahi bunlar ne abdest almasını, ne gusletmesini, hatta ne de namaz kılmasını bilmiyorlar.’ derdi.²¹⁹

Azize Hanımın da dini yaşamla alakadar olmadığını romanda görürüz. Bu bağlamdaki yaklaşımını Bezmiyar Kalfaya verdiği şu cümlelerinden anlamaktayız: “Azize Hanımefendi Kahkahayı atar: ‘Aman dadıcığım, merak etme, zamanı gelince öğrenirler.’ derdi.”²²⁰ Romana dahil olan anlatıcı ise şu cümlelerle Azize Hanımı eleştirmektedir: “Evet, bu iş gerçekten ciddi ve vahimdi. Fakat söz sahibi ve mesul olanlar kahkaha ile gülüyorlardı.”²²¹

Pertev Bey’in Üç Kızı adlı romanın sonlarına doğru, Azize Hanımın kızı Berrin annesinden Allah’ı anlatmasını istemesi durumunda dini değerlerine yabancı kalışını

²¹⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 26.

²¹⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 22.

²¹⁹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 9.

²²⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 9-10.

²²¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 10.

itiraf eder. İçinde oluşan manevi boşluktan rahatsızlık duyduğunu şu cümlelerinden anlarız:

Neyi öğreteyim evladım? Ben bir şey bilmiyorum ki. Fakat kaç zamandır, bu boşluğu öylesine duyuyor, öylesine acısını çekiyorum ki... Siz, üç kızım, canım gibi sevdiğim üç kızım bile bana az geliyorsunuz. Daha sevmek, daha ötesini sevmek, ötelerin ötesini sevmek, Allah'ı sevmek istiyorum.²²²

Eşini kaybettikten sonra uzun süre geçim sıkıntısı yaşayan ve manevi boşlukta olan Azize Hanım Selmin'in Dede Efendiye intisabındaki huzuru gözlemlemiştir. Bunun neticesinde ise tarikatın ne olduğu ile ilgili bilgi edinmeye başlamıştır:

Azize Hanım büsbütün şaşırды: kim bu Dede Efendi dedi.
Berrin (...) 'Anneciğim, nasıl anlamıyorsunuz, köy imamı'
Azize Hanım yine kalfalara döndü ve sordu:
'İmam mı gelen? Beşiktaş imamı mı?'
Karanfil Kalfa artık bu kadar cehalete isyan etmişti:
'A!... A!... Ayol, imam olur mu? Dede Efendi Hazretleri. Bizim küçük hanımın mürşidi.'
Ana kız büsbütün şaşırдыlar. Mürşid... Dede Efendi Hazretleri...
Bunlar ne demek hiç anlamıyorlardı. Anladıkları bir şey varsa, o da aradıklarının Allahı [Allah'ı] burada olması idi.²²³

Azize Hanım sorgulamaları neticesinde Selmin'in intisap ettiği Dede Efendi'nin varlığından haberdar olmuş ve Selmin'in ölümünden sonra Dede Efendi'nin sır oluşu Azize Hanım'ı etkilemiştir. Bu bağlamda Berrin'e sürekli Arif Dede'yi bulması için telkinlerde bulunur: "Aman Berrinciğim Arif Dedeyi bul, ne yap yap bul, izin al, Geliboluya kadar git, onu bul."²²⁴ Yaşadığı manevi boşluktan bunalan Azize Hanım da huzuru bir şeyhe intisap etmek gerektiği kanaatine vararak bulmuştur.

Pertev Bey'in Torunlarına geldiğimizde ise Nermin'in evlatlarından biri olan Selmin annesinin yaşadığı hayata benzer bir hayat yaşayarak sefir eşi olmakla birlikte bürokrasinin içine dahil olduğunu görürüz. Adnan Menderes'e yapılan darbeden Nermin'in eşi Ayhan da etkilenir. Ayhan için tutuklama kararı çıktığında Selmin zor günlerden geçer. Yaşadığı sıkıntılarla birlikte içinde oluşan manevi boşluk onu da olumsuz etkilemiştir. Bu durum annesiyle konuşması sırasında şöyle anlatılır: "Anne, insan teyzem gibi, teyzem kadar nasıl iyi olabilir ona şaşıyorum! 'Allah'ı severse

²²² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 177.

²²³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 191-192.

²²⁴ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 44.

olur' dedi annesi. 'Anne ben Allah'ımı çok seviyorum, fakat sizin gibi, teyzem gibi sevmek istiyorum, namaz kılmak, tesbih çekmek ve sizin gittiğiniz ve beni götürmediğiniz yere, ben de gitmek istiyorum,' dedi."²²⁵ Selmin'in kendi isteği doğrultusunda yaşadığı olumsuzluklara çözüm olarak tarikat şeyhine intisap ettiğini ve neticesinde ise hayatına şeyhinin çizdiği yolda çeki düzen verdiğini görürüz. Bu bağlamda romanda geçen şu cümleler dikkat çekmektedir:

Fatihte Efendi Hazretlerini ziyarete gelmişlerdi. Annesi kızını takdim etti. Selmin de annesi ve teyzesi gibi Efendi Hazretlerine intisap etti ve Taruku Aliyyeden [Turûk-ı Aliye] Nakşibendiye tarikatına girdi. Selmin gözle görülür gibi, her gün, biraz daha değişiyordu. Korkusu, asabiyeti zâil oluyor, bu makbul olmayan hallerin yerine sabır, sükûnet ve temkin geliyordu.²²⁶

Muammer Bey ve Nermin'in çocukları olan Pertev Bey'in Torunları, yabancılaşmanın en çok etkisinde kalan ve bozulma yaşayan karakterlerdir. Torunların yaşadığı durumu Ayaşlı romanının başında şu cümlelerle anlatır:

Pertev Bey'in torunlarının hayat hikayeleri, şüphesiz kızlarının bilhassa büyük kızı Selmin'in hayatı kadar cazip değildir. Zira Osmanlılıktan uzaklaştıkça, Türk hayatı cazibesini, karakterini, uslûbunu velhasıl asliyetini kayıp ediyordu. Bir bocalama kendi benliğini kaybetme ve bir türlü bulamamasından mütevellid, Türkler için bir taklit devri başlıyordu. Çok hazin.²²⁷

Ayaşlı, hazin gördüğü bu durumun yabancı kurumlarda alınan eğitimden kaynaklandığını savunmaktadır. Yazara göre Batı milletlerine ait okullar Türk kültürünü bozmakla birlikte toplumu kendi geleneklerinden uzaklaştıran ana etkidir. Bu bağlamda yazarın romanda kurduğu şu cümlelerine şahit olmaktadır:

Gittikleri mekteplerde, yarım yamalak aldıkları kültüre göre, Amerikan mektebine giden Amerika, Fransız mektebine giden Fransız, Alman mektebine giden çocuk da Alman kültürünün tesiri altında kalıyor. Ve bu yabancı tesirin tezâhürü şöyle oluyor. Kendine âid yani Türk-İslam ne varsa fena kabul ediyorlar. Tarih, edebiyat ve bilhassa yaşama tarzını, topyekûn beğenmiyorlar, sevmiyorlar ve reddediyorlar.²²⁸

---

²²⁵ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 139-140.

²²⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.140.

²²⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 5.

²²⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 5.

Romanın son serisinde Ayaşlı'nın ifade ettiği gibi geçmişini beğenmeyen ve reddeden isimlerin Nermin ve Muammer Bey'in diğer çocukları olan Baskın, Aydın ve Tülay karakterleri olduğunu görürüz. Batı etkisinde yabancılaşmanın oluşturduğu kırılmalardan biri aileyi beğenmeyip reddetmektir. Aile kavramının yıkılması çocukların kendi değerlerinden kopuşunun birer göstergesi haline gelir. Bu durumun neticesinde dini değerlerimizin arasında bulunan anne ve babaya saygı kavramı da kalmamıştır. Romanda da Baskın Amerika'ya eğitim için giderek ailesinden uzak yaşamı tercih eder. Tülay ve Aydın ise evi terk ederek kendi başlarına yaşamaya başlarlar. Tülay ve Aydın'ın babalarının arkasından kurduğu cümleler aileden kopuşu özetler mahiyettedir: “Kapıdan içeri giren Tülay kendini tutamıyor kahkaha ile gülüyordu. Aydın: ‘Tülay sen deli mi oldun’ dedi. ‘Yok, yok’ dedi Tülay, Bizim moruk (babalarına aralarında moruk diyorlardı) evleniyorlar da onun için gülüyorum”²²⁹

Cumhuriyet dönemiyle birlikte Batılılaşma etkisinde kalan gençler hem ailelerinden uzaklaşmış hem de manevi değerlerini tanıyamamıştır. Bu bağlamda İslam dininde yasak olan içkiyi, karakterlerin rahatlıkla tükettiğine şahit oluruz: “Biraz sonra, Tülay elinde tepsi bir şişe viski, iki şişe soda ve iki bardak beraber geldi. Tepsiyi alçak masanın üzerine koydu, kadehleri doldurdu ve iki kadın içmeye başladılar.”²³⁰

Batılılaşma ile birlikte Pertev Bey'in Torunlarının mahremiyet kavramını bilmeyip, dinen beraber yaşamaları helal olmayan kadın ve erkeklerle aynı evi paylaştıkları görülmüştür. Romanın ilerleyen kısımlarında “Şu komünist, kumarbaz, sarhoş aktör Naili...”²³¹ şeklinde tasvir edilen karakterle evlenen Tülay'ın, eşi, abisi ve abisinin eşiyle aynı evde beraber yaşadıklarına şahit oluruz:

Ev sahibi Rum madamının tabiriyle ‘miskinler’ birer birer gözlerini açıyorlardı. İlk uyuyan Aydın oldu ve Tülay'ı ayakta görünce ‘Sen kalktın mı’ dedi. Ve bir de baktı ki kahvaltı sofrası hazır, içinden üzüldü. ‘Tülaycığım, sen yoruldun, bizim için erken kalktın, ver elini öpeyim.’ Bu ara İren de uyandı ve yataktan yavaş yavaş kalktı, sırtına kirli robdöşambrını geçirdi ve Tülay'ın pişirmiş ve hazırlamış olduğu kahveyi döke döke, kocasının yatağına götürdü.²³²

²²⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 37.

²³⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 33.

²³¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 40.

²³² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 95-96.

Aydın ve İren'in Fransaya gitmesiyle yalnız kalan Tülay romanın sonlarına doğru hamile olmasına rağmen eşinden şiddet görmeye başlar: "Tülay Naili'den tirtir titriyor ve dayaktan çocuğunu düşürmek korkusundan, zavallı elleriyle karnını koruyor yumrukların ve tekmelerin karnına gelmemesine çalışıyor ve dolayısıyla dünyaya gelecek olan küçük yavrusunu muhafaza ediyordu."²³³ Yaşadığı bu olumsuzluklar neticesinde Tülay annesi Nermin'in evine dönmek zorunda kalır. Dini değerlerden uzak kalışı onun da içinde manevi boşluk oluşturmuştur. İçinde oluşan boşluktan ve günahlarından nasıl arınacağını bilmediği için annesi Nermin'den kendisini yıkamasını istemesi dikkat çeker: "Annem, annem, anneciğim, beni yıka!... diyordu bu ses. Hemen hamamı hazırladılar. Nermin kızını hamama aldı ve yıkamaya başladı. Tülay yıkanmaya doyamıyordu: Anneciğim, beni daha yıka, beyaz bizim bildiğimiz beyaz sabunla yıka, diyordu."²³⁴ Münevver Ayaşlı romana dahil olarak Tülay'ın yaşamış olduğu bu psikolojiyi şu cümlelerle anlatmaktadır: "Bu yalnız kirlerden temizlenme değil, bu bir ruhî istekti. Zavallı Tülay maddeten olduğu kadar mânen de kendini kirlenmiş hissediyordu."²³⁵ Romanda Tülay'ın annesinin evine geldikten sonra geçmişine dönük eleştiride bulunarak pişmanlığına da şahit olmaktadır: "Acaba ben deli mi idim ki; bu insanları bırakıp, bunları terk edip saadetimi başka yerlerde, başka insanlar arasında aradım?"²³⁶ Süreç içerisinde kızının yaralarının sarılması için çabalayan Nermin, kızının bir meşgalesi olsun diye seramik fırını ile uğraşmasını teklif eder. Tülay ise ondan daha farklı bir istekte bulunacaktır: "[A]ma bilmiyorsunuz ben bundan başka bir şey istiyorum, başka şey arıyorum, ben sizin gibi, teyzem gibi olmak istiyorum, kendimi, ruhumu kurtarmak istiyorum."²³⁷ Romanda Tülay'ın yaşadığı olumsuzluklardan arınmak için bir şeyhe intisap etmek istediğini görürüz. Neticede olay romanda şu şekilde anlatılmaktadır:

Fatih'e gelmişlerdi, Efendi Hazretlerinin kapısını çaldılar, kapı açıldı, önde Berrin, Arkasında Nermin ve onun arkasında kucağında bebeği, huşu içinde Tülay odaya girdiler.

Nermin: "Efendim ikinci kızımı da getirdim elinizi öpmeye, müsaade edin elinizi öpsün," dedi.

---

²³³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.149-150.

²³⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.163.

²³⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.163.

²³⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.171.

²³⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.172.

Efendi, Tülay'a çok iltifat etti, Elif'i kucağına aldı, okudu üfledi, hayırlı bir evlat, iyi bir insan olması için dualar etti.

Tülay Efendi Hazretlerinin huzurunda nefes bile alamıyor, güzel kestane gözlerini açmış, hiçbir sözünü, kelamını kaçırmıyor, dinliyordu.

Efendi de Tülay'ın bu hûşû içinde ve derin derin dinlemesini görmüş ve bir kaç kere, üstüste [üst üste] Tülay'a: 'Allah feyzini artırsın kızım,' demişti."²³⁸

Pertev Bey'in torunları olan Selmin ve Nermin de bir şeyhe intisap ederek hayatlarını düzene sokmuşlardır. Batılılaşma etkisiyle yaşadığı kayıpların neticesinde Şeyh, Mürşid ve Dede Efendi gibi karakterlerin yıkım yaşayan insanlar üzerinde etkili olup, insanları iyiye, güzele ve doğruya yönelttiklerine şahit oluruz. Tasavvuf büyüklerinin Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde yasaklanmış ve baskı altında kalmış olmalarına rağmen romanın üç serisinde de varlıklarını sürdürdüklerini ve irşatlarının kesintiye uğramadığının izleklerini görmekteyiz.

---

²³⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 173.

2.2. MEKÂN

Mekânlar, toplumların yaşama biçimlerine göre şekillenir. Toplum ile mekân arasındaki ontolojik bağ tarihsel süreç ile birlikte o sürece bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla her mekan toplumların da kimliğini yansıtır diyebiliriz. Bu bağlamda tasavvufun hayata sunduğu az yemek, az uyumak, az konuşmak vb. gibi yaşama biçimi mekâna da sirayet etmiştir. Bu yaşama biçimine göre mekânlar nasibini alarak sade, gösterişten uzak ve mütevazî olarak şekillenir. Nitekim Münevver Ayaşlı da romanlarında karakterlerinin dönüşüm ve değişimlerine bağlı şekilde tasavvufi mekânlara yer vermiş ve Batılılaşma etkisiyle o mekânların kaybolmasına da dikkat çekmiştir. Ayaşlı'nın romanlarında karakterlerin kendi dini ve tasavvufi özelliklerden uzak oluşuyla mekânların bozulması aynı doğrultudadır. Karakterler tasavvufun sunduğu yaşama biçimine yaklaştıkça mekânların da bu doğrultuda değişerek düzeldiğini görürüz.

“Pertev Bey’in Üç Kızı” adlı romanda Osmanlı'nın son dönemini yansıtan evlerin tasvir edildiğine şahit oluruz. Bu evlerin Osmanlı dönemi gibi ihtişamı ve görkemi dikkat çekmektedir. Ancak bununla birlikte son dönem Batılılaşma etkisiyle mekânların değişmeye başladığının izlekleri de görülür. Bu bağlamda romanda tasvir edilen evlerin tasavvufi öğretilerden uzak kalışın sinyallerini veren, daha çok Batılılaşma etkisindeki mekânlar olduğuna şahit oluruz: “Miralay Pertev Bey, haremi, üç kızı ve kalabalık mahiyeti yani ev halkı ile Moda’da ‘İngiliz Evi’ dedikleri, fakat haddi zatında zengin bir Rum’a âid olan bir evde oturuyordu.”²³⁹ Romandan hareketle “Memâlik-i Osmaniyeye gelip yerleşen ve ticaretle ilgilenen İngilizler’in benimsedikleri bir tarz”²⁴⁰ olan bu evlerin içinin de yine o doğrultuda şekillendiği görülür. Bu duruma örnek olarak müslüman ailelerinin evlerinde göremeyeceğimiz müzik odasına ve bir köpeğin evin içinde yaşamasına şahit olmaktayız: “Selmin’in o katta ayrıca kendi salonu, müzik ve ders odası gibi kullandığı gayet süslü güzel bir büyük odası vardı. Çok sevdiği fino köpeği ‘joli’ de sepetinde o odada hayat sürerdi.”²⁴¹ Nitekim Batılılaşma etkisiyle aynı zamanda müzik aletlerine olan ilginin de Batı menşeli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Selmin’e ait bir piyanonun evde

²³⁹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 5.

²⁴⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 6.

²⁴¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 6.

oluşu da dikkat çekicidir: Selmin, “Yukarıda kendi eski odasına yerleşti yanına vefakar ‘joli’sini aldı. Günde saatlerce piyona [piyano] çalmaya başladı.”²⁴² Piyano çalmakta ustalaşmış olan Selmin’in İslam’ın kutsalı olan Kuran-ı Kerim’e yabancı kaldığı da bilinir. Bu bağlamda Karanfil Kalfa’nın odasında asılı duran Kuran-ı Kerim şu şekilde tasvir edilmiştir:

Beyaz duvarda, mum ışığında alaca karanlıkta. Selmin Karanfil Kalfa’nın başucunda asılı yüksekte Kur’an gördü:

‘Bacıcığım, başının ucunda yüksekte asılı olan Kur’an değil mi?’

‘Elbette Kur’an, ayol insanın başının ucunda Kur’andan başka ne olur?’

Selmin:

‘Ne olur bacıcığım, bana Kur’an da öğret!’ dedi.²⁴³

Osmanlı’nın ihtişamının Batılılaşma etkisiyle kaybedilmesi, romanda aynı doğrultuda olarak mekânların da değişmesine sebebiyet vermiştir. Maddi durumları kötüye giden Pertev Bey ailesinin çözüm olarak daha küçük bir eve yerleşmesi ve eşyalarını satması bu duruma örnektir diyebiliriz. Ayaşlı romana dahil olarak Türk evlerinin bozuluşunu bereketini kaybedişleriyle özdeşleştirerek şu cümlelerle anlatır: “Türk evleri boşalıyor... Bunlar 600 senelik, ne gazalar pahasına toplanmış Osmanlı serveti, Osmanlı hazinesiydi. Bu kıymetler birer birer sokağa dökülüyordu. Adeta Osmanlı bereketinin sonu gelmişti.”²⁴⁴ Osmanlı’nın son döneminden başlayarak Batılılaşma etkisinde kalan karakterlerin yaşama alanları git gide küçüldüğü görülür. Köşkte kalan Selmin ve ailesi bu doğrultuda küçük bir eve yerleşmişlerdir. Daha sonra ise Selmin, babası tarafından evden kovulmasıyla metresi olacağı patronunun tuttuğu bir otel odasına yerleştiğine şahit oluruz: “Hemen Gani Bey telefona sarıldı, Tokatlıyan otelini buldu, “resepsiyona” talimat vermeye başladı: Dün akşamki gibi değil, güzel bir oda isterim, banyosu olsun, solonu olsun, lüks olsun, her şeyi her şeyi olsun!...”²⁴⁵ İnsanların mekânları, mekânların da insanları dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Nitekim, Selmin’in otel odasına düşüşüyle, dini değerlerinden tamamen uzak şekilde metres hayatı yaşamaya başlaması aynı doğrultudadır. Selmin’in düştüğü durumun geride bıraktığı evini de olumsuz etkilediği görülür. Ayaşlı bu olumsuz etkiyi şu cümlelerle okuyucuya aktarmıştır: “Şekerci Cemil Bey sokağındaki evde ise bu

²⁴² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 41.

²⁴³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 50.

²⁴⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 55.

²⁴⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 71.

manevi sarsıntıdan Pertev Bey daha da hastalanmış, Azize Hanım çok zayıflamış, çok meyus ve mükedder, artık yüzü hiç gülmüyordu...’’²⁴⁶

Selmin’in otel odasından sonra Gani Beyle apartmanda yaşamaya başladıkları da bilindir. Ayaşlı romanda, Gani ve Selmin’in yerleştikleri apartman hayatını metres hayatı yaşayan insanların bir araya gelerek içkili eğlenceler yaptığı, eşlerinden gizli açılan gayri meşru mekânlar olarak tasvir etmiştir:

Yani ya, yarın akşam iki arkadaşım gelecek de madamlarıyla beraber, şey işte, şey canım, şey!... Yani metresleriyle... İki de ecnebi madam, lisan da biliyorlar. Öle âdi değiller. Sen de metreslerle dostluk kurarsın, bunu senden istiyorum. Çok zengin çok güzel bofe de isterim, hani kuş sütü eksik olmasın. Bol içki bol meze envai türlü meze isterim.²⁴⁷

Selmin’in, dahil olmak zorunda kaldığı bu maneviyatsız mekânlarda huzuru bulamadığı görülür. Annesi ve babasının yaşadığı manevi sarsıntının daha şiddetlisini kendisi yaşamış, dini değerlerden uzak ve maneviyattan habersiz bu apartmanın içinde memnun olmadığı bir hayat sürmüştür. Yazar, karakterin bu memnuniyetsizliğini misafir geldiğinde onları ağırlamak için tercih ettiği kıyafetlerinden yola çıkarak okuyucuya aktarır:

Ve misafirleri bir saate yakın beklettikten, Gani Bey’e bir hayli ter döktürdükten sonra, gayet sade, siyah bir elbise giyinmiş, boynuna tek bir sıra inci takmış, ondan başka üzerine tek bir elmas takmamış. (Halbuki Gani Bey ufak tefek ona epey bir elmas almıştı.) Hemen hemen Hiç boyanmamış, marabetler gibi gayet mahzun matem havası içinde misafirlere çıktı.²⁴⁸

Gani Beyle ayrıldıktan sonra ise Selmin’in pansiyona yerleştiği bilinmektedir. Batılılaşma ile birlikte insanların düştüğü gayri ahlaki durumların iş ahlakına da yansımalarını görürüz. Bu bağlamda yazar değeri düşük mekanların romanda haddinden fazla parayla kiralanmaya başladığını da vurgular. Nitekim Selmin’in kaldığı pansiyonda düştüğü durumu şu cümlelerle anlatmıştır: “Hakikaten Selmin, pansiyonda en yüksek kirayı verdiği halde en fena, en karanlık, en küflü kokulu odada oturuyordu.”²⁴⁹ Aynı zamanda bu pansiyondan hareketle Ayaşlı, Selmin karakterinin ikinci defa bir metres hayatına başlamasını yeni yaşadığı mekanla da örtüştürerek

²⁴⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.74.

²⁴⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.101.

²⁴⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.102.

²⁴⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.114.

okuyucuya yansıttığını görmekteyiz. Bu bağlamda romanın ilerleyen kısımlarında metresi olacağı Cavidan’la aynı pansiyonu paylaştığı ve onun yanına taşınma süreci şu şekilde ifade edilir: “Selmin o gece orada kaldı. Ertesi gün Cavidan, Selmin’in bodrum katındaki karanlık ve küf kokulu odasından eşyalarını, yukarıdaki kendi odasına taşıyordu.”²⁵⁰ Selmin’in pansiyona yerleşmesi ile ikinci defa metres hayatına düşüşünü aynı doğrultuda kaleme alan anlatıcı, dini değerlerinden uzak olan Selmin’in manevi boşluğunu romana dahil olarak şu cümlelerle ifade etmiştir: “Bütün bunlardan ne annesinin, ne de kardeşlerinin haberi vardı. Allah hiç kimseye, bir cemiyete, hiçbir millete manevi çöküntü vermesin!...”²⁵¹ Biz devamında ise Ayaşlı’nın, köşkten otele, apartman hayatına ve sonrasında pansiyona düşüp Selmin’in metres olmasını, yani yaşadığı bu manevi çöküntüyü Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüyle bağdaştırdığını da görmekteyiz: “Elbette enkaz altında kalacaktır kurbanlar. Şaka mı bu koca imparatorluk çöktü ve beraberinde kimleri ve neleri çökertti ve altında ezdi.”²⁵² Münevver Ayaşlı Selmin’in düştüğü manevi çöküntüyle birlikte içinde bulunduğu mekânları yaşadığı hayatla örtüştürmekle kalmayıp, bir de bu mekanlara karşı olumsuz tasvirlerde bulunarak okuyucu üzerinde de bu mekânlara karşı negatif etkiler bırakmıştır: “Demek Cavidan’ın Beyrut’a gittiği parlak işi dahi olsa, bu pis pansiyondan, Parmakkapı’dan ayrılamayacaklardı. Cavidan bir hafta içinde pasaportunu yaptırdı, hazırlandı, biletini aldı ve gitti. Selmin şimdi o kötü pansiyonda, o sefil odada yapayalnızdı.”²⁵³ Nitekim romanın ilerleyen kısımlarında da Selmin’in bu mekanda iç huzurunu bulamadığını ve halinden memnunsuz bir hayat sürdürdüğünü aldığı kararlar üzerinden görmekteyiz. Bu bağlamda Cavidan’ın yurtdışına çıkışı ve geri dönmeyişi üzerine Selmin’in pansiyondan ayrıldığını Ayaşlı, “bu nefret ettiği pansiyonu terk etmeye karar verdi”²⁵⁴ diyerek okuyucuya aktarmıştır.

Mekânlar insanları, insanlar da mekânları inşa etmektedir. Münevver Ayaşlı kötü mekânları romanda ele alırken otel odası, apartman ve pansiyon gibi küçük, kapalı mekânlar şeklinde tercih ettiği dikkat çekmektedir. Selmin’in bu mekânlar içerisindeki sıkışmışlığı, psikolojik durumu ve manevi boşluktan doğan huzursuzluğu

---

²⁵⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 117.

²⁵¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 117.

²⁵² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 117.

²⁵³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 144.

²⁵⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 146.

yine mekânlar ile uyumlu şekilde resmedilmiştir. Dahası, Selmin'in romanda kötü mekânların ve o mekânları inşaa eden insanların etkisiyle dini değerlerinden uzak kaldığını ve dolayısıyla da mutsuz bir hayat sürdüğünü söyleyebiliriz. Öte yandan, Selmin'in tasavvufla karşılaşmasına giden yolda ilk olarak önüne çıkan mekânın geleneği ve Osmanlı mütevaziliğini temsil eden bir konak olması da yine yazarın mekâna olan vurgusunu göstermektedir:

Beşiktaş'ta ev ararken, ıhlamura giderken, bahçe içerisinde büyük bir konağın, selâmlık kısmında, camda kiralık yazısını gördü. Konağın kapısını çaldı, terbiyeli bir kız çocuğu kapıyı açtı. "Evet efendim, selamlık kiralıktır. Buyrunuz gezdireyim," dedi. Terbiyeli evlatlık kızla selamlığı gezdiler. Selmin çok beğendi, bayıldı ve hemen tuttu.²⁵⁵

Ayaşlı'nın, Selmin'in yeni tanıştığı ve şeyhiyle karşılaşacağı bu evin iç mekânını ve dış mekânını ayrıntılı şekilde tasvir ettiği görülür:

Bu güzel, müstakil bir evdi. Üç büyük odası, bir sofası, aşağı katta bir taşlık, bir kahve ocağı ve yine oturulabilecek gibi iki odası vardı. Beyaz boyalı kafesli güzel evi; bütün menekşe gülleri, hanımelleri kaplamıştı. Konağın büyük bahçesinden yüksek duvarlarla ayrılmış küçük bir bahçesi de vardı. Bu sevimli, cana yakın evin kirası da, o mendebur pansiyon odasından daha ehvendi.²⁵⁶

Ayaşlı, mekânla Selmin'in neşesinin aynı doğrultuda özdeşleştirir. Selmin'in yeni taşındığı mekânla birlikte değişmeye başladığının izlekleri görülür. Bu durum mekânın sevimli, cana yakın olarak tasvir edilmesi ve evin sahiplerinin de samimiyetle onu karşılamalarının etkisiyle olmuştur:

Ev sahibesi hanımefendi, Sultan Abdülhamid'in kilerci başlarından birinin gelini idi. Kendisi de Gürcü ve saraylı idi. İlk görüşte birbirlerini çok sevdiler. Selmin'e ev sahibi hanım: 'Hanımefendi kızım, güzel hanımefendi' diye hitap ediyordu. Selmin, bu saraylı Gürcü Hanımefendiyi çok sevdi, zira onu çok sevdiği merhum halası Nuhbe Hanımefendiye benzetiyordu.²⁵⁷

Ayaşlı, Selmin'in mekânı değiştirmesini hayatındaki büyük bir değişiklik olarak görmüş ve evi tuttuktan sonraki neşesini de ifade ederek, Azize Hanım üzerinden bu değişikliği şu cümlelerle vurgulamıştır: "Selmin akşam yemeğine annesine gitti. Her zamandan daha neşeli, daha keyifli idi. Yemekte: 'Anneciğim ben

²⁵⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 146.

²⁵⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 146.

²⁵⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 146-147.

Karanfil dadımı yanıma almak istiyorum, müsaade eder misiniz,' dedi. 'Peki kızım, iyi olur,' dedi. Azize Hanım, Selmin'in hayatında büyük bir değişiklik olduğunu anladı."²⁵⁸ Selmin de nitekim romanda babası onu kovduğu zaman bu yer gibi güzel gidecek bir yeri olsaydı böyle olmazdı diye aklından geçirmektedir. Romanın ilerleyen kısımlarında ise Karanfil Kalfayı yanına alan Selmin'in yeni yerleştiği semtte türbe olduğunu ve ziyaret edilmemesinin hürmetsizlik olacağını Karanfil Kalfa üzerinden öğrenir: "Küçük Hanım, Şenlik Dede bu yakınlarda imiş, olmaz gitmezsek hürmetsizlik olur, edep harici olur, o bu semtin evliyası, muhakkak onu ziyaret edelim."²⁵⁹ Ayaşlı, buradan hareketle Batılılaşma etkisinde kalan vatanın kendi evliyasıyla arasında mecbur olarak koyduğu mesafeye dikkat çekmiştir. Bu bağlamda dönemin CHP iktidarını eleştirir:

Nazarı dikkati celbetmeden korka korka arka yollardan Şenlik Dedeye gitiler, gitmezden evvel bakkaldan mum da aldılar. En büyük gizlilikle ancak gidebildiler. O zamanlar 'dark age' karanlık zamanlarda, mazallah biri görse ve ihbar etse, doğru ağır ceza mahkemesine, Şenlik Dede'ye vardıklarında Şenlik Dedeyi gamlı, kasvetli ve kapkaranlık buldular. Örümcek içinde, toz, kir içinde idi, kapısına da kocaman kör bir kilit vurmuşlardı. Diriye kafi değildi ölüye de kilit vuruyorlardı. C.H.P. Türkiyesinde.²⁶⁰

Ayaşlı, Şenlik Dede'nin bulunduğu semte şenlik ve huzur verdiğini de vurgulayarak mekânların huzurunu evliyalar üzerinden tanımlamıştır: "İsmi Üstünde Şenlik Dede kendisine gelenlere, mahallesine, memleketine, dünyasına şenlik verecekti benim güzel Şenlik Dedem."²⁶¹ Karanfil Kalfa'dan sonra ise biz romanın ilerleyen kısımlarında Şenlik Dede'nin varlığından haber alan Bezmiyar Kalfa'nın da Selmin'in yaşadığı yere taşınmak istediğini görürüz. Ayaşlı, Bezmiyar Kalfa üzerinden apartman hayatının insanda yarattığı bunalıma dikkat çeker: "Ben de Selmin Hanımın yanına gideceğim, sağ olsun Berrin Hanım, nereden buldu bu deliği, diyordu küçük apartman için. Ne ezan sesi işitiliyor ne minare görüyor."²⁶² Bezmiyar Kalfa, Selmin'in yaşadığı mekânda bulunan evliyaların o mekâna huzur ve tat verdiğine inanmıştır. Bu durumun yansımaları romanda şu cümlelerden anlamaktayız:

---

²⁵⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 147.

²⁵⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 149.

²⁶⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 150.

²⁶¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 150.

²⁶² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 156.

“Beşiktaş’ta evliyalar varmış. Şenlik Dede varmış, evlere hep şenlik verirmiş. Tuz Baba varmış, yemeklere tad, tuz koyarmış.”²⁶³

Dini değerlerine uygun yaşam süren ve geleneksel bir bakışa sahip olan insanların inşa ettiği mekânların ahlaki bir karşılığı olduğu görülür.²⁶⁴ Bu yaşantıya sahip olan insanların içinde bulunduğu evleri de, modern insanın tabiattan kopuk apartman hayatı sürdürmelerinin aksine, tabiatla irtibat halindeki kişilerin yaşadığı bahçeli ve mahremiyete uygun mekânlar olması dikkat çekicidir. Münevver Ayaşlı bu bağlamda, türbelere kilit vurup, ilgisiz bir şekilde bırakarak kötü duruma getirenlere karşılık, Selmin’in yeni yerleştiği evi oldukça düzenli tanıtmıştır. Türbelerdeki oluşan manevi havayı bu mekâna taşımış olmakla birlikte, tabiatla iç içe olan evin ve çevresinin tasvirlerini yaparak mekânın okuyucu üzerinde olumlu etkiler bırakmasına sebep olur:

Bu küçük odayı büyük bir zevkle pek güzel döşedi. Kendi yatak odasından, uzakta biraz deniz de görünüyordu. Penceresine kadar hanımeli ve yasemin de yükselmişti. Mis gibi kokuyordu odası. Küçük bahçeyi temizletti. Gülleri, yaseminleri, hanımellerini kendi eliyle budadı. ...Çiçekler çoşmuştu, cümbüş ediyorlardı ve Selmin’e şükran borcunu ödüyorlardı. Çiçekler sanki Selmin için bayram ediyorlardı. Baharda yine çoştular, çoştular. Görülecek şeydi.²⁶⁵

Mekân, kahraman üzerindeki etkisiyle karakterinin şekillenmesi noktasında önemli bir yer tutmaktadır.²⁶⁶ Mekânın etkilediği kahraman, içerisinde bulunduğu çevre ile bütünleşerek yaşantısını da değiştirir ya da mekâna göre şekillenir diyebiliriz. Bu bağlamda mekânların kendine ait ruhu ve maneviyatı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla o mekânın maneviyatı içerisinde bulunan insanları da kuşatıp, etkileyecektir. Münevver Ayaşlı’nın buradan hareketle Selmin’in tuttuğu evi ve çevresini onun hakikate uyanışında bir vesile olarak gördüğünü şu cümlelerden hareketle anlamaktayız:

Selmin’in Beşiktaş’taki güzel evine pek yakın güzel şirin küçük bir mescit vardı. Bir hatun, mübarek bir hatun yaptırmıştı. Gülfem Hatun Camii mi ne? Öyle bir şey. Minaresi Selmin’in yatak odasına pek yakındı. Ve Selmin’i sabah namazına uyandırıyor. Bu uyanış hakiki bir uyanıştı. Bu İsrail’in

²⁶³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 156.

²⁶⁴ Ayşegül Sekman, “Mustafa Kutlu’nun Mekan Algısı,” **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 25.

²⁶⁵ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 147.

²⁶⁶ Ayşegül Sekman, “Mustafa Kutlu’nun Mekan Algısı,” **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 19.

sûru gibi ölülerini diriltiyordu. Bu ezan-ı Muhammedi, insanları hakikate tek hakikat olan hakikat-i Muhammediyye'ye uyandırıyor.²⁶⁷

Münevver Ayaşlı, romanın devamında ise Selmin karakteri üzerinden minarelerin sesinin ulaştığı evlerin ışıklarının yanmasına dikkat çekerek Müslüman mahallesinin portresini okurun gözlerinde canlandırmaktadır: “Selmin ezanı duyar duymaz uyanır, yatağında doğrulur, perdesini aralar, etrafına bakınırdı. Komşu bahçelerde tek tek ışıklar yanardı. Sûr üfürülmüştü, Müminler uyanıyorlar yeniden diriliyorlardı.”²⁶⁸ Bu mekanda Ayaşlı caminin minaresinden yayılan Ezan-ı Muhammedi'nin adeta tüm insanları, hayvanları, nebatları ve eşyaları hakikate uyandırdığını da ifade eder: “Yalnız ölüler karanlıkta ve uykuda idiler. İnsanlardan sonra güneş de yeniden her sabah doğuyordu. Ezan-ı Muhammedi her sabah insanları, hayvanları, nebatları ve eşyayı uyandırıyor, salâha ve felâha çağırıyordu.”²⁶⁹ Ayaşlı'nın tasvir ettiği bu mekânı köklerini Abdulhamid'e dayanmış, Batılılaşma etkisinden korunan insanların sahip olduğu mütevazî, samimi ve bozulmamış mekân olarak ele aldığı dikkat çekmektedir. Bu mekânın ve içindeki insanların romanda korunmuş olması bir şeyhin o mekânda yaşamasıyla ilişkilendirildiği görülür. Bu durumun izleklerinin Dede Efendi'nin Kur'an okuyuşu ve ney üfleyişi üzerinden şu cümlelerle verildiğine şahit oluruz:

Konağın diğer bahçesinde bir küçük ev daha vardı. Her sabah namazında orada da bir ışık uyanırdı. Işık, uzun zaman devam eder ve lâtif bir sesle Kur'anı Kerim okunur, sonra da bu ses bir nefes gibi gelirdi. Selmin, sesi ilk defa duymasına rağmen, sesi tanıdı, ses yabancı değildi, ezelden aşına bir ses idi bu ses... Bu içi boşalmış vatani aslî olan kamışlıktan ayrı düşmüş bir kamışın feryadı, ayrılıklardan şikayeti ve yalnızlara yâr, dertlilere deva, zehire tiryak olan ney sesi idi bu. Selmin için bir kurtuluş sesi, imdada cevap veren bir sestî bu. İnce, zarîf bir yolu, Allah'a giden yolu gösteren sestî bu...²⁷⁰

Selmin bahçesinin öbür ucunda, eski bir arabalığın üzerinde oturan Dede Efendi ile tanıştıktan sonra o mekânın ruhuna ve yaşantısına daha çok nüfus eder. Ayaşlı, tekkeler kapandıktan sonra çevresindeki insanların ısrarı üzerine Dede Efendi'nin orada kaldığını okuyucuya aktarır. Bu bağlamda, her ne kadar tekkeler

²⁶⁷ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 179.

²⁶⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 179.

²⁶⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 179.

²⁷⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 179-180.

kapatılmış olsa da Dede Efendi'nin bulunduğu mekânı tekkelere benzeyen bir maneviyatla donattığı görülmektedir. Dolayısıyla dönemin baskısından dolayı bu mekânların gizli yerler olduğu dikkat çeker. Ancak mekânların tasavvufi öğretilerle dünya malına ehemmiyet verilmeden sade döşenip, düzenlenmiş manevi mekânlar olarak ele alındığı görülmektedir: “Zira Selmin geldikçe, her zaman yukarıda, yıldızlı takımları olan, ağır ipekli perdeleri daima kapalı duran misafir odasına aldılar. Fakat bu küçük odanın ruhaniyeti başka idi. Ne kadar sevimli ve insana sükûn veriyordu.”²⁷¹ Bu bağlamda Dede Efendi'nin odada oturduğu yerin ve sofranın vurgulanması da hem sade ve gösterişsiz, hem de dergah havasını veren bir görünüme sahip mekânın izleklerini okuyucuya vermektedir: “Dede Efendi, üstüste [üst üste] konmuş yer minderlerinin üzerinde yerde oturuyordu. (...) Sofraya oturdular, yer sofrası idi. Derviş olmayan evlerde buna hamur sofrası derler ve üzerinde yufka açarlar.”²⁷²

“Pertev Bey'in İki Kızı” adlı romana geldiğimizde ise biz Selmin'in içinde bulunduğu mekânın Osmanlı evine benzetildiğini görmekteyiz. Selmin'in yaşadığı maneviyatla mekânı birleştiren Ayaşlı'nın bu romanında, o mekânın bozulmamasının ve maneviyatındaki etkisinin Dede Efendi'den kaynaklı olduğunu görmekteyiz: “Bu küçük evde herkes memnun ve mesuttu, çünkü Osmanlı hayatı yaşıyorlardı. Sanki çöl ortasında burası vaha idi. Kavrulmuş ve çorak gönüller ortasında yeşillik ve taze filiz, seven ve sevilen gönüllere serinlik ve huzur veren bir hava gibi idi.”²⁷³ Selmin'in önceki hayatında odasında bulunan köpeğinin ve Batı menşeli piyanosunun yerini kedisinin ve tasavvufi müziğin alması da dikkat çekicidir: “Dede Efendiyle beraber Tanbur ve Rebab çalıyordu. (...) Dede Efendi varken odaya girmek bir imtiyazdı. En imtiyazlı Selminin [Selmin'in] beyaz kedisi Gelin idi. Efendi Gelini çok seviyordu, zaten Gelin ismini kediye Efendi takmıştı.”²⁷⁴ Serinin ikinci romanında hastalanan ve yataktan kalkamayan Selmin'in mekan algısının daha metafizik bir düzleme çekildiği de görülür. Bu bağlamda yazar Selmin'in başka bir aleme doğru yolculuğunu Hz. Meryem'i görmesiyle rüyaları üzerinden verdiğine şahit oluruz. Nitekim romanda Dede Efendi bu rüyayı Kuran-ı Kerim'den²⁷⁵ hareketle Selmin'e şu şekilde anlatmıştır:

---

²⁷¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 182.

²⁷² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 182.

²⁷³ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 7.

²⁷⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 7-8.

²⁷⁵ Bkz., Kuran-ı Kerim, Âl-i İmrân 36-37.

Dede Efendi dedi: Adını Meryem koydum. Onun ve zürriyetinin mel'un şeytanın şerrinden korunmasını sana bıraktım. (âyet 37) Tanrısı onu hüsnü kabul ile karşıladı. Ve pek güzel yetiştirdi. Zekeriya'yı [Zekeriya'yı] ona bakmağa memur etti. Zekeriya (onu görmek için) mihraba girdikçe onun yanında yiyecekler bulur ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor? dedikçe (Meryem) Allah tarafından derdi. Allah dilediğine sayısız rızık verir."²⁷⁶

Romanda zikredilen bu ayet Âli İmrân Suresinde şu şekilde geçmektedir:

Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumuna bırakıyorum. Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem, Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."²⁷⁷

Selmin'in gördüğü rüyalar üzerinden dünya mekânını değiştireceğini ve metafizik bağlamda artık Hz. Meryem makamı ile bir maneviyatla cennete gideceğinin izlekleri verilmiştir. Selmin' ise dünya yolculuğunun kemale erdiğini, Dede Efendi'nin görevinin bitişiyle oradan ayrılışı üzerine şu cümlelerden anlamaktayız: "Bize destûr, dedi. Kapıdan çıkarken tekrar başkesti ve: 'Hû, efendim Hû' dedi. Kayıp oldu yok oluverdi."²⁷⁸ Ayaşlı aynı zamanda Dede Efendi'nin Hû demesi ile birlikte mekânın metafizik bağlamda maneviyatını da ele almıştır: "Bu Hû dediği nefeste sanki cennet meltemi esti ve cennet kokusu geldi."²⁷⁹ Selmin'in ise somut bedenden ve mekândan sıyrılarak artık öbür dünyaya geçişini şu cümlelerle anlatır: "Selmin içinde ukde olan geçmişteki hayatı idi. İkrar verip tarikata girdikten sonra, büsbütün şiddetlenmiş, fikri sabit halini almıştı."²⁸⁰ Selmin'in öbür dünyaya göç edişiyle beraber, Dede Efendi'nin de mekândan sır oluşu dikkat çeker. Selmin ile birlikte tasavvufi mekânların etkisiyle olgunlaşmasında bu mekânların da önemine şahit olmaktayız.

Pertev Bey'in diğer kızları olan Berrin ve Nermin'e geldiğimizde ise onların da mekânlar üzerinden benzer bir değişim yaşadıklarını söyleyebiliriz. Nitekim Batılılaşma etkisinde kalan evlerin çocukları, yabancı dadılar tarafından büyütülmesiyle birlikte odalarının da ona göre dizayn edildiği görülür. Ayaşlı da

²⁷⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.18.

²⁷⁷ Bkz., Kuran-ı Kerim, Âl-i İmrân, 36/37.

²⁷⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.18.

²⁷⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.18- 19.

²⁸⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.19.

romanında bunu eleştirmekten geri durmaz ve romanda Berrin ve Nermin'in ecnebi dadılar etkisinde şekillenmiş olan odalarının tasvirlerini şu şekilde aktarır:

Çocukların yattıkları odasında Kur'an mı vardı? Hayır, yalnız Matmazel Durand'ın Meryem Ana ve Hazreti İsa tasvirleri ve istavrozu vardı. Selmin değil, fakat Matmazel Durand kalsaydı Berrin'in katolik olma ihtimali pek kuvvetliydi. Hâlâ Nermin'in yattığı odada Ortodoks'lara mahsus Meryem Ana kandili yanıyordu. Nermin'in ilk gördüğü ve fark ettiği ışık, Rum ikonası önünde yanan hafif, titrek bir zeytinyağı kandili idi. Bu çocukların, yaşadıkları ve teneffüs ettikleri odalarda, İslam değil, Katolik ve Ortodoks tesiri ve havası vardı.²⁸¹

Osmanlının son dönemlerinde Batılılaşma etkisiyle birlikte, konak hayatından, apartman hayatına geçişin izlekleri görülür. Bu yeni ideoloji, geleneksel yapı tarzını reddetmiş ve daha çok mekânın estetiğinden uzak, fonksiyonel bir tipolojiyi benimsemiştir. Geleneksel hayatta dini yaşamla şekillenmiş, tabiatla iç içe olan evler yerine modern dönemde daha küçük ve ticaret amaçlı apartmanlar inşa edilir. Buradan hareketle romanda da Pertev Bey'in ailesi yaşadığı ekonomik sıkıntıdan dolayı küçük bir eve yerleşmek zorunda kalacaktır. Nitekim Berrin'in aldığı bu karar okuyucuya şöyle aktarılır: "Anneciğim, evvela bu evi terk edelim, bu ev bizim için hem büyük ve çok pahalı, daha küçük, daha ucuz bir eve çıkalım..."²⁸² Neticesinde ise aile halkı da mecbur olarak durumu kabul etmiştir. Ayaşlı, Pertev Bey ailesinin yerleşeceği yeni evi şu cümlelerle okuyucuya tasvir edecektir: "Nihayet Kadıköy Bahariye'de Şekerci Cemil Bey sokağında, iki oda, bir sofa sefertası gibi denilen evlerden bir ev buldular ve tuttular."²⁸³ Ev, maddi manevi yaşama biçimlerini inşa eden toplumun önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla toplumların dini değerlerinin içerisinde insan ilişkileri, mekânların niteliklerini de belirler. Bu yönüyle mekânlar toplumların hayat tarzını ve dünya görüşünü de yansıtan yerlerdir diyebiliriz.

Ayaşlı, Pertev Bey ve ailesinin yerleştiği yeni evini, çevresindeki komşular üzerinden anlatarak mekânın değerini okuyucuya aktarır. Nitekim yerleştikleri semtin insanları da Batı etkisindeki mekânla birlikte yozlaşmış, İslamda önemli yer arz eden komşuluk adabından uzak kişiler olduğu görülür: "Komşular ve bütün mahalle halkı, Pertev Bey ve ailesiyle hâlâ son derece meşgul oluyorlardı. Komşular, mutfağın açık

²⁸¹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 47.

²⁸² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 56.

²⁸³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 57.

penceresinden Karanfil Kalfa'ya sesleniyorlardı: Bacı hanım, bacı hanım, hanımefendiye sefa geldiğine, güle güle oturuna geleceğiz kabul günü var mı?”²⁸⁴ Yıldızlı salon takımlarını merak ettikleri için geleceklerini anlayan Karanfil Kalfa ise o takımları sattıklarını ifade ederek gelmemelerini dile getirmiştir. Ancak komşular gelmek için kararludur ve bu sefer de, “Efendim, ziyaretinize gelecektik, tenezzül edip bizi kabul etmediniz, bacı hanım âlalen yüzümüze ‘gelmeyin’ dedi.”²⁸⁵ şeklinde Azize Hanımı sıkıştırmışlardır. Ayaşlı, komşuların vaziyetten doğan bu durumlarını şu cümlelerle okuyucuya aktarır: “Komşu hanımlar, hırslarına, bütün arzularına rağmen bir türlü Pertev Bey’in evinin içine giremiyorlar hepsini büsbütün bir hırs basıyor. Ve çirkin, çirkin söyleniyorlardı: “Sanki vaziyetlerini bilmiyoruz, bakkala, kasaba gırtlığa kadar borç içindeler, yine burunları Kafdağı’nda, bir kibir, bir kibir...”²⁸⁶ Romanın ilerleyen kısımlarında ise Ayaşlı, yeni ideolojinin inşa ettiği mekânları ve o mekânların insanlarını burjuva olarak tanımlar. Bu mekânların neticesinde var olan ideolojiyi komşuları üzerinden şu cümlelerle eleştirmektedir:

‘İşini bilmez, adresini bilmez.’ Bu işini hesabını bilen orta sınıf, orta takımın, yani rahat burjuvanın en çok kullandığı silahtı. ‘Bu işini bilmez, hesabını, kitabını bilmez’ sloganını, bu silahını her iki tarafa da hem ‘aristokrasiye’ yani kibarlara hem halka köylüye kullanırdı. İşini bilmez, hesabını bilmez, ne demektir? İş, büyük çarkın nizam ve intizam içinde pürüzsüz yürümesi demektir. İş, değirmene gelen suyun bol, temiz kafi miktarda olmasıdır. Çark muntazam işlerse, kademe kademe herkes nasibini, kısmetini alır. Su bol, gür ve temiz akarsa kana kana, doya doya suyunu içer. Yoksa iplik gibi su akan musluktan, kavga, dövüş ve kim kuvvetli becerikli ise suyu o doldurur. Bozuk düzen, nizamsız bir dünyada işini yoluna koyan, muhakkak başka birinin hakkını alan, başkasının sırtından geçinen, başkalarına yük olanlardır.²⁸⁷

Mekânın etkisinde birey veya toplum o mekânın inşaa ettiği kültürel düzeyde bir kimlik oluşturmaktadır.²⁸⁸ Dolayısıyla mekân, insan karakteri için önemli bir değişkendir. Bireyler, mekânlarla kurdukları ilişkiler ve onlara yükledikleri anlamlar doğrultusunda kendi kimliklerini oluştururlar. Bu bağlamda, burjuva sınıfının yaşadığı bir mahalleye yerleşen Pertev Bey’in ailesi, küçük kızı Nermin’i bu mahallenin bir

²⁸⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 59.

²⁸⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 60.

²⁸⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 60.

²⁸⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 60-61.

²⁸⁸ Erol Erkan, “Ev Mimarisinin Aile ve Dini Hayat Açısından Önemi / The Importance of Home Architecture in terms of Family and Religious Life / أهمية العمارة المنزلية للأسرة والحياة الديني” **İlahiyat Akademi Dergisi**, S.11, Temmuz 2020, s. 76.

parçası olan ve kimliğinin oluşmasından önemli bir yer teşkil eden mahalle mektebinde eğitime verir. Nermin'in aldığı eğitiminden olumsuz etkilendiği görülmüştür: "Nermin de mahalle mektebine devam ediyor, fakat annesiyle mektebi arasında daimi bir anlaşmazlık oluyordu."²⁸⁹Ayaşlı bu durumdan rahatsız olan Azize Hanım'ın endişesini ise şu cümlelerle yansıtmıştır: "Vallahi, bu çocuğun söylediklerinden bir şey anlamıyorum. Nermin eve, bizden olmayan bir zihniyet, bir lehçe getiriyordu."²⁹⁰

Romanın ilerleyen kısımlarında ise Pertev Bey'in ailesinin Berrin'in kazancının artmasıyla Beyoğlu'ndaki bir apartmana yerleştikleri görülmüştür: "Berrin, Pangaltı'da yan sokakların birinde üç odalı bir apartman buldu, pazarlık etti, tuttu."²⁹¹ Dinin, insan ilişkilerini etkileyen önemli bir anlam ifade ettiğini belirtmiştik. Bununla birlikte mekânı ve mimariyi de şekillendirerek insan ve çevresini kendi dünya görüşüyle birlikte organize edip inşa ettiğini de söyleyebiliriz.²⁹² Dolayısıyla insan kendi dininin inşa ettiği mekânda, mimari ve inanç arasında bir bütünlüğe ihtiyaç duyacaktır. Romanda bu noktada da Berrin'in tuttuğu evden Bezmiyar Kalfa'nın bunalıp, ev hakkındaki yorumu dikkat çekicidir:

Apartmana döndüklerinde her ikisi birden; Azize Hanım ve Bezmiyar Kalfa, Berrin'e, Selmin'in evinin güzelliğini anlata anlata bitiremiyorlardı. Hele Bezmiyar Kalfa durmadan söyleniyordu: 'Burada, bu apartmandan ne ezan sesi işitiliyor, ne minare görülüyor, kafirler içinde kaldık.' Hakikaten camisi olmayan ve ezan sesi duyulmayan bir yer, işte cehennem.²⁹³

"Pertev Bey'in İki Kızı" adlı romanda Selmin'in ölümü ve Dede Efendi'nin sır oluşuyla birlikte Berrin, Dede Efendi'yi bulmak için yollara düşmüştür. Ayaşlı Berrin'in bu arayışına evliyaların türbelerinin tasvirlerini yerleştirerek o mekanları tanıtır: "Ona uzaktan bağlar bahçeler içinde meşhur ve muazzam Gelibolu Mevlevihanesini gösterdiler. Burası kapalı, fakat daha bozulmamış, Harem dairesi, matbah dairesi, derviş hücreleri, bağı, bahçesi hepsi duruyordu ve bunların ortasında

²⁸⁹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 74.

²⁹⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 74.

²⁹¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 126.

²⁹² Erol Erkan, "Ev Mimarisinin Aile ve Dini Hayat Açısından Önemi / The Importance of Home Architecture in terms of Family and Religious Life / أهمية العمارة المنزلية للأسرة والحياة الديني", **İlahiyat Akademi Dergisi**, S.11, Temmuz 2020, s. 76.

²⁹³ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 157.

muazzam bir malikâne gibi asıl Mevlevihane...”²⁹⁴ Ayaşlı, türbelerde bulunan evliyaların dünya hayatlarını değiştirmiş olsalar da tasavvurlarını bu dünyada devam ettirdiklerini, mekânın koruyucuları olduğunu ve bu bakımdan da önemlerini vurgulamaktadır. “Bütün bu gördüğünüz tepelerde yamaçlarda en kuytu yerlerde evliyalar yatar, onlar gözcülerimizdir, onlar aziz ve mübarek Vatanı küffardan muhafaza eder.”²⁹⁵

Pertev Bey’in küçük kızı Nermin’in Muammer Beyle evlenmesiyle birlikte romana mekân olarak Ankara şehrini de dahil etmiştir. Ayaşlı, Ankara ve Ankara’da yaşayan insanları Türkiye’nin yeni ideolojisini simgelediklerini söyler. Azize Hanım karakteri üzerinden bu durumu şu şekilde yansıtmıştır: “Ankara adamı, Ankara adamı, her gördüğün kalpaklıya Ankara adamı derdin. Onlardan değil, çok daha iyi. Fakat yine bir tarafı eksik. Senin ‘Ankara Adamı’ taktığın isim gibi, onlardan daha iyilerine de ben bir isim taktım ‘Yeni Türk.’”²⁹⁶ Ayaşlı, Ankara’da inşa edilen yapıların ise manevi değerleri yansıtmamakla birlikte Türk kültürüyle ilgisi olmamasından rahatsızlık duymaktadır. Dolayısıyla bu yapıları Azize Hanım üzerinden kasvetli olarak tasvir edişi dikkat çekicidir:

Geçen gün gidip gördük, kal’a içinde, Keçiören’de, Çankaya’da hâlâ eski Ankara evleri var. Pek güzel, pek şirin bir tarz-ı mimarî, yerinde de pek uygun ve yakışan mimarî. Ne yazık, Yenişehir evleri o tarzda yapılmamış. Eğer şehir o tarzda yapılmış olsaydı, güzel bir şahsiyeti, husûsiyeti ve heyet-i umûmiyesiyle pek hoş, pek güzel bir şehir olurdu. Yoksa böyle kıyıda, köşede kalmış, hiç bir karakteri olmayan, manasız bir Alman kasabası halini almazdı.²⁹⁷

Ankara’nın yeni inşasıyla birlikte romanda evlerin içinin de değiştiğine şahit oluruz. Nitekim ev insanın sahip olduğu manevi değerlerin ve çevreye bakışın, aynı zamanda hayat tarzının genel bir kapsamını içeren kültürel ortamdır.²⁹⁸ Bu bağlamda manevi değerlerin neticesinde evlerin inşa edilmesiyle birlikte, değerlerden yoksun oluşan mekânların da evlerin içini değiştirdiğini söyleyebiliriz. Romandan da Ayaşlı, modern evlerin dönüştürdüğü yalnızlığı, Nermin’in yeni kurduğu evi üzerinden şu

²⁹⁴ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1922, s. 45.

²⁹⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 53.

²⁹⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 141

²⁹⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 165.

²⁹⁸ Erol Erkan, “Ev Mimarisinin Aile ve Dini Hayat Açısından Önemi / The Importance of Home Architecture in terms of Family and Religious Life / أهمية العمارة المنزلية للأسرة والحياة الديني” **İlahiyat Akademi Dergisi**, S.11, Temmuz 2020, s. 75.

cümlelerle anlattığına şahit olmaktadır: “Bu evin rahat ve güzel olması için çok para, çok zekâ sarfedilmiş, elden gelen her şey yapılmıştı. Fakat muvaffak olunamamıştı. Zira bu ev ne güzel ne de rahat bir evdi.”²⁹⁹ Ayaşlı, evin tahmin edilemeyecek kadar refaha uygun şekilde düzenlenmesini şu cümlelerle ifade eder: “Parke, kalorifer, gömme banyo, garaj, ahçı, hizmetçi, garson, şoför, doğacak çocuğa Shwester... hepsi tamdı. Saltı Franko mâmulatı büyük İngiliz taklidi koltuklar, alçak masalar, şömineler her şey, her şey yapılmıştı bu eve.”³⁰⁰ Ancak bu konfora rağmen yazara göre evin içinde bir şeylerin eksik olduğu vurgulanmaktadır: “Fakat yine bu ev rahat ve güzel bir ev değildi. Bu evde hiçbir kimse başka bir kimse ile, hiçbir eşya başka bir eşya ile, hiçbir insan başka bir eşya ile kaynaşmamış, ünsiyet peyda edememişti. Herkes bu evde tek tek insanlardı.”³⁰¹ Ayaşlı evin rahatının konforla değil, maneviyatla sağlanabileceğini düşünmekle birlikte, yeni düzenin değiştirdiği evleri eleştirdiğini görürüz. Bu bağlamda Muammer Bey’in annesiyle evin uyumsuzluğunu da şu cümlelerle ele alır:

Muammer’in zavallı Annesi, sırtında hırkası, başında başörtüsüyle bu Yeni Ankara’nın, yeni evinde kaybolmuştu. Bir Anadolu kasabasında kafes arkasında, tarhana, bulgur, keşkek yaparken ne kadar sevimli, mûnis ve mübarek ve ne kadar yerinde olacak iken, sun’î Ankara’nın, bu sun’î villasında ne kadar yersiz, ne kadar yabancı ve fazla geliyordu.³⁰²

Nermin’in evini ziyarete gelen Azize Hanım’ın da Ankara’nın halinden pek memnun olmadığı görülmüştür: “Ankara’yı pek beğenmedim ve sevmedim, inkılâpların ve ilericaliğin kal’ası iddasında bulunan Ankara’da mevki sahibi ve iş başında bulunan kimseleri pek iptidai ve geri buldum.”³⁰³ Azize Hanım Ankara insanının yaşantılarıyla, iddialarının da pek uyumlu olmayarak yeni düzen insanın tezatlığına da dikkat çekmiştir: “Bu kendi iddiaları ile kendi şahsiyetleri arasında öyle büyük bir tezat teşkil ediyor ki, insanı bu hal çok sıkıyor. Zira insan daima kendini tutmak ve susmak mecburiyetinde kalıyor.”³⁰⁴ Bu durumların neticesinde Ankara’da pek vakit geçirmek istememektedir. Ancak onu memnun kılan ise sadece evliyalının

---

²⁹⁹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 160.

³⁰⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 160.

³⁰¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 160.

³⁰² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 160.

³⁰³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 162.

³⁰⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 162.

varlığıdır: “Azize Hanım’ı gezmeye götürmek istiyorlar, gitmiyor. Yalnız bir defa Hacı Bayram Veli Hazretleri’ni ziyaret etti. Bir defa Kal’aya çıktı. Bir defa da tâ Ayaş’a kadar gitti, Bünyamin-i Veli Hazretleri’ni ziyâret etti.”³⁰⁵

Ayaşlı, Ankara’nın kendi değerlerinden yoksun olarak vücut bulmasından rahatsızlık duymuştur. Nitekim Ayaşlı, Ankara insanının gözünden romanda bu durumu şu cümlelerle anlatır: “Muammer ve arkadaşları için Ankara, Avrupa şehri idi. Ve Ankara’nın içinde de kendi evi en Avrupalı evdi. Muammer’in daracık Ankara kafasıyla [kafasıyla] Ankara ve Kendisi Garb’ı, kayınvalidesiyle baldızı da Şark’ı temsil ediyordu.”³⁰⁶ Ayaşlı, Ankara ile İstanbul arasındaki nihai bu durumu şu cümlelerle özetlemiştir: “Bir de daimî Ankara-İstanbul çatışması, çekişmesi vardı. Bu çekişme, ne bir rejim, ne bir fikir çekişmesi idi. Bu doğrudan doğruya konak ile mahalle evinin çekişmesi, çatışması idi.”³⁰⁷

Ayaşlı, Ankara’nın yeni düzenini aynı zamanda Muammer’in annesi üzerinden de ele alır. Rejimin herkesi bozmadığının vurgusu bu bağlamda okuyucuya şu şekilde aktarıldığı görülür: “Azize Hanıma en iyi yoldaş, şimdi zavallı Muammer’in annesi olmuştu. Bu sağlam imanlı Anadolunun mübarek kadını, memlekette değişen hiçbir şeyden anlamıyordu. Laik rejim ona erişememişti. Belki dışarıda dinsizlik vardı ama onun odasına giremiyordu.”³⁰⁸ Yine de yeni rejimin yaptığı dönüşümler Muammer Bey’in annesinin odasına girerek hayatını değiştirmeyi başarmıştı: “Bilakis laik rejim ne güzel odasını ısıtmış ve odasına kadar sıcak abdest suyu getirmişti. Sabah namazına kalktığı zaman evde kaloriferler yanıyor, odasında bir hareket oluyordu. Abdestini de sıcak suyla alıyordu.”³⁰⁹ Bu sayede eskiden zorlu şartlara rağmen alınan abdest yerini rahat bir ibadete bırakmıştı: “Halife ve hilafet zamanı öyle miydi ya? Yozgat’ta öylesine bir kış olurdu ki, çeşmeler donar, buzlu kıra kıra abdest alır, titreye titreye soğuktan, sabah namazı kıralardı.”³¹⁰ Ancak yeni rejimin ibadetlere tek etkisi odalara kadar gelen sıcak sudan ibaret değildi. İnsalara sağlanan bu rahat ibadet imkanının yanı sıra, bir yandan da temel değerlerde değişiklik yapılıyordu: “Ama

³⁰⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 163.

³⁰⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 173.

³⁰⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 170.

³⁰⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992 s. 60.

³⁰⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 60.

³¹⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 60-61.

şimdi Minarelerden Ulu, ulu, ulu diye bağıyorlarmış, o duymuyordu, bunu bilmiyordu, zira Yenişehirde Cami yoktu.”³¹¹

Yeni Ankara ve rejimin oluşturduğu mekânlar romanda gösterişin ve kibrin sembolü olarak ele alındığı görülür. Bu bağlamda Nermin’in maruz kaldığı yaşamın içerisinde huzuru bulamadığını söyleyebiliriz. Eşi ile ayrılığından sonra bulunduğu mekândan uzaklaşmak istemesi de dolayısıyla aynı doğrultudadır: “Bu köşkte oturmak istemiyorum, bilmem, her odadan kayıp ettiğimiz bir sevgili çıkacakmış gibi geliyor, annem Baskın... Her bir eşya bana bir çok şey hatırlatıyor, zaten bütün köşkü Selmin’e vermeye karar verdim.”³¹² Bununla birlikte Nermin ile Berrin’in bir şeyhe intisab ettikten sonra ablaları Selmin gibi kendi evlerini kurmaları da dikkat çekicidir: “Biz kendimize, seninle ben, garajın üstüne rahat üç oda yaptıralım, banyosu küçük mutfağı olsun bize kafi, büyük köşkü de yazları, yazlık olarak kiraya veririz.”³¹³ Tasavvufi yaşantının kendisine has özellikleri bulunur ve bu anlayış mekâna da sirayet edecektir. Gösterişsiz, mütevazî yaşamı benimseyen tasavvufî yaşama biçimi mekânı da sade bir şekilde inşa eder. Nitekim, eşinden ayrılan Nermin, tasavvufa intisab ettikten sonra ablası ile yeni yaşantılarının izleklerini bu doğrultuda kurması dikkat çekicidir: “Üç ay içinde bu küçük fakat şipşirin köşk olmuş bitmişti bile. İki yatak odası, bir büyük oturma ve yemek odası. Gayet sade döşediler ve büyük köşkten de kiralık diye kâğıt yapıştırdılar ve komisyonculara haber verdiler.”³¹⁴ Batılılaşma etkisiyle romanda oluşan yeni mekânların ise inşa ettiği insanların kendi kimliğinden yoksun özüne ve dinine yabancılaştığını görmekteyiz. Bu bağlamda yüzyıllar boyunca şeyh ve tarikatlarla yoğrulmuş coğrafyada, yeni rejim insanı tasavvufa karşı bugün yabancı tavır sergilemiştir. Ayaşlı bu durumu romanda Muammer Bey üzerinden şu cümlelerle ele almaktadır: “Nedir bu? İki hemşire hanım ikisinin de başında büyük büyük örtüler’ dedi, yoksa siz de mi ehl-i tarik oldunuz dedi. Bakalım herif başımıza daha neler getirecek, işte biz bunun mücadelesindeyiz, dedi. Ve herif herif diye bahsettiği Adnan Menderes’ti...”³¹⁵

³¹¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 61.

³¹² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 49.

³¹³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 49.

³¹⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 49.

³¹⁵ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 53.

İslam, 'her şeyi kendi yerine koyma' sorumluluğunu insana verir ve kulluk bilinciyle insan bu görevini her alanda yerine getirir.³¹⁶ Bu bağlamda mekân da insanın sorumluluğunda olan bir alan olarak belirir. Dolayısıyla insan, mimariyi geliştirirken elinde bulunan seçenekler arasında tercih ve kararlarını da kendi inanç sistemiyle bütünleşmiş referanslara dayandırması gerekmektedir.³¹⁷ Nitekim Münevver Ayaşlı romanında, Batılılaşma etkisiyle evlerin içi gibi şehirlerin maneviyatını bozan yapılanmalara da dikkat çeker:

İşte bu sahip ve el değiştiren güzelim Boğaziçi yalıları, Nişantaşı ve Süleymaniye konakları, Erenköy ve bütün Marmara sahili köşkleri, parkları ve bahçeleri, bu yeni sahipleri elinde 20-30 sene içinde çırılçıplak kaldılar. Arsa spekülasyonları, oyunları, dalavereleri ile ağaçlar kesildi. Güzelim bahçeler parsellendi ve yerine, çirkinlikte ancak Tel-Aviv'de görülebilecek çimento yığınlarından zevksiz, uslûpsuz, karakersiz sitiller kuruldu. Çirkinlikten başka hiç bir mana ifade etmeyen bu yeni tarzı mimariye Falih Rıfkı stili demek pek yerinde olur. Zira yeni kurulan mazisiyle her sahada fakat bilhassa tarih ve kültürde bütün bağlarını koparıp kesmek isteyen Türkiye Cumhuriyet'inde başlangıçtan beri her sahada fakat Urbanizm hareketlerinde önderlik ve akıl hocalığı eden ve söz sahibi olan Falih Rıfkı olmuştu. İş işten geçtikten, bütün Türkiye sathını çirkin binalar kapladıktan sonra: 'Bu kadar fena olacağını ben de tahmin etmememiştim' demekle, büyük vebal ve mesuliyetten insan kolayca kurtulamaz, sıyrılamaz.³¹⁸

Mekânı inşa ederken temel sorunlardan birisi Allah'ın sınırlarına riayet edilmemesidir. Bu noktada Münevver Ayaşlı şehirlerin şantiye alanına dönüşünü hem karakterlerin buldukları mekânlar üzerinden hem de romana dahil olarak mekanların harap edilmesi bakımından bir çok yerde dikkat çekmiştir: "1950 senesinden beri memleket bir şantiye halinde idi. Yollar, barajlar yapılıyor, fabrikalar kuruluyordu, bütün memleket hummalı bir kalkınma çabasında idi."³¹⁹ Ayaşlı, bu hummalı çalışmanın neticesinde ise koordinasyonlu bir şekilde varolan sınırları göz önünde bulundurarak ilerlemekten ziyade, tabiatı ve maneviyatı zedeleyen yaklaşımla çalışılmasından rahatsızlık duyar: "Ve her gün Türk İstanbul biraz daha kayıp oluyor,

---

³¹⁶ Turgut Cansever, "İslâm Mimarîsi Üzerine Düşünceler," **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, S.1, 1996, s. 129.

³¹⁷ Turgut Cansever, "İslâm Mimarîsi Üzerine Düşünceler," **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, S.1, 1996, s. 121.

³¹⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 13-14.

³¹⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 106.

yerine manasız ve zevksiz bir İstanbul kaim oluyordu. Bilmem elim ve hazin akibetine, İstanbul'a karşı işlenen suç ve günahın tesiri var mı?"³²⁰

Şehirlerin harap olması da aynı zamanda evleri ve aileyi de bir nevi etkilemektedir. Şehirlerle birlikte değişimin olduğu alanlardan biri de bilindiği üzere evin inşasıdır. Geleneksel mimaride etkili olan geniş aile yaşamı, modernleşmeyle birlikte çekirdek aileye dönüşmüştür.³²¹ Bu dönüşüm ise bireyselleşmenin etkin olduğu bir dönemin göstergesidir. Bireyselleşmenin etkisinde de mimari ve aile içerisinde dini inançların yaşanıp aktarılmasında bir takım kopukluklar olacağını söyleyebiliriz. Bu bağlamda "Pertev Bey'in Torunları" adlı romana geldiğimizde, Nermin ve Muammer karakterlerinin çocuklarının tamamen aileden kopuk bir yaşam sürdükleri dikkat çekicidir.

Evi geleneksel kültürün ve dinin temelini atıldığı mekân olarak ele aldığımızda Batılılaşma ile beraber geleneksel yaşantının inkarına da gidildiğini söyleyebiliriz. Nitekim ilk başlarda seramikle, sonra ise tiyatroyla ilgilenen Tülay'ın durumu romanda şu şekilde anlatılmaktadır: "Fırını, atölyesini öylece bırakmıştı. O da, Aydın kadar değilse bile annesini ve evini sevmiyordu. Evini ve annesini kendi ideallerinin tam aksi ve kendilerine karşı gelen kuvvetin sembolü olarak görüyordu."³²² Ayaşlı, Tülay ve Aydın'ın aileden ve evden uzaklaşmaları doğrultusunda yeni kurdukları evlerini dini değerlerinden yoksun ve kasvetli bir mekân olarak ele almıştır:

Nihayet Tülay kapıyı açtı. İçerisi bir pislik, bir karışıklık ki; kabul etmez. Belli ki, gecedен çok içmişler ve geç yatmışlar, hala uyanamıyorlar. Zaten iki erkek, Naili ve Aydın yatakta yatıyorlardı. Zavallı Tülay kalkmış uyanmaları için onlara kahve pişirmiş onu içiyorlardı. Tülay gaz ocağını yakıyor ve kahvaltı hazırlıyordu. Yahudi kızı da sırtında pis bir robdöşambr ortada dolaşıyor, sözde Tülay'a yardım ediyordu."³²³

Mekân, kişilikleri ve karakterlerin özelliklerini yansıtan birer aynadır diyebiliriz. Bununla birlikte mekânların da kendilerine ait kimlikleri bulunur. Bu kimlik, fiziksel görünümle ilgili olmaktan çok, o yerin karakteriyle ilgilidir.

³²⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 106.

³²¹ Erol Erkan, "Ev Mimarisinin Aile ve Dini Hayat Açısından Önemi / The Importance of Home Architecture in terms of Family and Religious Life / أهمية العمارة المنزلية للأسرة والحياة الديني", **İlahiyat Akademi Dergisi**, S.11, Temmuz 2020, s. 79.

³²² Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 21

³²³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 62.

Dolayısıyla yerin karakteri görsel ve mekansal özelliklerinden öte yer imgesi diyerek tanımlayabileceğimiz imgelerden oluşur.³²⁴ Bu bağlamda Beyoğlu imge bakımından dini değerlerden mahrum, sol kesimin bulunduğu bir mekândır. Ayaşlı, buradan hareketle iki kardeşin ev içinde olduğu gibi, açık mekân olarak da Beyoğlu gibi kesimleri tercih ederek karakterlerin kimliğini yansıtan mekânlara dikkat çekmiştir:

Nereye gideceklerini düşünüyorlardı. Üçü Tülay, Aydın ve İren Samatya'ya ihtiyar Rum meyhanesine gitmek istiyorlardı. Naili tek başın istemiyordu: Yahu deli misiniz siz? Diyordu. Her şeyin bir sırası var bu soğukta Samatya'ya kadar gidilir mi? Burada Beyoğlu'nda bir yere gideriz, yan sokaklarda benim bildiğim enfes yerler vardır dedi. Ve tabî Naili'nin istediği oldu. Beyoğlu'nda yan sokakların birinde Bohem'e gittiler.³²⁵

Ayaşlı, Batılılaşma etkisiyle bozulan hayatlara ve tasavvufla yolu kesişen karakterlerin huzurunu simgeleyen mekân ve o mekândaki yaşantılarına ayrı ayrı yer vererek okuyucu üzerinde her iki hayat arasında karşılaştırma yapabilme imkanı sunmuştur. Bu bağlamda en etkili karşılaştırma ise Tülay'ın ve eşi Naili'nin dinden uzak evdeki yaşantısıyla, annesinin yanına gittikten sonraki yaşantısıdır. Bu bağlamda Tülay'ın kendi evinde gördüğü şiddet dikkat çekicidir: “Şimdi yukarıda dayak faslı başlayınca, madam patırtıdan, gürültüden anlıyor derhal yukarı çıkıyor, Tülay'ı kurtarıyor, alıyor ve kendi katına, kendi odasına indiriyordu. Zavallı Tülay için artık Rum madamın katından başka sığınacak yer kalmamıştı.”³²⁶ Tülay'ın annesinin evine gittiğinde ise yaşadığı sıkıntılardan ve olumsuzluklardan arındığı, huzurlu bir hayat sürdüğü görülmüştür. Bu bağlamda tasavvufla müşerref olan evlerin aile içinde birbiriyle kurdukları iletişim ve yaşama biçiminin oldukça güvenli ve sağlıklı olduğu da görülmektedir: “Tülay'ın çoktan unuttuğu gibi temiz, güzel, beyaz keten örtülü bir sofrada üçü beraber huzur içinde bir akşam yemeği yediler. Yemekler hafif, sade ve helal yemeklerdi.”³²⁷

Ayaşlı, “Pertev Bey'in Torunları” adlı romanda şeyhe intisap etmiş olan karakterleri bir araya getirerek aynı mekânda toplar. Bu bağlamda Batılılaşmanın etkisinde kurulan çekirdek ailelerin yerine Nermin üzerinden geleneksel aile yapısına uygun bir ev inşa etmektedir:

³²⁴ Derya Oktay, “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış,” *İdealKent Dergisi*, S.3, Mayıs 2011, s.11.

³²⁵ Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Torunları*, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 86-87.

³²⁶ Münevver Ayaşlı, *a.g.e.*, s. 152.

³²⁷ Münevver Ayaşlı, *a.g.e.*, s. 163.

Ben bu sene büyük köşkü kiraya vermeyeceğim. Kızım, damadım, torunum gelecekler, onlar rahat rahat otursunlar, hamdolsun kalabalıklaştık, bu ev artık küçük gelecek, üst üste rahatsız olacağız. Tülay ile Elif'i de büyük köşke nakledeceğim, onlara da güzel bir daire hazırlayacağım. Tülay da ablasıyla otursun.³²⁸

Batılılaşmanın etkisiyle evlerin içinin boşaltılması ve aynı zamanda aile yapısının da bozulması dikkat çekicidir. Ayaşlı, bozulmayla birlikte Çiftehavuz'da bulunan köşkün terk edilmesini ve harabeye dönüşünü aynı doğrultuda tutmuştur. Ancak tasavvufla birlikte şeyhe intisab eden karakterlerin bir araya gelişiyle, aile kavramının da yeniden içi dolduğu ve harap olarak bırakılan bu mekânın tadilattan geçip yeniden kullanıma açıldığı görülmektedir:

Büyük masraflar ederek, büyük köşkü boyattılar, parkeleri temizlettiler, artık, eski moda haline gelmiş olan hamamları, mutfağı değiştirdiler, güzel renkli fayanslar koydular. Bütün perdeleri ve mobilya kumaşlarını yenilediler. Harabiyete yüz tutmuş olan büyük köşkü yine küçük bir saray haline getirdiler.³²⁹

İslam dininde en kutsal olan mekân Mekke ve Medine'dir. Kutsal olanla mekân arasındaki ilişki bütünleşir ve aşkın bir özellik taşır. Bunun neticesinde ise mekânın maneviyatı da insanın ruhuna hitap eder. Nitekim, Allah'ın (cc.) Kabe'yi evi olarak isimlendirerek tüm müminlerin kıblesini Mescid-i Haram'a çevirmelerini emretmesi ve gücü yeten her Müslüman'a ömründe bir defa evini ziyaret etmeyi farz kılması bu mekâna duyulan muhabbetin anahtarı olmuştur. Ayaşlı bu bağlamda romanında kutsal mekânları ziyaret eden insanlara dikkat çekmiştir: "Bir tek bir gün için, bütün ömür boyunca, kendini her şeyden mahrum ederek, Hacc parası biriktirirken, bir tek defa Hacca gidebilmek için, bu gaye ile yaşayan mü'minler, müslümanlar vardır; Ne mutlu onlara..."³³⁰ Ayaşlı romanında, tüm köklerinden uzak kalmaya mecbur olan Türk Cumhuriyeti'nin her şeye rağmen kutsal mekâna olan ilgisini ve muhabbetini şu cümlelerle ifade etmiştir:

Bütün İslam Memleketleri içinde, Hacı Kafilesi en çok, en kalabalık olan şüphesiz Büyük Türkiye Cumhuriyeti'dir. Kolay mı, İslamiyet'te Türklerle baş edebilmek?... İslamiyet'i ilk kabul ettikleri günden beri İslam'ın askeri, İslam'ın eri olmaya kendilerini adanmış olan Türkler'e elbette HAK da, İslam Dininde bu din askerlerine bir imtiyaz verecekti. Şimdi bu imtiyaz Hacca en

³²⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 176.

³²⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 176.

³³⁰ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 186.

çok gidenlerin Türk olması ile tezâhür ediyordu. Bu ne mes'ud ve güzel imtiyazdır Ya Rabbi!...³³¹

Ayaşlı, Batılılaşma etkisinde kalan insanların buldukları kötü mekânların içerisinde iken, daha sonrasında tasavvufu karşılaşıp, yaşantılarına çeki düzen verdiklerine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte söz konusu şeyhe intisap eden karakterlerin romanın sonunda kutsal mekânla örtüşerek, orayı ziyaret etmek için hazırlıklara başladığına da şahit oluruz: “Efendim, küçük evde Berrin ile Nermin de ne sevinç, ne sevinç, ne telaş, ne telaş, bir hazırlık, bir hazırlık.”³³² Pertev Bey ailesinin evinde Mekke’ye gitmeden önce o mekânın vermiş olduğu heyecan ve muhabbetin yaşandığı da görülmektedir: “İhramların biçildiği ve dikildiği gün evde herkes, Elif’e varıncaya kadar herkes abdestli idiler. Abdestli olarak ve tekbir getire getire ihramlar biçildi ve dikildi. Büyük gün yaklaşıyordu.”³³³ Ayaşlı, kutsal mekâna doğru yolcu olanları “bütün bu insanlar masivadan kesilmişler, ebedi bir saadetin arifesinde idiler”³³⁴ diyerek tanımlamıştır. Bu bağlamda romanda Nermin ve Berrin’in de yolculanması şu şekilde anlatılmaktadır:

Şimdi Berrin ile Nermin de, üzerlerinde yeşil üzerine beyaz yazı ile Kelime-i Tevhid yazılı olan güzel bayrağı taşıyan, büyük rahat ve son model Boeing uçağına ilerliyor ve sanki bütün dünya’dan [*sic*] alakaları ve yerden de ayakları kesilmişti. İki kız kardeş uçağına bindiler, yerlerini buldular ve yerleştiler. Ellerinde tesbihleri... Bütün Hacı Namzetleri ile beraber, onlar da tekbir getirmeye başladılar.³³⁵

Berrin karakterinin romanın sonunda Medine’de yeni ev kurup oraya yerleşmesi de dikkat çekmektedir: “Berrin, Medine-i Münevver’de yerleşecekti. Talihi güzel gitti; Kimin talihi güzel gitmez Medine-i Münevver’de?... Ravza-i Mutahhara’ya çok uzak olmayan bir ev buldu.”³³⁶ Ayaşlı bu evin sahiplerinin Sultan Abdülhamid’in zamanına dayanan köklü insanlar olduğunu da romanda vurgulayarak evin sahiplerini şu şekilde tanıttığına şahit oluruz:

Bu ev, daha Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han’ın zamanı saltanatında, Yıldız Sarayı’nda vazifeli, Hacc farizasını ifa için müsade alarak buraya gelmiş ve bir daha avdet etmemiş ve şimdi yaşı yüze yakın bir Harem Ağası ile onun

³³¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 186.

³³² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 186.

³³³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 186.

³³⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 188.

³³⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 187-188.

³³⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 188.

kapıyoldaşı ve nikahlısı, onun da yaşı doksanıçoktan geçmiş olan Çerkez, Saray'lı bir hanım'ın evi idi. Berrin bu evi satın aldı ve çok yaşlı olan, evin bu evin eski sahiplerini hiç tedirgin etmedi. Onları yanında misafir olarak alıkoydu.³³⁷

Romanın sonlarında Berrin için Medine'de yeni bir hayat başlamıştır. Bu hayatında evinin bir bölümünü hastalar için ayırıp, doktorluk mesleğinden ötürü hayır yapmakla geçirmektedir: “Berrin eve bir tabela asmıştı: ‘İstanbul’dan gelen, diplomalı bir çocuk doktoru, her gün çocuklara meccanen bakar,’ diye”³³⁸ Nermin ise İstanbul’a döndüğünde Ayaşlı, artık Osmanlı evi olarak yeniden inşa edilen bu evi, Hacı evi olarak yeni bir isimle tasvir etmiştir: “Nermin Çiftehavuzlar’a geldiğinde bir de ne görsün, küçük ev eski zamanlardaki hacı evleri gibi süslenmiş ve kapısı yeşile boyanmıştı.”³³⁹ Böylelikle mekânın da tasavvuf büyüklerine intisap ile birlikte özüne ve köklerine dayanarak yeniden inşa edilmesi, Batılılaşmaya karşı direnişe dikkat çekmektedir. Romandan hareketle Tasavvufun bu bağlamda kişileri koruyup muhafaza ettiği gibi, mekânları da dini yaşama uygun olarak şekillendirdiği görülmüştür.

---

³³⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 188.

³³⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 189.

³³⁹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 189.

2.3. ZAMAN

Kurmaca metinlerin önemli bir unsuru olan zaman, gerçek dünyada olduğu gibi karaktere ve olaya dair bütün eylemleri kendinde tutan bir kavramdır.³⁴⁰ Edebi metinler okuyucuyu kendi zamanının içine alarak sosyal, kültürel ve duysal bağlamda bir oluş gösterir.³⁴¹ Münevver Ayaşlı romanları da zaman olarak, Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte Tanzimat dönemi ve Cumhuriyet dönemi ele alınmış, geniş bir zaman dilimine dair sosyal, kültürel ve duysal bağlamı okuyucuya sunmuştur. Bu çalışmaya konu olan Ayaşlı romanları her ne kadar geniş bir zaman dilimini kapsasa da tasavvufun her dönemde varlığını koruduğu zamana dair kullanımların tasavvufi bir dili bütün dönemlerde muhafaza etmesinden görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, Ayaşlı romanlarında zamana ilişkin kullanımların tasavvuf ile ilişkisi ön plana çıksa da, tasavvufun İslamdan ayrı bir yaşam şekli olmaması sebebiyle -büyük ölçüde- İslam dinine ait zaman anlayışından farklı bir kullanımın göze çarpmasındır.

Toplumda kabul edilen inanç ve değerler insanların gündelik hayatını şekillendirdiği gibi onların zaman algısını ve zamana dair kullandıkları terimleri de şekillendirmektedir. Örneğin İslam dininde ve tasavvuf anlayışına göre insanların zamanını namaz vakitlerine göre konumlandığı görülür. Haftanın cuma günü, müminin bayramı sayılır. Üç aylar olarak isimlendirilen -hicri takvime göre- Recep, Şaban ve Ramazan ayları ayrı bir öneme sahiptir. Dini bayram günleri, kandiller, kadir gecesi diye sıralayabileceğimiz bir çok gün müslümanlar tarafından önemli sayılır. İslam dininde ve tasavvuf anlayışında müslümanlar bu günlere özen göstererek, Rab'lerine ibadet ve itaatte bulunur. Tasavvufun bir başka özelliği de "ibnü'l vakt" olmaktır. Yani her anını Allah ile beraber geçirmek için zamanın çocuğu olmayı hedefler. Ancak Batılılaşma etkisiyle diğer unsurlar gibi zaman kavramı üzerinde de bazı kırılmalar yaşanmıştır. Ahmet Haşim "Müslüman Saati" başlıklı yazısında bu durumu şu şekilde ele alır:

Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar, hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lâkayt dostlardı.

³⁴⁰ Mehmet Narlı, "Romanda Zaman ve Mekan Kavramı," **Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Dergisi**, S.7, Mayıs 2002, s.92.

³⁴¹ Mehmet Narlı, **a.g.m.**, s. 92.

Gelen yabancılar ise hayatımızı onu meçhul bir düstura göre yeniden tanzim ettiler ve ruhlarımız için onu tanılmaz bir hale getirdiler. Yeni “ölçü” bir zelzele gibi, zaman manzaralarını etrafımızda zîr ü zeber ederek, eski “gün”ün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni “gün” vücuda getirdi.³⁴²

Tasavvufun önemli bir kavramı olan “ibnü’l vakt” geçmiş ve gelecek endişesinden kurtulan insanın ilâhî tecelliler karşısındaki edilgenliğini anlatır.³⁴³ Her anında Allah’la bir olmayı hedefleyen tasavvufî anlayış, Münevver Ayaşlı romanlarında Batılılaşma etkisinde kalan karakterlerin yoksun kaldığı bir zaman kavramıdır. Bu bağlamda tasavvufî yaşantıdan uzak kaldığı günlerde Selmin karakterinin “ibnü’l vakt” gibi bir zaman anlayışına sahip olmadığı görülür: “Selmin rahattı, hiç bir [hiçbir] yere çıkmıyor, hiç bir [hiçbir] iş görmüyor, hiç bir [hiçbir] şeyle alakadar olmuyordu. Sabahtan akşama kadar yatakta artık ihtiyarlamış ‘Joli’ ile oynuyor, onu kucağından indirmiyordu. Yagâne gittiği yer, iki ayda bir, üç ayda bir postahane idi.”³⁴⁴ Tasavvufun zamana yüklediği bu mana modern zaman algısından uzaktır. Selmin’in tasavvufla karşılaşmadan önceki yaşantısında bu algıdan yoksun kaldığı görülür.

Selmin bir tasavvuf şeyhi olan Dede Efendi ile karşılaştıktan sonra yaşantısıyla birlikte namaz vakitlerine riayet ederek namaza başladığını görmekteyiz: “Sabah ezanı okunurken onun da cereağı uyandı. Yavaş yavaş kapısını araladı. Abdest almak için musluğa gitti. Musluk işgal edilmişti bile. İki dadısı da abdest alıyorlardı. Bekledi, onlardan sonra Selmin de abdest aldı ve namaza başladı.”³⁴⁵

“Pertev Beyin İki Kızı” adlı romanda Selmin’in Dede Efendi ile birlikte zikirde buldukları, mesnevi okudukları ve rebap çaldıkları zamanların yaşandığına rastlanır. Ayaşlı, bu andan söz ederken namaz saatine göre bir zaman tanımında bulunduğu görülmüştür: “Arif Dede her gün ikindi namazından sonra geliyor. Akşam ezanından evvel gidiyordu.”³⁴⁶

---

³⁴² Ahmet Haşim, **Müslüman Saati**, (çevrimiçi), <http://www.edebifikir.com/deneme/ahmet-hasim-musluman-saati.html>, Erişim Tarihi: 06.07. 2021.

³⁴³ Semih Ceylan, “Vakit,” **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türk Diyanet Vakfı, 2012, C.47, s. 491

³⁴⁴ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.75.

³⁴⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.184.

³⁴⁶ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.20.

Selmin'in tasavvufla tanıştıktan sonra her anının ibnü'l vakt olarak geçtiği, yani Allah ile beraber olduğu vurgusuna da romanda rastlarız. Bunun en güzel örneği Selmin'in ömrünün sonlarına doğru yaşadığı kabz halidir: "Tefekküre daldı. Kabz halinde idi, zira Selmin'in eriştiği mertebeden sonra şu fani dünyada çok kalmayacağını Selmin için göçün mukadder ve pek yakın olduğunu kalb gözü ile görüyordu."³⁴⁷ Aynı zamanda Ayaşlı, Selmin'in öbür dünyaya göçüşündeki zamanını Hz. Mevlana'nın 'Şeb-i Arûs' olarak tanımladığı öldüğü günü 'düğün gecesi' şeklinde gördüğü gibi bir zaman tanımında bulunmaktadır: "Takdiri İlahî 17 inci gece Şebi Arusta [Şeb-i Arûs] bir gelin, günahsız, pâk ve musaffa bir gelin Hakkın huzuruna çıkıyordu."³⁴⁸

Namaz vakitlerine göre zaman tanımları bulunan insanların romanda Batılılaşma etkisinde değişen camisiz mekânların neticesinde ezan sesini duymadıkları için zamanlarını şaşırtdıkları da görülmüştür. Bu bağlamda namaza göre kendi vakitlerini ayarlayanların durumunu gösteren bir gösterge, Berrin'in tuttuğu küçük apartman üzerinden Bezmiyar Kalfa'nın sitemiyle dikkat çekmektedir: "Ne ezan sesi işitiliyor, ne minare görünüyor. Vaktimi saatimi şaşıyorum."³⁴⁹

Nermin ve Berrin karakterlerinin de tasavvuftan önce Batılılaşma etkisinde kaldığı ve ibnü'l vakt gibi bir zaman kavramından uzak oldukları görülmüştür. Bununla birlikte her iki karakterin de Batılılaşma etkisinde kaldıkları dönemlerde namaz vakitlerine riayet ettiklerine dair bir gösterge de romanlarda mevcut değildir. Ancak tasavvufla yaşantıları değiştikten sonra, Nermin ve Berrin vakitlerini namaz ve zikirle geçirmekte ve ona göre şekillendirmektedir:

"İki kardeş Berrin ile Nermin birbirlerine kafi geliyorlardı. Yeni girdikleri Nakşî tarikatında, mürşidlerinin irşadı ile namaza da başlamışlardı."³⁵⁰
"Hak, hayatta çok yalnız kalan bu iki kız kardeşin karşısına bir Nakşi Şeyhini çıkarmıştı ve büyük zata intisap etmişlerdi. Her ikisi de memnun ve me'sud idiler. Birbirlerine arkadaşlık ediyorlar, hem de Şeyhlerinin verdiği derslere devam ediyorlardı."³⁵¹

³⁴⁷ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.19.

³⁴⁸ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 34.

³⁴⁹ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 156.

³⁵⁰ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 22.

³⁵¹ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 49.

Pertev Bey'in Torunları adlı romanda zaman üzerinden tasavvufi kırılmaların yaşandığı önemli bir gösterge olarak yılbaşı gecesi dikkat çekmektedir. Nitekim romanda tasavvufla bağı olmayan karakterlerin yılbaşı gecesi için hazırlık yaptığı ve kutlama düzenlediği dikkat çeker. Ancak bu buluşma dini değerlerden yoksun bir tabloyu da gözler önüne sermektedir: "Saat 12 olup da 'mum söndü' olunca, Hilal'in çılgılığı işitildi, kolyesi kopmuş, saç başı karmaşık Naili'nin kollarında debelendiğini ve kıskaç gibi Hilal'e sarılmış Naili'den kurtulmak çabası içinde gördüler."³⁵²

Nermin'in diğer kızı olan Selmin de Tülay gibi kendi zaman değerlerinden habersiz batılılaşmanın bir parçası olarak Yılbaşı Gecesi kutlamasının içerisinde bulunduğu görülür:

Nihayet 12'ye beş kala oldu, 12 oldu ve 12'yi 5 geçiyordu ki; telefon da çaldı. Telefonun öbür ucunda Selmin'in neşeli sesi ve kahkahası duyuluyordu: 'Benim güzel güzel Anneciğim, sultanlar gibi güzel anneciğim, biz burada çok eğleniyoruz bu gece, Fransız şampanyası içiyoruz, size telefon etmek için eve geldik.'³⁵³

Bu huzursuzluk ve iticiliğin karşısında tasavvufi hayatla karşılaşmış olan iki kız kardeş Nermin ve Berrin ise kendi evlerinde huzur içinde vakit geçirmesi dikkat çekicidir: "İki kız kardeş yalnız fakat huzur içinde oturuyorlardı. O günün yılbaşı olduğunu dahi unutmuşlardı ki, postacı Ankara damgalı bir zarf getirdi. Her gün gibi, yılbaşı gecesi de erken yemeklerini yemişler, namazlarını kılmışlar ve Tarikatlarının icabı derslerini yapmışlardı."³⁵⁴ Nermin'in kızı olan Selmin ve Eşinin tasavvufla karşılaşp, bir şeyhe intisap ettikten sonra yaşantıları değişmiş, namaz vakitlerine riayet ederek hayatlarını sürdürdükleri görülmüştür:

Selmin annesine her yazdığı mektupta, namazını bırakmadığını, Cuma namazına Ayhan'ın da başladığını ve namaz saatlarını [saatlerini] takvimle ayar ettiklerini ve bu hususta hiç güçlük çekmediklerini yazıyordu. Ayrıca, Şeyhinin verdiği tesbihlerini çektiğini yazıyor, gördüğü rüyaları anlatıyor ve bir sürü manevî müşküllerinin Efendi Hazretlerinden sorulmasını annesinden rica ediyordu.³⁵⁵

³⁵² Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s.110.

³⁵³ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 119-120.

³⁵⁴ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 118-119.

³⁵⁵ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 147.

Münevver Ayaşlı'nın karakterlerin yanı sıra tarihsel geçişleri anlatırken yaşanan zamansal değişiklikleri ezan üzerinden vurguladığına da romanda şahit olmaktadır: “Güzel bir mayıs sabahı, Ezan-ı Muhammedi'nin karanlıkları yırttığı ve insanları aydınlığa, felâha ve salâha davet ettiği bir zamanda, Türkiye Radyolarında bir felaket haberi veriliyordu. Mevcud nizam yıkılmıştı. Radyodaki ses: ‘Nato’ya bağlıyız!’ diyordu.”³⁵⁶

Hicrî takvimde Recep, Şaban ve Ramazan aylarını ifade eden ‘üç aylar’, İslam dininde kutsal olarak kabul edilmektedir. Üç aylar Müslümanların diğer günlere nazaran ibadet, zikir ve hayır işlerine daha fazla ve dikkatle yöneldikleri bir zaman dilimidir.³⁵⁷ Bu eğilimin nedeni ise üç ayların faziletlerine ilişkin Kuran-ı Kerim’de bulunan ayetler ve Hz. Muhammed’den nakledilen hadislerdir. Nitekim Müslümanlar, ferdi veyahut cemaatle vakti değerlendirerek üç aylarda çeşitli ibadetlerde bulunmaktadır. Münevver Ayaşlı romanlarında da tasavvuf büyüğüne intisap eden karakterlerin üç aylar üzerinde özen gösterdiği görülür:

Üç aylar gelmişti. Berrinle [Berrin’le] Nermin oruç tutuyorlardı. Üç aylardan sonra, onbir ayın sultanı, Ramazan geldi. Ramazanda Tülay da oruç tutmaya ve namaz kılmaya başlamıştı. Üç sıra oluyorlardı. Berrin, Nermin ve Tülay namaza duruyorlar, bazı akşamlar teravih namazlarını evde kılıyorlar, bazı akşamları da câmiye gidiyorlardı.³⁵⁸

Üç ayların sonuncu ayı olan Ramazan ayını takip eden üç günde Ramazan Bayramı kutlanmaktadır. Şeker ikramında bulunulmasından dolayı ramazan bayramı halk arasında “şeker bayramı” olarak da anılmıştır.³⁵⁹ Müslümanlar tarafından kutlanan, yaklaşmasıyla Hacc hazırlıklarının da yapıldığı bir diğer bayram ise Kurban Bayramı’dır. Münevver Ayaşlı romanlarında da Batılılaşma etkisinde kalan karakterlerin dini bayramlar gibi zaman dilimleri üzerinden söz etmezken, tasavvuf ile karşılaştıktan sonra bu karakterlerin İslam’ın değer verdiği zamanlara karşı yönelimlerine dikkat çekmiş ve bu zamanlara vurgu yaptığı görülmüştür:

Ramazan bitti. Bayram geldi. Bu müslümanların bayramı idi. Bütün kinleri, darginlikleri hatta alâkasızlıkları ortadan kaldıran, yok eden Büyük Müslüman

³⁵⁶ Münevver Ayaşlı, **a.g.e.**, s. 125.

³⁵⁷ Muammer Baran Cengil, Dila Tekin, “Kutsal Zaman, Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi,” **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.29, 2016, s. 41.

³⁵⁸ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 185.

³⁵⁹ Muammer Baran Cengil, Dila Tekin, “Kutsal Zaman, Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi,” **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.29, 2016, s. 43.

Bayramı. Bayram sevincin, sevişmenin, hatır ve gönül almanın, hiç aranılmayan, kıyıda köşede kalmış akraba ve dostların arandığı müslümanların birbirine hediye verdiği, hediye ile de gönülleri hoş eden bir bayramdı bu. Şeker bayramının sevinci biter bitmez Kurban bayramı hazırlığı, Hacc yolculuğu telaşı ve sevinci başlıyordu bütün memlekette.³⁶⁰

Münevver Ayaşlı romanlarında sonuç olarak, Batılılaşma etkisinde kalmış karakterlerin kendi yaşantılarında ve buldukları mekânlarda kırılmalar yaşandığı gibi, Müslüman zaman kavramının anlayışında da kopukluklar görülmüştür. Ancak Ayaşlı, tasavvuf ve tasavvuf büyüğü ile yolu kesişen her karakterlerin, yaşantılarında ve mekânlarında yaşadıkları olumlu değişiklikleri belirtirken bununla birlikte müslümanlara ait zaman dilimlerini ve tasavvufun ibnü'l vakt anlayışını eserlerinde konuk etmiştir.

---

³⁶⁰ Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 185-186.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AYAŞLI ROMANLARINDA TASAVVUF TERMİNOLOJİSİ

Tasavvuf zengin bir terminolojiye sahiptir. Tasavvuf erbabı konularının tasavvuf ehli tarafından doğru ve kolay olarak anlaşılabilmesi, aynı zamanda da ehli olmayanlardan gizlemek maksadıyla sembol bir dil geliştirmiş ve neticesinde tasavvuf terminolojisi meydana çıkmıştır.³⁶¹ Haris Muhâsibî, Zunnûn Mısrî, Beyazîd Bistâmî, Hakîm Tirmizî, Sehl Tusterî, Cüneyd Bağdâdî ve Hallac gibi büyük sûfilerin etkisiyle, tasavvuf erbabı sohbet, mektup ve risalelerinde tasavvuf dilini kullanmışlardır.³⁶² IV. ve IX. Yüzyıllar arasında tasavvuf terimleri sistemli bir hale getirilmiş ve durum sonraki yüzyıllarda gelişerek devam etmiştir.³⁶³

Tasavvuf, çalışılarak ve düşünce yoluyla kavranılan meseleler olmayıp, Allah'ın sûfilerin kalplerine tevdi ettiği manalardan ve sırlardan ibarettir.³⁶⁴ Tasavvufi kavramlar diğer ilimlerde kullanılan terimlerden bu yönüyle farklılık arz etmektedir. Terimlerin öğrenilmesi tasavvufi hallerin ve hakikatlerin tam kavranılması için yeterli olmasa da en azından bir ölçüde anlaşılmasına kapı aralar diyebiliriz.³⁶⁵ Bu bağlamda tasavvufun söz ilmi olmayıp, hal ilmi olmasından dolayı, anlaşılması için yaşanması gerektiğini vurgulamakta yarar vardır.

Edebi türlerin tasavvufu konu almasıyla birlikte tasavvufi terimlerin de bu eserlerde kullanıldığı görülür. Münevver Ayaşlı'nın romanlarında tasavvufi usüllere, karakterler üzerinden tasavvuf erbabının adlandırılmasına, tasavvufi eşyaların kullanılmasına yer vererek tasavvufu temel konularından biri olarak ele aldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda dördüncü bölüm Münevver Ayaşlı romanlarında kullanılan tasavvufi kavramların, terminolojide tekabül ettiği manalarına dikkat çekmektedir.

---

³⁶¹ Ahmet Vural, "Tasavvuf İstılahlarını Ele Alan Eserler Üzerine Bir Değerlendirme," **Akademiar Akademik İslam Araştırmaları Dergisi**, S.5, Aralık 2018, s. 67.

³⁶² Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabcacı Yayınları, 2012, s. 5.

³⁶³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 5.

³⁶⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 5.

³⁶⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 5.

4.1. TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.3.1. Çile

Çile, Farsçada ‘çihil’ yani kırk anlamına gelen tasavvufi bir terimdir. Tenha ve ıssız bir yerde dervişlerin kırk gece nefis mücadelesi vererek, az uyku, az yemek ve dünya kelamını en aza indirecek şekilde hem beden hem de zihnen yaptıkları ibadettir.³⁶⁶ Çilenin gayesi kalpten mâsîvâyı çıkararak gönlü Hakk ile geçirmektir.³⁶⁷ Bu kavram Münevver Ayaşlı romanlarında “çile çıkartmak” şeklinde kullanılmıştır.³⁶⁸

2.3.2. Fakir

Tasavvuf erbabı, “Ey insanlar sizler fakirsiniz, Allah’a muhtaçsınız” (Fatır Suresi, 15) ayetinden hareketle kibir ifade eden ‘ben’ sözünü kullanmayarak, tevazu gösterip, yerine fakir kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir.³⁶⁹ Ayaşlı romanlarında fakir, benlik arzusundan sıyrılan dervişlerin tevazu göstererek kendilerini ifade ederken kullandıkları bir kavramdır.³⁷⁰

2.3.3. Feyz

Kelime anlamı taşımak olan feyz, sâlikin çabası olmadan bizzat Allah cc. tarafından kalbine herhangi bir hususun verilmesidir.³⁷¹ Feyz, aynı zamanda ‘isnâdî’ olarak şeyhlere sened ve silsile yoluyla ulaşan irfandır ve şeyh böylelikle müridin gönlüne, zikir, sohbet gibi anlarda feyzi ifâza etmektedir.³⁷² Ayaşlı romanlarında feyz kavramı, mürşidin müridi için feyzinin artırması noktasında duada bulunması şeklinde kullanıldığı görülmektedir.³⁷³

2.3.4. Hikmet

Kelime anlamı felsefe ve doğru bilgi olarak geçmekte olan hikmet tasavvufta, olanı olduğu gibi bilmek şeklinde açıklanmıştır.³⁷⁴ Aynı zamanda düşünme

³⁶⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 96.

³⁶⁷ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 195.

³⁶⁸ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 180.

³⁶⁹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 131.

³⁷⁰ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 183

³⁷¹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 137.

³⁷² H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 224.

³⁷³ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 18.

³⁷⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 169.

melekesinin itidal halinde olması anlamlarını taşımaktadır. Süleyman Uludağ, Hikmet'in Allah'ın bir ordusu olduğunu ve bununla evliyaların kalplerini güçlendirdiğini vurgulamıştır. Ayaşlı romanlarında Dede Efendi'nin sır olmasının akabinde hikmet kavramının “hikmetinden sual olunmaz” şeklinde kullanıldığı görülmüştür.³⁷⁵

2.3.5. Himmet

Aslı Arapça olan himmet kelimesi, kemal halini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün ruhani güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi anlamına gelmektedir.³⁷⁶ Tasavvufta velinin tasarrufuyla, Allah'ın yardımını sonucunda olağanüstü şeyleri yapabilme gücü şeklinde anlatılmıştır. Ayaşlı romanlarında himmet kavramı, mürid tarafından müridin tövbesinin kabul edilmesi için bir vesile olarak kullanılmıştır.³⁷⁷

2.3.6. İntisab

Tasavvufta, bir mürid olmaya niyet eden kişinin şeyhine ve onun vereceği emirlere karşı bağlı kalacağına dair söz vermesi anlamına gelmektedir.³⁷⁸ Tarikata girmek isteyen bir kimse, kendi meşrebine uygun bir müridde intisab etmek istediği vakit, mürid onun tarikata girmeye uygun olup olmadığını araştırır ve olumlu sonuç olduğu takdirde intisab gerçekleşir.³⁷⁹ Bu bağlamda Münevver Ayaşlı romanlarında da bazı karakterlerin şeyhe intisab ettiği görülmüştür.³⁸⁰

2.3.7. Rabıta

Kelime anlamı bağ, ilişki olan rabıta tasavvufta müridin, şeyhinin ruhaniyetinden feyz alacağını düşünerek zihninde müridini tasavvur etmesidir.³⁸¹ Mürid *fenâ fi 'ş-şeyh* denilen yani şeyhinde *fani* olma halinin ilk basamağıdır ve şeyhte *fani* olmak Allah'ta *fani* olmanın yani *fena fi'llah*'ın mukaddimesidir.³⁸² Nakşibendi'nin islahatlarında yer alan bu kavram önce şeyhiyle ve daha sonrasında

³⁷⁵ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 37.

³⁷⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 170.

³⁷⁷ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 19.

³⁷⁸ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 186.

³⁷⁹ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 186.

³⁸⁰ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 49.

³⁸¹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 289.

³⁸² Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 289.

Allah'la manevi bir ilişki kurmasına vesiledir. Ayaşlı romanlarında da veli dünyasını değiştirirse bile rabıta yoluyla himmetlerinin devam edeceği ele alınır.³⁸³

2.3.8. Sır/ Sırlanmak

Kelime anlamı esrar ve gizem olan sır kelimesi tasavvufta gönül ehlerinden başka kimselerin keşfedemediği tasavvufi duygular ve bilgiler olarak ifade edilmektedir.³⁸⁴ Sırlanmak ise ölen dervişi öldü demek yerine edeben toprağa vermek anlamında kullanılmıştır.³⁸⁵ Ayaşlı romanlarında bu kavram sırlanmak şeklinde kullanılmıştır.³⁸⁶

2.3.9. Sohbet

Hasbihal, arkadaşlık gibi kelime anlamı olan sohbet, tasavvufta sûfiler tarafından büyük bir önem taşımaktadır.³⁸⁷ Hz. Peygamberin ashabını sohbetle yetiştirmiş olması yönüyle, sohbette hem sözlü eğitim, irşad ve tebliğ bulunur, hem de hal eğitimi diyebileceğimiz manevî yansıma da mevcuttur.³⁸⁸ Nakşibendilik ve Mevlevilik tarikatlarında sohbet tarikatın bir esasıdır ve sohbettin gayesinde fertler değil, toplum ön plandadır.³⁸⁹ Dolayısıyla bu sayede benlik arka planda kalır. Ayaşlı romanlarında şeyhin sohbetinin önemi ele alınmıştır.³⁹⁰

2.3.10. Şeriat

Yol anlamına gelen şeriat kavramı, tasavvufta zahiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukuki kurallar ve insan bendeniyle ilgili hususları ele alan konulardır şeklinde ifade edilmektedir.³⁹¹ Bir başka ifade biçimi ise Hz. Peygamber aracılığıyla Allah tarafından konulan kanunlar olarak tanımlanmıştır.³⁹² Ayaşlı romanlarında şeyhe intisab eden karakterlerin şeriat ve tarikat adabını öğrendikleri zikredilmektedir.³⁹³

---

³⁸³ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 124.

³⁸⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 317.

³⁸⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 317.

³⁸⁶ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 37.

³⁸⁷ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 321.

³⁸⁸ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 189.

³⁸⁹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 321.

³⁹⁰ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 181-183.

³⁹¹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 332.

³⁹² Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 332.

³⁹³ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 192.

2.3.11. Tarikat

Kelime anlamı yol olarak tanımlanan tarikat kavramı tasavvufta Hakk'a ermek için tutulan birtakım kurallar şeklinde ifade etmişlerdir.³⁹⁴ İnsanların manevi kabiliyetlerini geliştirmek için kurulan manevi yolun önceliği ahireti kazanmak ve dünyadan yüz çevirmektir. Manevi rehber gözetiminde rûhî eğitim gören kişilerin uyduğu ahlaki ve sosyal kaidelerinin tümüne tarikat denmiştir.³⁹⁵ Ayaşlı romanlarında bazı karakterler tarikata girerek hayatlarını İslam çerçevesinde yeniden tanzim ettikleri görülür.³⁹⁶

2.3.12. Tekke

Dervişlerin ya da tarikat ehlinin toplanıp şeyhin yönlendirmesiyle zikir ve ibadet ettikleri, seyr ve sülûkla meşgul oldukları aynı zamanda nefis terbiyesi gördükleri, ruhen ve ahlaken eğitilerek olgunlaştıkları yerin adıdır.³⁹⁷ Haftanın bazı günlerinde ve saatlerinde bir araya gelerek zikir ve sohbet etmek için kullanılan mekânlardır. Bu kavram Ayaşlı romanlarında tekkeler kapatılmış olsa dahi dervişlerin irşadlarını devam ettikleri hususunda kullanılır.³⁹⁸

2.3.13. Tövbe

Pişmanlık ve dönme gibi anlamları taşıyan tövbe, tasavvufta kalpteki kötülüklerin ısrar düğümünü çözüp, Hakk'a yönelme ve O'nun hukukunu göz ederek günahlardan arınıp, kötü işleri bırakmak anlamına gelmektedir.³⁹⁹ Hatayı terk etmek, eski hale dönmemeye azmetmek tövbenin şartlarındandır ve tövbe edene tâib, tövbe-kâr denmektedir.⁴⁰⁰ Ayaşlı romanlarında da karakterlerin bir mürşid ile karşılaştıktan sonra tövbe ettikleri görülmüştür.⁴⁰¹

---

³⁹⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 343.

³⁹⁵ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 229.

³⁹⁶ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 192.

³⁹⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 350.

³⁹⁸ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.180.

³⁹⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 355.

⁴⁰⁰ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 356.

⁴⁰¹ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 19.

2.3.14. Türbe

Kelime anlamı toprak, Hâk manalarına gelen türbenin tasavvufta bir ermişin kabrinin bulunduğu üstü kapalı mekân veya ziyaret yeri olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰² Türbelerde adakların adandığı ve oradaki kişilerin hürmetine Allah'tan niyazlarda bulunulduğu görülür. Aynı zamanda burada yatan ermiş insanların manen insanlara yardımcı olacağına inanılmaktadır.⁴⁰³ Ayaşlı romanlarında karakterlerin türbeleri ziyaret ettikleri ancak bu gibi yerlerin yeni rejimin etkisiyle kapatılan mekânlar olarak zikredildiği görülmüştür.⁴⁰⁴

2.3.15. Zikir

Kelime anlamı anmak ve yâd etmek olan zikir, tasavvufta Allah'ı anmak ve hatırlamak gaflet halinden uzak durarak, bir an bile Allah'ı unutmamak manasını taşımaktadır.⁴⁰⁵ Zikir, Allah'a giden yolda kuvvetli bir rükün olarak bilinmiş ve bu yolda temel vazife olarak görülerek, kulun Allah'a ulaşmanın ancak sürekli zikirle olacağı belirtilmiştir.⁴⁰⁶ Zikrin dil ve kalp olmak üzere iki kısmı bulunur. Kul dil ile zikirle devam ederek, kalp ile zikre ulaşır ve hem kalbi hem diliyle zikretmeye başlayınca onun manevi terbiyesinde en kâmil hali bu olduğu bilinir.⁴⁰⁷ Ayaşlı romanlarında da mürşide intisab eden karakterlerin zikir ile meşgul olmaya başladıkları görülmüştür.⁴⁰⁸

4.2. TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLERİN ADLANDIRILMASI

Bu kısım “Tasavvuf ve Kişi” başlıklı bölümünde yer almakla birlikte bütünlük açısından “Tasavvuf Terminolojisi” kısmında da tekraren ele alınmıştır.

2.3.16. Dede Efendi

Efendi kelimesi itirazsız kendisine güvenilen kişi olmakla birlikte sözü geçen kimse anlamlarına gelmektedir. Başta Hz. Muhammed'e “Peygamber Efendimiz” şeklinde efendi denildiği gibi devletin yüksek memurlarına da bu ifade kullanılmıştır.

⁴⁰² Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 361.

⁴⁰³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 361.

⁴⁰⁴ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 45.

⁴⁰⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 393.

⁴⁰⁶ Dilaver Selvi, **Abdulkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, s. 434.

⁴⁰⁷ Dilaver Selvi, **a.g.e.**, s.434.

⁴⁰⁸ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 192.

Ayrıca tarikata mensup olan müridler şeyhleri için efendi tabirini kullanmaktadır. Mevleviler, şeyh, pîr veya mürşid gibi anlamlara gelen yol erlerine Dede Efendi şeklinde hitap ederler. Münevver Ayaşlı romanlarında da zaman zaman rehber karakterler için bu adlandırma yer almıştır.⁴⁰⁹

2.3.17. Evliya

Davranışları, hâli ve gösterdiği kerâmetleri vesilesiyle halk tarafından kabul görmüş, Allah'ın sevgilisi olan, ermiş veli kimselerdir.⁴¹⁰ Allah bu gibi kimselere keramet ve ilhamda bulunur. "Hakk'ın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlardır."⁴¹¹ Ayaşlı romanlarında tasavvuf büyükleri için zaman zaman evliya kavramı da kullanıldığı görülür.⁴¹²

2.3.18. Hazret-i Pîr

Şeyh, mürşid, veli gibi isimlerle eş anlamlı olup, Farsça bir kelimedir.⁴¹³ Nefis mertebelerini geçmiş, kamil-i insan mertebesine ererek insanlara yol gösteren tarikat şeyhi anlamına gelen Pîr, bazen mücerret bir şahsiyeti ifade etmek için de kullanılır.⁴¹⁴ Ayaşlı romanlarında da müridin zaman zaman şeyhine Hazret-i Pîr şeklinde ifade ettiği dikkat çekmiştir.⁴¹⁵

2.3.19. Mevlevi

Mevlevilik, Mevlana Celaleddin-i Rûmî adına nisbetle oğlu Sultan Velid tarafından kuralları tesbit ve tanzim edilen tarikattır.⁴¹⁶ "Mevlevinin en önemli iki özelliği semâ ve çiledir.⁴¹⁷ Sema dönerek yapılan mevlevi ayinidir. Mevlevi ayini ve semânda ney ve kudum gibi mûsikî aletlerine de yer verilmiştir.⁴¹⁸ Çile ise 1001 günlük süredir ve çilesini tamamlayan derviş dede unvanını almaya hak kazanır."⁴¹⁹ Mevlana Celaleddin-i Rûmî, mevlevî tarikatının pîri olarak sayılmakla birlikte bu

⁴⁰⁹ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 180.

⁴¹⁰ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 129.

⁴¹¹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 129.

⁴¹² Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.53

⁴¹³ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 263.

⁴¹⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 286.

⁴¹⁵ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 6.

⁴¹⁶ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020, s. 252.

⁴¹⁷ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

⁴¹⁸ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

⁴¹⁹ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

tarikata mensup olan kimseye ise mevlevi adı verilmiştir.⁴²⁰ Ayaşlı romanlarında karakterlerin Mevlevi Tarikata mensup olduktan sonra mevlevi şeklinde anıldığı görülür.⁴²¹

2.3.20. Mürid

Mürşide bağlanarak, onun rehberliğinde ve denetiminde olan kişi anlamına gelir. Bu kimseler alışkanlıklarını terk edip, “kendi şahsi iradesini şeyhinin iradesinde yok etmiştir (Fenâ fi’ş-şeyh).”⁴²² Buradan hareketle henüz seyr-i sülûk mertebesine varmamış, ancak nefsin arzularını terk etmeyi talep eden kişilerdir diyebiliriz. İncelenen romanda da mürşide intisab etmiş kişilerin mürid olarak anıldığı görülür.⁴²³

2.3.21. Mürşid

“Rehber, delil, kılavuz, yol gösteren”⁴²⁴ anlamlarına gelir. İnsanlığı Hakk’ın yoluna, dost doğru yola iletmekle görevli kişilerdir. “Mürşit merdiven gibidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum gibidir, kendisi yanar ama çevresindekileri aydınlatır.”⁴²⁵ Ayaşlı romanlarında tasavvuf büyükleri anılırken zaman zaman mürşid kavramı kullanılmıştır.⁴²⁶

2.3.22. Şeyh

Arapça kökenli olup, sözlük anlamı “yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder, kabile başkanı”⁴²⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Önemli bir tasavvufî kavram olan “şeyh”in temel özelliği insan-ı kamil oluşudur. Tasavvufî terminolojide şeyh, “nefsinden fâni, Hâk’ta baki veli”⁴²⁸ ve “taliplere rehberlik etmek ve onları irşad etmek ehliyetine ve liyakatine sâhip olan insan-ı kâmil”⁴²⁹ anlamlarına gelir. Ayaşlı romanlarında şeyhin müridine insan-ı kâmil derecesine ulaşması için rehberlik yaptığı görülür.⁴³⁰

⁴²⁰ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 252.

⁴²¹ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.6.

⁴²² Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.263.

⁴²³ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 18.

⁴²⁴ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.263.

⁴²⁵ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.263.

⁴²⁶ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 192.

⁴²⁷ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 334.

⁴²⁸ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.334.

⁴²⁹ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s.334.

⁴³⁰ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 147.

2.3.23. Zât

Zât kelimesi, “öz bir şeyin kendisi, bir şeyi o şey yapan ve öbür şeylerden ayıran, mahiyet”⁴³¹ anlamlarına gelir. Mutasavvıflar zâtın kendisiyle kaim olan sıfatlara işaret eden varlığa delâlet ettiğini naklederler.⁴³² Zât kavramı aynı zamanda kimse, kişi, kendi, özü anlamlarıyla da kullanılır. Ayaşlı romanlarında tasavvuf büyükleri için zât kavramı kullanıldığı görülür.⁴³³

4.3. TASAVVUF KURUMLARI

2.3.24. Mevleviyye

Mevleviyye Celâleddin Rûmî tarafından kurulan tarikatın adıdır ve Mevlana’dan sonra onun soyundan gelen ve ‘çelebi’ ünvanı verilen şeyhler tarafından devam etmiştir.⁴³⁴ En yaygın tarikat olma özelliğini korumakla birlikte Konya başta olmak üzere, İstanbul, Şam, Halep, Bursa, Balkanlar gibi Osmanlı’nın önemli merkezlerinde varlığını korumuştur.⁴³⁵ En önemli özelliği ise dönerek yapılan Mevlevî ayini semâ ve 1001 gün dergahların asitânesinde kalınarak doldurulan çiledir. Ayaşlı romanlarında Dede Efendi karakteri çilesini tamamlamış, Mevleviyye Tarikatının Pîri olarak geçmektedir.⁴³⁶

2.3.25. Nakşibendiyye

Muhammed Bahâuddin Nakşibend Buhârî tarafından kurulan bir tarikattır ve esasları Abdülhâlık Gücdüvâni tarafından tanzim edilmiştir.⁴³⁷ Nakşibendiyye Tarikatının en önemli konusu sohbet ve rabıta’dır. ‘Bizim yolumuz sohbetir’ şeklinde ifade edilen sözün, ‘şeyhin gıyabında şeyhle beraber olma’ şeklinde ilişki kurularak rabita kavramına oldukça önem verdiği görülmektedir.⁴³⁸ Bu tarikat zamanından itibaren yaygınlık göstererek, Türkistan, Anadolu ve Hindistan’a kadar yayılarak en yaygın tarikat konumuna yükselmiştir ve Ebubekir’e kadar ulaşan sıddık bir yoldur.⁴³⁹

⁴³¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 391.

⁴³² Osman Demir, “Zât”, *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı 2013, s. 148.

⁴³³ Bkz., Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey’in İki Kızı*, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.53

⁴³⁴ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020 s. 252.

⁴³⁵ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 252-253.

⁴³⁶ Bkz., Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey’in Üç Kızı*, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.180-181.

⁴³⁷ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 257.

⁴³⁸ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 260.

⁴³⁹ H. Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 260-261.

Romanda Nakşibendiyye Tarikatı Berrin ve Nermin'in intisab ettiği tarikat olarak geçmektedir.⁴⁴⁰

2.3.26. Kâdiriyye

Abdülkâdir Geylânî tarafından kurulmuş olan bu tarikat, Uzak Doğu'da Endenozya'dan Kuzey Afrika'ya, Sibiryâ'dan Afrika içlerine kadar yayılmıştır.⁴⁴¹ Tarikata intisab, şeyhin müride istiğfar yaptırması suretiyle gerçekleşmektedir. Hamdele, salât ü selâm dua, tevhid ve lafza-i celâl zikirleriyle sâlik günlük evradını gerçekleştirir.⁴⁴² Kâdiriyye tarikatı silsile itibarıyla Hz. Ali'ye dayanmaktadır.⁴⁴³ İncenilen romanlarda Münevver Ayaşlı Mevlevî olmasına rağmen diğer tarikatları da romanlarında zikrederek değerini vurgulamıştır. Bu bağlamda Kâdiriyye Tarikatının da romanlarında yer aldığı görülür.⁴⁴⁴

4.4. EVLİYALARIN BİYOGRAFİSİ

Münevver Ayaşlı'nın üç serisinden oluşan "Pertev Bey'in Üç Kızı," "Pertev Bey'in İki Kızı" ve "Pertev Bey'in Torunları" romanlarında adı geçen evliyaların isimleri: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sultan Veled, Ahmed Celâleddin Efendi, Talibî İrşadî, Câhidî Ahmed Efendi, Hüsâmeddin Uşşâkî, Yazıcızâde Ahmed Efendi ve Said Nursi şeklinde zikredilmektedir.

"Pertev Bey'in Üç kızı" adlı romanda Dede Efendi'nin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sultan Veled'in yolu olan Mevlevî Tarikatından geldiğini ve Ahmed Celâleddin Efendi'den terbiye aldığına yer verilmiştir.⁴⁴⁵

"Pertev Bey'in İki Kızı" adlı romanda ise Talibî İrşadî, Câhidî Ahmed Efendi, Hüsâmeddin Uşşâkî, Yazıcızâde Ahmed Efendi gibi tasavvuf büyüklerinin isimleri yer alır. Ayaşlı bu isimleri zikrederken bütün evliyaların varlığının önemli olduğunu dünyalarını değiştirmiş olsalar dahi insana, mekâna ve zamana olan tasavvurlarının devam ettiğini vurgular.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.22.

⁴⁴¹ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 240-241.

⁴⁴² H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 241-242.

⁴⁴³ H. Kamil Yılmaz, **a.g.e.**, s. 242.

⁴⁴⁴ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.121

⁴⁴⁵ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 181-183.

⁴⁴⁶ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey'in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s.50-51-52-53.

“Pertev Bey ve Torunları” adlı romana geldiğimizde ise Said Nursi ismi zikredilmiştir. Ayaşlı Said Nursi üzerinden devlet adamlarının her ne kadar kuvvet ve kudrete sahip olsalar da bir velinin himmetine muhtaç olduğuna dikkat çeker.⁴⁴⁷

2.3.27. Ahmed Celâleddin Efendi

Gelibolu’da 1853 yılında doğmuş olan Ahmed Celâleddin Efendi, Gelibolu Mevlevîhanesinin şeyhi olan Hüseyin Azmi Dede’nin oğludur.⁴⁴⁸ Babasının Mısır’a tayin edilmesiyle birlikte Mısır’a gelmiş ve burada Câmîü’l Ezher’e devam etmiştir.⁴⁴⁹ Neyzen Subhi Bey’den ney dersi, Manastırlı Nâîlî Efendi’den de Farsça eğitim aldığı bilinmektedir.⁴⁵⁰

1873’te çileye giren Celâleddin Efendi, çilesini tamamladıktan sonra Kahire Mevlevîhânesi’nde kudümzenbaşılık ve neyzenbaşılık yaparak devrin saygın neyzenleri arasına girmiştir.⁴⁵¹ 1893 yılında babasının ölümüyle İstanbul Üsküdar’a yerleşmiş olup, 1908 yılında ilk önce vekâleten daha sonra ise asaleten Üsküdar Mevlevîhânesi’nde mesnevîhan olmuştur.⁴⁵² Atâullah Efendi’nin vefatıyla birlikte 1910’da mesnevîhanlığa Galata Mevlevîhânesi’nde devam eder ve 1925’te tekkelerin kapatılmasına kadar görevini sürdürür.⁴⁵³

Derin bir tasavvuf ve geniş bir mûsiki bilgisine sahip olan Ahmed Celâleddin Efendi 1946 yılında vefat etmiş olup, kabri İstanbul’da Miskinler Tekkesi’nin arkasında yer almaktadır.⁴⁵⁴

2.3.28. Câhidî Ahmed Efendi

Edirne’de doğmuş olan Câhidî Ahmed Efendi’nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur ancak, asıl adının Ahmed, mahlasının ise Câhidî olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁵

⁴⁴⁷ Bkz., Münevver Ayaşlı, **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1992, s. 124-125.

⁴⁴⁸ Abdullah Uçman, “Ahmed Celâleddin Dede,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, s. 53.

⁴⁴⁹ Abdullah Uçman, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁵⁰ Abdullah Uçman, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁵¹ Abdullah Uçman, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁵² Abdullah Uçman, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁵³ Abdullah Uçman, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁵⁴ Abdullah Uçman, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁵⁵ Nihat Azamat, “Câhidî Ahmed Efendi,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s. 16.

Halvetiyye-Uşşâkiyye tarikatının Câhidiyye kolunun kurucusu olan Ahmed Efendi, muhtemelen Edirne'den hilafet aldıktan sonra Çanakkaleye gelmiş ve Kilitbahir'de kurduğu tekkesinde irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴⁵⁶

1070 yılında vefatına “istirâhat” kelimesiyle şerh düşülmüştür. Şeyhin vefatından sonra tarikat oğlu Abdüllatif Efendi tarafından devam ettirilmiştir.⁴⁵⁷ XVIII. yüzyılda tarikatın Edirne, Bursa ve Çanakkale şehirlerinde yayıldığı ancak İstanbul'a ulaşmadığı görülür.⁴⁵⁸ Câhidî Ahmed Efendi'nin “Divan” ve “Kitâbü'n-Nasîha” adlı iki eseri bulunmaktadır.⁴⁵⁹

2.3.29. Hüsâmeddin Uşşâkî

Buhara'da doğmuş olan Hüsâmeddin Uşşâkî, ilk dini bilgisini babasından almış olup, bir müddet babasının mesleği ticaretle ilgilenmiştir.⁴⁶⁰ Gördüğü bir rüya üzerine mirasını kız kardeşine devrederek tasavvufa yöneldiği bilinir.⁴⁶¹ Nitekim Halveti Şeyhlerinden Emîr Ahmed-i Semerkandî'ye intisap eder.⁴⁶² “Kendi pirinden alıp irşadı pes / Hem dahi Ümmî Sinan etmiş nefes” sözlerinden anlaşıldığı üzere kendisinin Halvetiyye'nin Sinâniyye kolunun kurucusu olan İbrâhim Ümmî Sinan'dan icazet aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁶³ Uşşâkiyye tarikatının âsitânesinde bulunan tekkede irşad görevini yapmış, hac dönüşünde ise Konya'da vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul'a getirilerek tekkesine defnedilir.⁴⁶⁴

2.3.30. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Horasan'ın Belh şehrinde 6 Rebûlevvel 604'te (30 Eylül 1207) dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁵ Mesnevî'nin girişinde adı Muhammed b.

---

⁴⁵⁶ Nihat Azamat, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵⁷ Nihat Azamat, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵⁸ Nihat Azamat, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁵⁹ Nihat Azamat, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁶⁰ Mehmet Akkuş, “Hüsâmeddin Uşşâkî,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s. 515.

⁴⁶¹ Mehmet Akkuş, **a.g.e.**, s. 515.

⁴⁶² Mehmet Akkuş, **a.g.e.**, s. 515.

⁴⁶³ Mehmet Akkuş, **a.g.e.**, s. 515.

⁴⁶⁴ Mehmet Akkuş, **a.g.e.**, s. 515.

⁴⁶⁵ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî,” **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, s. 441.

Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak geçmektedir ve lakabı Celâleddîn'dir.⁴⁶⁶ “Efendimiz” anlamına gelen Mevlânâ ismi onu yüceltmek için kullanılmış, “Hudâvendigâr” adı ise babası tarafından kendisine verilmiştir.⁴⁶⁷ Babası Bahâeddin Veled, “Sultanü'l-Ulema” olarak tanınır.⁴⁶⁸ Mevlânâ, babası ile birlikte Belh'ten Hicaz'a oradan ise Karaman'a hicret eder.⁴⁶⁹ Babası Bahâeddin Veled'in ilim ve takvası Alâeddin Keykubâd'ın dikkatini çeker ve onun daveti üzerine Konya'ya yerleşirler.⁴⁷⁰ Azerbeycan, Malatya ve Lârende'de bir müddet kaldıkları da bilinir ve Lârende'de Hz. Mevlânâ, Hoca Lâlâ Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun ile evlenir.⁴⁷¹ Bu evlilikten Sultan Veled ile Muhammed adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Gevher Hatun'un vefatından sonra Konya'lı İzzeddin Ali'nin kızı Kerrâ Hatun'la evlenecek ve bu evlilikten de Emîr Muzafferüddin Âlim Çelebi ve Melike Hatun doğacaktır.⁴⁷²

İlmi ve zühdü ile tanınan Bahaüddin Veled, Hz. Mevlânâ'nın da ilk hocasıdır ve onun vasıtasıyla Kübreviyye tarikatına mensup olur.⁴⁷³ Ancak Hz. Mevlânâ, Şems Tebrîzî ile tanıştıktan sonra “tarik-i şuttâra”⁴⁷⁴ girer.⁴⁷⁵ Bu süreçte Mevlânâ müridlerini ve irşadı bırakarak tamamen vaktini Şems ile geçirmeye başlamıştır.⁴⁷⁶ Nitekim müritleri, Şems Tebrîzî'den şeyhlerini kıskandıkları için bir rivayete göre Şems'i ölümlle tehdit etmiş ve bunun üzerine de Şems Tebrîzî ortadan kaybolmuştur.⁴⁷⁷ Mevlânâ'nın “Dîvân-ı Kebîr” eseri, Şems Tebrîzî'den ayrıldıktan sonraki vecdî mahsülüdür denilebilir.⁴⁷⁸

Bir müddet Şems Tebrîzî'yi arayan Mevlânâ onu bulamayacağını anlayınca hayatının diğer kısımlarında Selâhüddin ve Hüsameddin Çelebi ile dostluk kurar.

---

⁴⁶⁶ Reşat Öngören, **a.g.e.**, s. 441.

⁴⁶⁷ Reşat Öngören, **a.g.e.**, s. 441.

⁴⁶⁸ Ali Nihat Tarlan, **Mevlânâ**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s. 20.

⁴⁶⁹ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020 s. 252.

⁴⁷⁰ Ali Nihat Tarlan, **Mevlânâ**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s. 21.

⁴⁷¹ Ali Nihat Tarlan, **Mevlânâ**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s. 21.

⁴⁷² Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî,” **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, s. 442.

⁴⁷³ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020 s. 252.

⁴⁷⁴ Bkz, Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2016, s. 328.

⁴⁷⁵ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020 s. 252.

⁴⁷⁶ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî,” **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, s. 443.

⁴⁷⁷ Ali Nihat Tarlan, **Mevlânâ**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s. 26.

⁴⁷⁸ Ali Nihat Tarlan, **a.g.e.**, s. 26.

Selâhüddin'in kızı Fatma Hatun ile Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled evlenirler.⁴⁷⁹ Ali Nihat Tarhan'a göre Hüsameddin Çelebi'nin varlığı ise Mevlânâ'nın "Mesnevi" eserinin yazılmasında önemli bir roldür.⁴⁸⁰ Mesnevî'nin tamamlanması, Mevlânâ'nın vefatının sonuna kadar devam eder ve bu sürede 15 sene Mevlâna, Çelebi Hüsameddin ile kalmıştır.⁴⁸¹ Şeb-i Arûs olarak nitelendirdiği ebedi hayatına ise Hicri 672/1273'de kavuşmuştur.⁴⁸²

Mevlânâ, âlim, sûfi ve şair özelliklerine sahip olmakla birlikte onun tasavvufi eğitimi küçük yaşlarında babası tarafından verilmiştir. Dini tasavvufi düşüncesinin kaynağı "Canım benimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim," sözünden hareketle Kur'an ve Sünnettir diyebiliriz.⁴⁸³

"Mesnevî" ve "Dîvân-ı Kebîr" eserleri dışında "Fîhi Mâ-fih" "Mektûbat" ve "Mecâlis-i Seb'a" adlı eseri de bulunmaktadır.

2.3.31. Said Nursi

1878 yılında dünyaya gelen Said Nursi, Bitlis'in Hicaz ilçesine bağlı Nur köyünde doğmuştur.⁴⁸⁴ Babasının adı Mirza, annesinin adı ise Nûriye Hanım'dır. İlk öğrenimini köyünde tamamladıktan sonra çevre medreselerine devam etmiştir. 1892 yılında Doğubayazıt'ta Şeyh Muhammed Celâlî'nin ders halkasına girmiş ve icazetini dört yaşındayken almıştır.⁴⁸⁵ Daha sonra Bitlis'e dönerek burada Şeyh Emin Efendi'nin derslerine girmiş ve ardından da Siirt'e giderek Molla Fetullah Efendi'nin yaptığı imtihana katılmıştır. Bu sınavda Harîrî'nin el-Makâmât eserinden gelen sorulara kitabı bir kere okumasına rağmen ezberden cevap veren Said Nursi, olay üzerine hafızası ve zekası ile tanınmış ve diğer bir Makâmât yazarı olan Bedüzzaman el-Hemedânî'ye atfen "Bedüzzaman" lakabını almıştır.⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî," **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, s. 444.

⁴⁸⁰ Ali Nihat Tarlan, **Mevlânâ**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020, s. 28.

⁴⁸¹ Ali Nihat Tarlan, **a.g.e.**, s. 27- 28.

⁴⁸² Ali Nihat Tarlan, **a.g.e.**, s. 28.

⁴⁸³ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî," **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, s. 445.

⁴⁸⁴ Alparslan Açıkgenç, "Said Nursi," **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2018, s. 565.

⁴⁸⁵ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 565.

⁴⁸⁶ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 565.

1900'lu yıllarda "Medresetüzzehra" adında bir dârülfünün kurmak ister ve bu isteği üzerine İstanbul'a Sultan Abdülhamid ile görüşmeye gider. Bu vesileyle İstanbul'da Fatih Camii'inde vaazlar veren âlimler arasında yer alır.⁴⁸⁷ Ancak doğuda kurmak istediği medrese hayalini gerçekleştirememiştir.

Said Nursi, I. Dünya savaşının patlak vermesiyle birlikte bazı talebeleriyle savaşa katılmış olup, İşârâtü'l-i'câz adlı tefsirini Pasinler cephesinde telif ettirmiştir.⁴⁸⁸ 1915'te ise kaymakam rütbesiyle, Bitlis ve Muş gibi yerlerin savunmasında yer alır.⁴⁸⁹ Birçok talebesini bu savunmada kaybeden Said Nursi, Bitlis'te yaralanarak, Rusların eline düşer ve iki yıl esaretten sonra firar ederek İstanbul'a döner.⁴⁹⁰ Bu esaretten sonraki hayatını ise dünya hayatından çekilme arzusu ve zühdle geçirerek devam ettirir. Nitekim; "Said Nursi bu dönemini 'eski Said'den yeni Said'e inkılap' olarak nitelendirmiştir."⁴⁹¹ 1923 yılında Van'a gelerek Erek dağında inzivaya çekilip, İslam'a hizmet etmeye çalışan, maneviyatı öne çıkaran bir tutum içerisinde hayatını devam ettirecektir.⁴⁹²

Şeyh Said isyanının çıkmasıyla Burdur'a sürgün edilmiş olup, burada "Risâli-i Nûr" adını verdiği eserleri yazmaya başlamıştır.⁴⁹³ 1934'te Isparta'nın Barla köyüne oradan da Eskişehir Hapisesine gönderilecektir.⁴⁹⁴ Çıkarıldığı mahkemelerde siyâsi bir faaliyetinin olmadığı eserlerinin Kur'ana dair konuları içerdiği kanıtlanmış ve serbest bırakılmıştır. 1952 yılında "Gençlik Rehberi" adıyla derlenen kitap latin harfleriyle basılır.⁴⁹⁵ Bu kitap sebebiyle tekrar mahkemeye verilen Said Nursi, İstanbul'a gelerek yaptığı savunması sonucu serbest bırakılmıştır.⁴⁹⁶ Sebîlürreşâd gibi dergilerde yazıları yayınlanan Said Nursi her gittiği yerde özellikle gençlere İslam'ı anlatmaya çalışmıştır.⁴⁹⁷ Yaşının ilerlemesi ve yoğun faaliyetleri sonucunda ağır

---

⁴⁸⁷ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 565.

⁴⁸⁸ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁸⁹ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹⁰ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹¹ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹² Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹³ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹⁴ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹⁵ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹⁶ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹⁷ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

hastalığa yakalanır ve ömrünün sonlarında kendi isteği ile Emirdağ'dan Urfa'ya nakledilir. 23 Mart 1960 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁹⁸

2.3.32. Sultan Veled Efendi

Mevlânâ'nın oğlu olan Sultan Veled 25 Rebûlâhir 623'te (25 Nisan 1226)'da Lârende'de doğmuştur.⁴⁹⁹ Mevlânâ oğluna kendi babasına ait olan “Bahâeddin Muhammed Veled” ismini koyar.⁵⁰⁰ Kardeşiyle birlikte tahsilini Dımaşk'ta gerçekleştirir. İntisabı ilk olarak dedesi Bahâeddin Muhammed Veled'e onun vefatından sonra ise Şems Tebrîzî'yedir.⁵⁰¹ Şems'in kaybolmasıyla, babasının halifeleri Selâhaddîn-i Zerkûb ve Hüsameddin Çelebi'ye bağlanacaktır.⁵⁰²

Hz. Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevîler'in ileri gelenleri her ne kadar babasının makamına geçmesini temenni etseler de, kabul etmeyerek Hüsameddin Çelebi'ye intisap eder.⁵⁰³ Şeyhinin vefatından sonra yedi yıl Şeyh Kerîmüddin b. Bektemur isminde bir Allah dostunun hizmetinde yer alır.⁵⁰⁴ Onun vefatından sonra ise artık Hz. Mevlânâ'nın makamına geçerek irşad faaliyetlerine başlayacaktır.⁵⁰⁵

Mevlevîliğin üsûl ve erkânı Sultan Veled döneminde tanzim edilmiştir. “Mevlevî mukabelesinde semâhânenin üç defa devredilmesinden ibaret “devr-i veledi” zikrinin başlatılması ona izâfe edilmektedir.”⁵⁰⁶ Alemüddin Kayser tarafından yaptırılan Mevlânâ Türbesi Sultan Veled'in etkisiyle tarikatın âsitanesi olmuş ve Sultan II Gıyâseddin Mesud'un türbeyi vakıflara tesis etmesini sağlamıştır.⁵⁰⁷

10 Receb 712 (11 Kasım 1312) tarihinde Konya'da vefat etmiş ve geride, “Dîvân” “Velednâme” “Rebâbnâme” “İntihânâme” “Ma'ârif” adlı eserleri kalmıştır.⁵⁰⁸

⁴⁹⁸ Alparslan Açıkgenç, **a.g.e.**, s. 566.

⁴⁹⁹ Veyis Değirmençay, “Sultan Veled,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, s. 521.

⁵⁰⁰ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰¹ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰² Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰³ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰⁴ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰⁵ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰⁶ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰⁷ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

⁵⁰⁸ Veyis Değirmençay, **a.g.e.**, s. 521.

2.3.33. Tâlib-i İrşâdi

Halvetiyye Tarikatının orta kolu olarak bilinen Ahmedîyye Tarikatının dört ana şubelerinden biri Uşşâkiyye tarikatıdır.⁵⁰⁹ Bektaşî olduğu rivayet edilen Nazillili Hulûsi Baba ile başlayan meşreb Ahmed Tâlib-i İrşâdi ile günümüze kadar geldiği bilinmektedir.⁵¹⁰

2.3.34. Yazıcızâde Ahmed Bîcan

15. yüzyılın âlim ve mutasavvıflarından olan Ahmed Bîcan Efendi, Yazıcızâde, Yazıcıoğlu ya da Bîcan lakaplarıyla anılmıştır.⁵¹¹ Envârü'l-âşîkîn'da "Hak Teala Hazretleri, miskin Ahmed-i Bîcan'ı, deniz kenarında gaziler şehrinde, Gelibolu'da yarattı" ifadelerinden dolayı Gelibolu'da doğduğu düşünülmektedir.⁵¹²

Sultan II. Murad'ı görmek için Edirne'ye seyahat eden Ahmed Bîcan bu vesileyle Hacı Bayrâm-ı Velî'nin intisabına girdiği bilinir.⁵¹³ Riyazet sebebiyle devamlı oruç tunan ve Bayramiyye'nin esaslarında olan aşktan, muhabbetten ve yeme-içmeden kesilmenin vesilesiyle Ahmed Bîcan'a, Bîcan (cansız) lakabı koyulmuştur.⁵¹⁴ Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.⁵¹⁵ "Envârü'l-âşîkîn," "Acâibü'l-mahlûkât," "Dürr-i Mekkûn" "Kitâbü'l Müntehâ ale'l-Fusûs" "Şemsiyye" "Cevâhîrnâme" adında eserleri bulunmaktadır.

---

⁵⁰⁹ Mahmud, Erol Kılıç, "Uşşâkiyye," **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, s. 232.

⁵¹⁰ Mahmud Kılıç, Erol, **a.g.e.**, s. 233.

⁵¹¹ Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan," **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, s. 49.

⁵¹² Âmil Çelebioğlu, **a.g.e.**, s.50.

⁵¹³ Âmil Çelebioğlu, **a.g.e.**, s.50.

⁵¹⁴ Âmil Çelebioğlu, **a.g.e.**, s.50.

⁵¹⁵ Âmil Çelebioğlu, **a.g.e.**, s.50.

SONUÇ

Tasavvuf, Osmanlı döneminde altı asrı aşan bir süre varlığını koruyarak toplumun damarlarına nüfus etmiştir. Hayatın sosyal katmanlarında ve toplumun mozağinde varlık göstermesi, içinde bulunduğu dönemle bütünleştiğinin bir yansımasıdır. Nitekim Klasik dönem eserlerinin arka planında da mutlaka tasavvuf düşüncesinin yer aldığı ve kaleme alınan eserlere kaynaklık ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda Osmanlı dönemiyle tasavvufu birbirinden ayırarak hudutlarını çizmek oldukça zordur.

18. yüzyıldan itibaren ise yaşanan askeri, mali ve adli konulardaki değişiklikler sosyal hayatın Avrupa'ya yönelmesine neden olmuştur. Avrupa merkezli yenilik anlayışı içerisinde birey ve toplum dini-tasavvufi değerlerinde kırılmalar yaşamış, neticesinde ise kendilik bilincinden uzaklaşarak hem fiziki hem de metafizik bağlamda problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e kadarki sürece tanıklık etmiş olan Münevver Ayaşlı, romanlarındaki bu dönemsel geçişlerin neticesinde kişileri, zamanı ve mekânları irdelemiştir. Dolayısıyla Ayaşlı romanları geçmişte yaşananları analiz etme bakımından önemli bir başvuru kaynağı olmaktadır. Romanın unsurları üzerinden ele alınan kişi, zaman ve mekân kavramları modern türlerdeki tasavvuf metinlerini incelerken araştırmanın sağlam bir zemine oturmasında ve olayların çoklu bir perspektiften ele alınmasında katkı sağlamıştır.

Osmanlı'nın son döneminden itibaren cumhuriyete kadarki süreci ele alan Ayaşlı romanları, yaşanan medeniyet değişiminin sonucunda yeni hayata ayak uydurmaya çalışan ve bu hayatın altında ezilenlerin hikayelerini ele alır. Romanlardaki karakterlerin Batılılaşma etkisinde kalarak dini-tasavvufi değerlerden uzaklaştığı ve bu uzak kalış neticesinde kimlik sorunları ile karşılaştığı görülmüştür. Karakterlerin medeniyet değişiminden doğan tahribatın etkisinde dini-tasavvufi değerlere yabancı kalması, bu karakterlerin aile yaşantısından kopmalarına, kendi özlerinden uzaklaşmalarına ve hem fiziki ortamda hem de metafizik bağlamda sorunlar yaşamalarına neden olur. Batılılaşmanın sonucunda karakterlerin yaşadığı problemlerin çözüm yolu manevi bir dönüşümle gerçekleşir. Bu bağlamda rehber olma

özelliği taşıyan “mürşid” oldukça önemli rol oynar. Toplumun ve bireyin parçalanmasına karşılık, her dönemde varlığını sürdürerek, karakterlerin iyiye, doğruya ve güzele yönelmelerinde bir dayanak noktası olur. Yeni rejimin içerisinde hayatın dışına itilen birey, mürşidin yardımıyla manevi alana yönelerek kendi özüne yeniden kavuşur.

Batılılaşmayla birlikte yaşanan kırılmalardan biri tekke, türbe ve medrese gibi tasavvufun nefes aldığı alanların kapatılmasıdır. Bu dönemlerde Tasavvufun kurum ve kuruluşlarda somut bağlamda eskisi kadar varlık gösterdiği söylenemez. Bu bağlamda, şeyh, mürşid, dede efendi gibi tasavvuf erbablarının yasaklara rağmen Ayaşlı romanlarında varlığını kesintisiz olarak sürdürmesi sonucunda Cumhuriyete kadarki süreçte etkilerinin devam ettiği ve bu dönemlerin getirdiği problemlere tasavvuf temelinde çözümler sundukları görülür. Bununla birlikte Ayaşlı romanlarında tasavvuf erbablarının varlıklarını sürdürüyor olması sadece fiziki olarak ele alınmamıştır. Dünya hayatı son bulmuş olan evliyaların metafizik bağlamda tasavvurlarının devam ettiği de vurgulanır.

Romanlarda tasavvuf, sadece karakterler üzerinden değil, mekân üzerinden de ele alınır. Osmanlı dönemiminin yaşam biçimi olan tasavvuf, az yemek, az uyumak, az konuşmak gibi davranışları içerisinde barındırır. Bu yaşama perspektifi mekanlara da sirayet ederek, gösteriştan uzak mütevazi ve İslam kimliğini yansıtan yapıların inşasında rol üstlenmiştir. Aynı zamanda tabiatın korunması ve Allah’ın sınırları çerçevesinde tabiata müdahale edilmesi İslam ve tasavvuf anlayışında bulunan bir yaklaşımdır.

Ayaşlı romanlarında Batılılaşma etkisinde yaşanan dönemsel kırılmaların neticesinde insanlar gibi mekânların da tahrip edildiği görülür. Toplum ve mekân arasındaki ontolojik bağ tarihsel süreçle birlikte değişir. Dolayısıyla mekânlar içinde bulunduğu dönemin kimliğini yansıtarak, karakterlerin değişimiyle aynı düzlemde bozulmaya gider. Tasavvufi hayata nüfus ederek dönüşüm yaşayan karakterlerin hayatlarındaki değişikliklerin mekân üzerinden gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Bu bağlamda karakterlerin dünya hayatı boyunca mekân serüvenleri üç ana düzlemde seyrederek. Birincisi Batılılaşma etkisinde kalan karakterlerdir. Bu karakterler içi boşalan

evler, apartman daireleri, pansiyonlar ve oteller gibi modern dönemin inşa ettiği mekânlarda yaşamlarını sürdürür. İkinci serüven ise şeyh, mürid vb. gibi tasavvuf erbablarıyla tanışan kahramanlar üzerinden gerçekleşir. Artık modern dünyanın mekânlarından soyutlanarak, geleneğin inşa ettiği tabiatla iç içe bahçeli, selamlığı bulunan huzurlu evin içerisinde hayatlarını kurgular. Tasavvuf romanlarında Batılılaşma etkisinde kalan mekânın tahribatına çözüm olarak kaybolan insanı geleneğin inşa ettiği mekâna, yani kendine ait bir zemine yerleştirir. Bununla birlikte Ayaşlı romanlarında mekân sadece fiziki olarak ele alınmadığı da aşıkardır. Buradan hareketle sıraladığımız üçüncü serüven ebedi hayat olacaktır. Özellikle Selmin karakterinin yaşadığı dönüşümün son evresi ahiret hayatıdır. Şeyhin verdiği eğitimin neticesinde, Bâki olana ulaşarak mekânın metafizik bir gerçekliğe evrildiği romanda görülür. Ayaşlı, Batılılaşma etkisinde bozulan mekanların yanı sıra Osmanlının inşa ettiği konakların ve semtlerin hâla bulunuyor olmasını tasavvuf şeyhlerinin ve evliyaların orada oluşuyla ilgili olduğunu vurgular.

Romanlar karakter ve mekânlar üzerinde tasavvufun izleklerine yer verdiği gibi zaman perspektifinden bakıldığında bu bağlamdaki dönemseller kırılmalara da yer verdiği görülür. Yazarın romanlarında tasavvufun zaman algısıyla, modern döneminin zaman algısı arasındaki fark gösterilmektedir. Toplumda kabul edilen inanç ve değerler insanın gündelik hayatında etkin roller üstlendiği gibi zaman algısını da şekillendirmiştir. Bu bağlamda romanlarda tasavvufî bir anlayışın içerisinde gelen zamanın namazlara göre telaffuz edilmesinin izleklerine rastlanır. Ancak Batılılaşma etkisinde bu anlayışın yok olduğu artık zamanın mekanik bir dijital saate indirildiğini söylemekte yarar vardır.

Tasavvufun zaman anlayışının temel düşüncesinde “ibnü’l-vakt” kavramı yer alır. Ayaşlı’nın romanlarındaki karakterlerin Batılılaşmayla birlikte ibnü’l vakt düşüncesinden uzaklaştığı ve zamanı fiziki bir gerçeklik üzerinden kurguladığı görülür. Bu bağlamda yılbaşı gecesi gibi kendi kültürümüzde yer almayan günlere verilen değer de Batılılaşma ile başlamıştır. Ancak tasavvufla karşılaştıktan sonra Batılılaşma etkisinden kurtulan karakterlerin vakitlerini ibadetle ve Allah’ın varlığı bilinciyle geçirerek her anını değerlendirme noktasında bir hassasiyetin üzerinde durulduğu görülür. Aynı zamanda tasavvuf erbablarına intisap etmiş karakterlerin

İslam dinine ait önemli günlere ve namaz vakitlerine önem vermeye başladıkları da görülmektedir. Bu bağlamda Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde yeni rejimin etkisiyle bozulan zaman anlayışın koruyuculuğu bağlamında tasavvufun etkin rol oynadığı görülmektedir.

Netice itibarıyla; Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyete kadarki süreçte yaşanan sosyo-kültürel değişimlerin sonucunda Ayaşlı romanlarından hareketle, bireyin ve toplumun, ne gibi sorunlar yaşadığını tesbit etmek açısından önemli yere sahiptir. Ancak bu önem sadece burada sınırlı kalmayıp, dönemseller geçişlerde yaşanan kırılmaların doğurduğu problemlere çözüm olarak tasavvufun rolünü anlamak için kıymetlidir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Gültekin gibi isimlerin rejimin bakış açısıyla şeyh, mürid, derviş, tekke gibi tasavvufa ait kavramları olumsuz imajlar oluşturarak kaleme almalarına karşın, Cumhuriyet dönemi yazarlarından biri olarak Ayaşlı, tasavvufi kavramların ve tasavvufi yaşamın değerini eserlerinde anlatarak toplumda üstlendikleri önemli rollere dikkat çekmiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, Alparslan: “Said Nursi,” **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C.35, 2018.
- Ahmet Haşim: **Müslüman Saati**, (çevrimiçi), <http://www.edebifikir.com/deneme/ahmet-hasim-musulman-saati.html>, Erişim Tarihi: 06.07. 2021.
- Akkuş, Mehmet: “Hüsâmeddin Uşşâkî,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C.18, 1998.
- Andı, Fatih: - **Akrebi Kuyruğundan Tutmak**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2018.
- “Ahmet Midhat Efendinin Romanlarından Beykoz” **İlmî Araştırmalar**, S. 21, Şubat 2006.
- **Roman ve Hayat**, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2010.
- Ayaşlı, Münevver: - **Pertev Bey’in Üç Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 3. Basım, 1992.
- **Pertev Bey’in İki Kızı**, İstanbul, Sebil Yayınları, 3. Basım, 1992.
- **Pertev Bey’in Torunları**, İstanbul, Sebil Yayınları, Basım, 1992.
- **İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim**, İstanbul, Güray Matbaacılık, 1973.
- **İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002.

- **Teşrinisani ve Ötesi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002.

Ayhan, Halis,

“Batılılaşma (III. Eğitim ve Öğretim),” **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C.5, 1992, s.158-162.

Azamat, Nihat:

“Câhidî Ahmed Efendi,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C.7, 1993.

Cansever, Turgut:

“İslâm Mimarîsi Üzerine Düşünceler,” **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, S.1, Aralık 1996, s. 119-146.

Ceylan, Semih:

“Vakit,” **İslâm Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul, C.47, 2012, s. 491-492.

Cengil, M., Baran, T.D.:

“Kutsal Zaman, Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi,” **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.15, S.29, Haziran 2016, s.33-63.

Çelebioğlu, Âmil:

“Ahmed Bîcan,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C.2, 1989.

- Değirmençay, Veyis: “Sultan Veled,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C.37, 2009.
- Demir, Ethem: “Arap Tasavvufi Romanlarının Yapısı ve Kurgusu,” **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** C.19, S.1, 2019, s. 251-262.
- Demir, Osman: “Zât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 44, s.148-150.
- Ergiydiren Sevinç: **Edebiyat Araştırmaları**, İstanbul, Boğaziçi Üniv. Matbaası, 2001.
- Erkan, Erol: “Ev Mimarisinin Aile ve Dini Hayat Açısından Önemi / The Importance of Home Architecture in terms of Family and Religious Life / أهمية العمارة المنزلية للأسرة والحياة الديني,” **İlahiyat Akademi Dergisi**, S.11, 2020, s.73-86.
- Güler, Zekeriya: “Vesîle ve Tevessül Hadiselerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme),” **İlam Araştırma Dergisi**, C.2, S.1, Ocak- Haziran 1997, s. 85-132.
- Gürer, Betül: “Allah’ın ed-Dehr Esmâsı Bağlamında Tasavvuf Düşüncesinde Zaman Algısı: Sadreddin Konevî ve Molla Fenârî Örneği,” Konya, **Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu**, 2015.
- İz Mahir: **Tasavvuf**, İstanbul, Rahle Yayınları, 1969.

- Kara, Mustafa: **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019.
- Kaya, İsmail: “Osmanlı Devleti’nde Devlet-Tarikat İlişkileri,” **Journal of Analytic Divinity**, C.4, S. 2, Aralık 2020, s. 215-244.
- Kılıç, Mahmut Erol: - **Sûfî ve Şiir**, İstanbul, Sufi Kitap, 2017.
- “Uşşâkıyye,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı, C.42, 2012.
- Korkmaz, Ramazan, Veysel Şahin: **Romanda Mekan (Romanda Mekânın Poetiği ve Çözümlenmeler)**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2017.
- Kurnaz, Cemal: **Halk ve Dîvân Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.
- Noyan, Sema: “1980 Sonrası Popüler Romanlar Ve Tasavvuf,” **Akademik Flatfom İslami Araştırmalar Dergisi**, S.2, Temmuz 2017, s.13-22.
- Narlı, Mehmet: “Romanda Zaman ve Mekân Kavramı,” **Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Dergisi** C.5. S.7, Mayıs 2002, s.92-106.

- Okay, M. Orhan: **Batlaşma Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul, Dergah Yayınları, Baskı 6, Ağustos 2016.
- Olcak, Tulga: “Sultan Veled’in Rebâb-ı Nâmesi,” **Erdem Dergisi**, C.4, S. 11, Mayıs 1988, s. 541-592.
- Oktay, Derya: “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış,” **İdeal Kent Dergisi**, S.3, Mayıs 2011, s.8-19.
- Oran, S. Arif: “Sûfî ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası,” Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.6, S.12, Temmuz 2017, s. 260-264.
- Orhan, A. Taha: “Tekyeler tarih oldu: Tasavvuf Tarihi Literatüründe Öncü Bir Eser Olarak Tekkeler ve Zâviyeler,” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.15, S.30, 2017, s. 373-388.
- Ögke, Ahmet: “Tasavvuf Düşüncesinde ‘Sır’ Kavramı ve Marmaravî’nin “Keşfü’l-Esrâr” İsimli Risâlesi,” **Yüzüncü Yıl Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.3, S. 3, Haziran 2000, s. 225-262.
- Öngören, Reşat: “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî,” **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C.29, 2004.
- Özdenören, Rasim: **Ruhun Malzemeleri**, İstanbul, Risale Yayınları, 1986.

- Sağlık, Şaban: - **Hikâye/Anlatı/Yorum**, Ankara, Hece Yayınları, 2014.
- “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözlüklerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir,” **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, S.65/66/67, Mayıs/Haziran/ Temmuz 2002, s. 124-155.
- Sami, Şemsettin: **Kâmûs-ı Turkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2018.
- Saydemir, Betül: “Münevver Ayaşlı’nın Hikâye ve Romanlarında Kültürel Yabancılaşma Olgusu,” **T.C. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019.
- Selvi, Dilaver: **Abdulkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi**, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2017.
- Sekman, Ayşegül: “Mustafa Kutlu’nun Mekân Algısı,” **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- Sürgit, Büşra: “Modern Bireyin Yalnızlaşması ve Yabancılaşması Bağlamında Apartman Yaşamı ve Cahit Zarifoğlu’nun Eksik Yol’ Başlıklı Öyküsü” **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.59, S. 2, 2019, s.449-466.
- Tarlan, Nihat: **Mevlânâ**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2020.

- Taş, Cumhur: “Çağdaş Türk Romanında Din ve Tasavvuf (1980 Sonrası)” **Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2009.
- Tekin, Mehmet: **Roman Sanatı 1 Roman Unsurları**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016.
- Tezel, Nakî: **Türk Masalları 1**, Ankara, Devlet Kitapları, 1971.
- Tökel, Dursun Ali: -“Niyet Boyutundan Kurmacayı Okumak: Yazarın Niyeti Romanın Oluşumu,” **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, S.65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s.200-237.
- “Bir Bildungsroman Olarak Leylâ vü Mecnun Mesnevîsi,” **Dergah Dergisi**, S. 104, Ekim 1998, s. 17-19.
- Uçman, Abdullah “Ahmed Celâleddin Dede,” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 2, 1989.
- Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2012.
- Vural, Ahmet: “Tasavvuf İstilahlarını Ele Alan Eserler Üzerine Bir Değerlendirme,” **Akademik Akademik İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 5, Ara. 2018, s. 65-90.

Yazıcı, Gülgûn:

“Galata Mevlevihanesi Son Şeyhi Ahmed Celaleddin Dede’nin Mevlevilik Tarihine Işık Tutan Şiirleri,” **İstem Dergisi**, 2009, S 14, s. 479-494.

Yıldız, Hatice:

“Münevver Ayaşlı Hayatı, Eserleri ve Sanatı,” **T.C. Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.

Yılmaz, H. Kamil:

Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, Ensar Yayınları, 2020.